

KUNDERA

SMIJEŠNE LJUBAVI

meandar

MILAN KUNDERA

Nitko se neće smijati Zlatna jabuka vječne čežnje Lažni autostop
Simpozij

Neka stari mrtvi ustupe mjesto mladim mrtvima Doktor Havel poslije
deset godina Eduard i Bog

NITKO SE NEĆE SMIJATI

— Ulij mi još šljivovice — rekla je Klara, a ja nisam imao ništa protiv. Povod za otvaranje boce nipošto nije bio izniman, ali je postojao: primio sam toga dana popriličan honorar za posljednji dio studije, u nastavcima objavljene u stručnom likovnom časopisu.

Već sama činjenica objavljivanja studije zasluživala je pozornost, jer ono što sam napisao bili su sami žalci i polemike. Zato je časopis Likovna misao, čija je redakcija bradatija i opreznija, odbio moju studiju, da bi zatim bila objavljena u manjem, konkurentskom likovnom časopisu koji su uređivali mlađi i smjeliji ljudi.

Honorar mi je na fakultet donio poštar, a zajedno s honorarom i neko pismo, posve beznačajno pismo. U svom tek rođenu osjećanju kako sam ravan Bogu, jutros sam ga jedva pročitao. Ali sada, kod kuće, dok se vrijeme približavalo ponoći a razina tekućine u boci dnu, ponovno sam uzeo pismo koje je ležalo na stolu da nam posluži za uveseljavanje.

“Poštovani druže, i ako dopuštate da vas tako oslovim, dragi kolega!” — Pročitao sam na glas Klari. “Oprostite mi, molim vas, što vam pišem, ja, čovjek s kojim nikada u životu niste razgovarali. obraćam vam se s molbom da budete ljubazni i pročitate priloženi članak. Osobno vas, doduše, ne poznajem, ali vas cijenim kao čovjeka prosudbe, misli i zaključci kojeg su me iznenadili potpunom podudarnošću s rezultatima mog vlastita istraživanja. Bio sam uistinu zapanjen. Tako, na primjer, iako se klanjam vašim ocjenama i usporednoj analizi, u čemu možda i prednjačite, moram ipak otvoreno ukazati na činjenicu da sam misao o tome kako je češka umjetnost uvijek bila bliska narodu izgovorio prije nego što sam pročitao vašu raspravu. Mogao bih to, uostalom, veoma lako dokazati, jer imam svjedoke. Sve to, međutim, spominjem samo uzgred, jer vaša rasprava...” Slijedile su daljnje slavopojke mojoj veličini, a zatim molba: bi li bio tako ljubazan da napišem recenziju njegova članka, tj. mišljenje o članku, za redakciju časopisa Likovna misao, koja već više od pola godine odbija i ne uvažava njegov rad. Rekli su mu da će moje mišljenje biti presudno, i tako sam sad ja jedini zračak svjetlosti u dugotrajnu mraku.

Gospodin Zaturecky, čije nas je pompozno prezime fasciniralo, postao je smjesta tema naših šala; šalili smo se na njegov račun, naravno, u najplemenitijoj namjeri, jer su me pohvale kojima me je

obasuo, naročito u savezništvu s izvanrednom šljivovicom, bile posve omekšale. Omekšale su me tako da sam u tim nezaboravnim trenucima volio čitav svijet. Naravno, od čitava svijeta najviše Klaru, već i zato što je sjedila tu, meni nasuprot, dok je ostali svijet bio skriven iza zidova moje vršovicke mansarde. I budući da trenutno nisam imao pri ruci ništa čime bih mogao obdariti svijet, darivao sam Klaru. Barem obećanjima.

Klara je bila dvadesetogodišnja djevojka iz dobre obitelji. Ma što kažem, iz dobre — iz odlične! Otac joj je bio direktor banke pa su ga pedesetih godina kao predstavnika krupne buržoazije iselili u selo Celakovice, dosta daleko od Praga. Kći je imala lošu karakteristiku i radila je kao krojačica za šivaćim strojem u velikoj radionici jedne pariške modne kuće. Sjedio sam nasuprot njoj i nastojao pridobiti njenu naklonost lakomislenom pričom o prednostima zaposlenja koje sam joj obećao naći uz pomoć prijatelja. Govorio sam kako je besmisleno da tako lijepa djevojka trati svoju ljepotu nad šivaćim strojem i zaključio da mora postati manekenka.

Klara nije imala ništa protiv toga i proveli smo noć u sreći i razumijevanju.

Čovjek prolazi kroz sadašnjost vezanih očiju. Smije samo naslućivati i nagađati što zapravo doživljava. Tek poslije, kad mu skinu rubac s očiju, može pogledati u prošlost i ustanoviti što je proživio i kakvog to ima smisla.

Vjerovao sam te večeri kako pijem za svoje uspjehe i nisam ni slutio da je to proslava početka moga kraja.

I budući da ništa nisam slutio, sljedećeg sam se jutro probudio u odličnom raspoloženju; i dok je Klara pokraj mene još spokojno disala, uzeo sam članak priložen uz pismo i pročitao ga ležeći, namjernom ravnodušnošću.

Naslov je glasio MikplđšAleš, majstor češkog crteža, a sam rad doista nije zasluživao ni onih pola sata nepozornosti što sam mu ih posvetio. Bio je to skup poznatih činjenica, nabacanih bez imalo smisla za uzajamnu povezanost, i bez i najmanje ambicije da im bude dodatna neka vlastita misao.

Bilo je očigledno da je riječ o gluposti. Uostalom, doktor Kalousek, urednik Likovne misli (inače neobično nesimpatičan čovjek) potvrdio je to još istoga dana. Telefonirao mi je na fakultet: — Molim te, jesi li dobio traktat onog Zatureckog?... Onda to i napiši. Pokopalo ga je pet recenzenata, a on i dalje davi; sad si je umislio kako si ti jedini pravi autoritet. Napiši u dvije rečenice da je sve skupa glupost, ti znaš kako se to radi, imaš u sebi dovoljno otrova, pa ćemo svi biti mirni.

Samo, u tom trenutku nešto se u meni pobunilo; zašto upravo ja treba da budem krvnik gospodina Zatureckog? Dobivam li ja za to uredničku plaću? Uostalom, dobro sam se sjećao kako je Likovna misao iz čiste opreznosti odbila moj članak, a usto je ime gospodina Zatureckog u meni bilo čvrsto povezano sa sjećanjem na Klaru, šljivovicu i jednu prekrasnu večer. I naposljetku — neću poricati jer je to ljudski — mogao bih na prste izbrojiti ljude koji smatraju kako sam "jedini pravi autoritet"; pa zar da sad izgubim i tog jednog?

Završio sam razgovor s Kaluosekom nekom duhovitom i neodređenom opaskom, koju je on mogao protumačiti kao obećanje a ja kao izgovor, i spustio slušalicu čvrsto odlučan da traženu recenziju nikada ne napišem. Umjesto toga izvukao sam iz ladice list papira i napisao pismo gospodinu Zatureckom u kome sam izbjegao dati bilo kakvo mišljenje o njegovu radu, uz izgovor da su moja

stajališta o slikarstvu devetnaestog stoljeća općenito proglašena izopačenima i nastranima, pa bi mu moja preporuka — osobito u uredništvu Likovne misli — mogla više škoditi nego koristiti. Usto sam zasuo gospodina Zatureckog prijateljskom rječitošću koju je bilo moguće protumačiti samo kao dokaz moje naklonosti.

Zaboravio sam na gospodina Zatureckog istoga trenutka kad sam pismo bacio u sandučić. Ali gospodin Zaturecky nije zaboravio mene.

Jednoga dana, upravo kad sam završavao predavanje — predajem povijest slikarstva na našem fakultetu — na vrata predavaonice pokucala je naša tajnica, gospođa Marie, ljubazna postarija dama, koja mi ponekad kuha kavu i spašava me neželjenih ženskih glasova koji me traže telefonom. Zavirila je u predavaonicu i rekla kako me čeka neki gospodin.

Gospode se ne bojim, pa sam se pozdravio sa slušateljima i dobro raspoložen izašao u hodnik. Tu mi se naklonio čovječuljak u iznošenu crnom odijelu i bijeloj košulji i priopćio mi, vrlo pristojno, kako je on Zaturecky.

Pozvao sam gosta u jednu od slobodnih prostorija, ponudio mu da sjedne u fotelju i započeo nevezan razgovor o svemu i svačemu, od toga kako nas ovoga ljeta vrijeme ne služi, pa do praških izložbi. Gospodin Zaturecky je pristojno povlađivao svakoj mojoj izjavi, ali je ubrzo počeo svaku primjedbu navlačiti na svoj članak o Mikolašu Alešu, koji se iznenada našao među nama, nevidljiv, ali stvaran kao neki neodstranjivi magnet.

— Volio bih napisati recenziju vašeg članka — rekao sam na posljetku — ali već sam vam u pismu objasnio kako me nitko ne smatra stručnjakom za češko devetnaesto stoljeće, i da sam, osim toga, još i pomalo u svađi s redakcijom Likovne misli u kojoj me drže okorjelim modernistom, tako da bi vam moja pozitivna recenzija mogla samo škoditi.

— Oh, vi ste odveć skromni — rekao je gospodin Zatureckf. — Vi, takav stručnjak, a tako mračno ocjenjujete svoj položaj! U redakciji su mi rekli da sve zavisi samo od vašeg mišljenja. Ako se zauzmete za moj članak, tiskat će ga. Vi ste moj jedini spas. To je plod trogodišnjega rada i trogodišnjih studija. I sad je sve u vašim rukama.

Kako lakomisleno i od kako lošega materijala čovjek gradi svoje izgovore! Nisam znao što odgovoriti gospodinu Zatureckom. Nehotice sam mu pogledao u lice i primijetio da me promatraju ne samo male, starinske, nevine naočale, nego i jedna moćna, duboka, vertikalna bora na čelu. U kratkom trenutku lucidnosti osjetio sam kako mi jeza puzi niz leđa. Ta bora, koncentrirana i uporna, odavala je, naime, ne samo duševne muke kroz koje je njen vlasnik prošao nad crtežima Mikolaša Aleša, nego i iznimnu snagu volje. Izgubio

sam prisebnost duha, tako da na brzinu nisam mogao naći nikakav duhovit izgovor. Znao sam da recenziju neću napisati, ali sam znao i to kako nemam snage patetičnom čovječuljku kazati istinu u oči.

Tako sam se počeo osmjehivati i obećavati nešto neodređeno. Gospodin Zaturecky mi je zahvalio i rekao kako će ubrzo opet doći da se raspita. Rastao sam se s njim uz osmijehe.

Nekoliko dana kasnije, ponovno je došao. Vješto sam ga izbjegao, ali me je sljedećeg dana opet potražio na fakultetu. Bilo mi je jasno da je vrag odnio šalu. Smjesta sam otišao kod gospođe Marie poduzeti potrebne mjere.

— Marenka, molim vas, ako me onaj gospodin ponovno bude tražio, recite mu da sam otišao na studijsko putovanje po Njemačkoj i da ću se vratiti tek za mjesec dana. I da znate, predavanja sam dosad imao utorkom i srijedom, a sad ću ih tajno prebaciti na četvrtak i petak. Za to će znati samo slušatelji, nikome drugom nemojte o tome pričati i ne unosite promjenu u raspored. Moram se povući u ilegalnost.

4. 15

Gospodin Zaturecky zaista je ubrzo ponovno došao na fakultet da me traži i bio je očajan kad mu je sekretarica rekla da sam neočekivano oputovao u Njemačku. — Ta to nije moguće! Gospodin asistent treba da napiše recenziju moga članka! Kako je samo mogao tako oputovati?!

— Ne znam — odgovorila je gospođa Marie — ali rekao je da će se za mjesec dana vratiti.

— Još mjesec dana! — jadikovao je gospodin Zaturecky. — A znate li možda njegovu adresu u Njemačkoj?

— Ne znam — izjavila je gospođa Marie. I tako sam mjesec dana bio miran.

Mjesec je, međutim, prošao mnogo brže nego što sam se nadao i gospodin Zaturecky se ponovno našao u uredu. — Ne, još se nije vratio — rekla mu je gospođa Marie, a kad me je malo poslije srela, obratila mi se, očajna: — Onaj vaš čovječuljak opet je bio ovdje, što da mu kažem, za ime Božje? — Recite mu, Marenka, da sam se u Njemačkoj razbolio od žutice i da ležim u bolnici u Jeni.

— U bolnici! — vrisnuo je gospodin Zaturecky kad mu je Marenka nekoliko dana poslije to rekla. — To ne može tako! Gospodin asistent mora napisati recenziju o mom članku!

— Gospodine Zaturecky — rekla mu je tajnica prijekorno — gospodin asistent leži teško bolestan negdje u tuđini, a vi mislite samo na svoju recenziju. — Gospodin Zaturecky je otišao, pokunjen, ali se za četrnaest dana ponovno našao u uredu. — Poslao sam gospodinu asistentu preporučeno pismo na adresu bolnice u Jeni, i pismo se vratilo! — rekao je.

— Poludjet ću od onog vašeg čovječuljka — rekla mi je sljedećeg dana gospođa Marie. — Ne ljutite se na mene, što sam mu mogla reći? Rekla sam mu da ste se vratili. Morate se nekako sami snaći.

Nisam se mogao ljutiti na gospođu Maire. Učinila je što je mogla, a ja se, uostalom, još nisam osjećao poraženim. Znao sam da sam neuhvatljiv. Cijeli se moj život odvijao u tajnosti. Tajno sam držao predavanja četvrtkom i petkom, a svakog sam se utorka i srijede skrivao u vratima kuće preko puta fakulteta, uživajući u pogledu na

gospodina Zatureckog koji je patrolirao ispred škole i čekao da izađem. Poželio sam staviti na glavu polucilindar i zalijepiti lažnu bradu. Osjećao sam se kao Scherlok Holmes, kao maskirani Jack, kao Nevidljivi čovjek koji šeta gradom... Osjećao sam se kao dječak.

Ali jednoga je dana gospodinu Zatureckom dosadilo stražariti pa je oštro nasrnuo na gospođu Marie — Kada, u stvari, drug asistent drži nastavu? — upitao je.

— Pogledajte u rasporedu — pokazivala mu je gospođa Marie ploču na kojoj su, u kvadratima, bila pregledno upisana sva predavanja.

To mi je poznato — ostao je uporan gospodin Zaturecky — samo što drug asistent nikad ne predaje ni utorkom ni srijedom. Je li možda na bolovanju? — Nije

— odgovorila je gospođa Marie, zbunjena. Na to se čovječuljak svom oštrinom okomio na gospođu Marie. Zamjerio joj je zbog neažurnog rasporeda. Ironično ju je upitao kako to da ne zna gdje je tko od nastavnika. Zaprijetio je da će je tužiti. Vikao je. Izjavio je kako će tužiti i druga asistenta koji ne drži nastavu, a trebalo bi da je drži. Pitao je da li je rektor u svom kabinetu.

Na nesreću rektor je bio prisutan.

Gospodin je Zaturecky pokucao na vrata rektorova kabineta i ušao. Desetak minuta kasnije vratio se i strogo zatražio od gospođe Marie adresu moga stana.

— Litomvšl, Skalmkova 20 — rekla je gospođa Marie.

— Kako to, Litomvšl?

— Gospodin asistent ima u Pragu samo privremeni stan i ne želi da bilo kome kažem...

— Zahtijevam od vas da mi date prašku adresu druga asistenta — viknuo je čovječuljak drhtavim glasom.

Gospođa je Marie popustila i dala mu adresu moje mansarde, moga bijedna utočišta, moje druge jazbine koja je trebala postati mojom klopkom.

Da, moje je stalno boravište u Litomvšlu; tamo živi moja majka, tamo su moji prijatelji i uspomene na oca. Kad god mogu, bježim iz Praga i radim i pišem kod kuće, u malom majčinu stanu. Tako se i dogodilo da sam formalno zadržao majčin stan kao stalno boravište, a u Pragu se nisam potrudio ni iznajmiti bolju garsonijeru, kako to red i pristojnost zahtijevaju, nego sam stanovao kao podstanar u maloj i potpuno odvojenoj mansardi u Vršovicama, postojanje koje sam skrivao i tajio, uglavnom zato da izbjegnem nepotrebne susrete nezavisnih gostiju s mojim raznim privremenim sustanarkama ili gošćama.

Ne mogu poreći da je upravo to razlogom što nisam uživao baš najbolju reputaciju u zgradi. Nekoliko puta, dok sam boravio u Litomvšlu, ustupio sam sobicu prijateljima koji su se u njoj odlično zabavljali, tako da nitko u kući nije mogao cijele noći oka sklopiti. Neki stanari, koji su se nad svime time zgražali, povelili su protiv mene tihi rat koji se povremeno odražavao u ocjenama što ih je o meni pisao ulični odbor, pa čak i u jednoj žalbi upućenoj stambenom uredu.

U vrijeme o kojem pričam, Klara je već bilo postalo odveć naporno dolaziti na posao čak odnekud iz Celakovica, pa je počela ostajati kod mene preko noći. Najprije samo bojažljivo i iznimno, a onda je kod mene ostavila jednu haljinu, zatim nekoliko haljina i ubrzo su se moja dva odijela našla stisnuta u kutu ormara, a moja se sobica pretvorila u damski salon.

Klara mi se sviđala; bila je lijepa; radovalo me je što se ljudi, dok zajedno hodamo, okreću za nama; bila je najmanje trinaest godina mlađa od mene, što mi je podizalo ugled u studenata; ukratko, imao sam tisuću razloga da održim tu vezu. Nisam, međutim, htio da se sazna kako Klara stanuje kod mene. Bojao sam se intriga i ogovaranja po kući; bojao sam se da netko ne nasrne na moga dobrog, starog stanodavca, koji je veći dio godine provodio izvan Praga, bio vrlo diskretan i nije se miješao u moje poslove. Bojao sam se da jednog dana, protiv svoje volje i teška srca, ne dođe i ne zamoli me da, njegova dobrog glasa radi, otkažem gospođici gostoprimstvo.

Klara je zbog toga dobila strogo naređenje da nikome ne otvara vrata.

Toga je dana bila sama kod kuće. Bio je sunčan dan i na mansardi je bilo kao u kotlu. Zato je gola ležala na mom kauču i ubijala vrijeme promatranjem šara na stropu.

Iznenada su odjeknuli udarci na vratima.

To još nije bio razlog za uznemirenost. Moja mansarda nije imala zvonice pa je svatko tko bi došao, morao kucati. Klara zbog toga nije obraćala pozornost na buku i nije joj bilo ni na kraj pameti da prestane gledati u strop. Ali lupanje nije prestajalo; naprotiv, nastavljalo se nekom smirenom, neshvatljivom upornošću. Klaru je počela hvatati nervoza; zamišljala je da pred vratima stoji čovjek koji će, kad otvori, polako i značajno okrenuti rever sakoa a onda je oštro napasti — zašto ne otvara, što krije, zašto se skriva, je li prijavljena... Obuzeo ju je osjećaj krivice, odvojila je pogled od stropa i brzo počela tražiti odbačenu odjeću. Ali lupanje je odzvanjalo tako uporno da u pometnji nije našla ništa drugo osim mog kišnog ogrtača. Obukla ga je i otvorila vrata.

Pred vratima je umjesto gnjevna lica isljednika, ugledala samo nekog sitnog muškarca, koji joj se naklonio. — Je li gospodin asistent kod kuće? — upitao je.

— Ne, nije kod kuće.

— Baš šteta — odgovorio je čovječuljak pristojno i počeo se ispričavati što je uznemirava. — Gospodin asistent, naime, treba da napiše recenziju o mom članku. Obećao mi je to, i stvar je prilično žurna. Ako dozvolite ostavio bih mu barem poruku.

Klara je čovječuljku dala papir i olovku i tako sam uvečer pročitao da je sudbina članka o Mikolašu Alešu samo u mojim rukama, da gospodin Zaturecky s dubokim poštovanjem čeka moju recenziju i da će me ponovno potražiti na fakultetu.

Dva dana poslije gospoda Marie mi je ispričala kako joj je gospodin Zaturecky prijetio, kako je vikao i otišao se žaliti na nju: glas joj je drhtao i činilo se da će zaplakati. Naljutio sam se. Osjetio sam da je tajnica, koja se sve do sada smijala mojoj igri skrivača (iako bih se mogao kladiti da je to radila više iz naklonosti prema meni nego zato što je iskreno uživala u tome) sad uvrijeđena i uzrok svih neugodnosti vidi, razumljivo, u meni. I kad sam još tome pribrojao odavanje tajne moje mansarde, uporno udaranje u vrata u trajanju od deset minuta i zastrašivanje Klare, moja je ljutnja prerasla u bijes.

I dok sam tako hodao tamoamo po uredu gospođe Marie, bijesno grizući usne i smišljajući osvetu, otvorila su se vrata i na njima se pojavio gospodin Zaturecky.

Kad me je ugledao, lice mu se ozarilo srećom. Naklonio se i pozdravio.

Došao je malo prerano, došao je prije nego što sam stigao razmisliti o osveti.

Upitao me je jesam li sinoć primio njegovu poruku.

Nisam odgovorio.

Ponovio je pitanje.

— Primio sam je — rekao sam.

— I napisat će te recenziju, zar ne?

Vidio sam ga pred sobom, boležljiva, uporna, plačljiva; vidio sam okomitu boru koja je na njegovu čelu crtala liniju jedne jedine strasti; promatrao sam tu jednostavnu crtu i shvatio da je to pravac određen dvjema točkama: mojom recenzijom i njegovim člankom, i da osim te poročne, manijačke crte u njegovu životu ne postoji ništa drugo. Da postoji samo svetačka askeza. I u tom mi je trenutku palo na pamet spasonosno, premda okrutno rješenje.

— Nadam se da vam je jasno kako poslije jučerašnjeg događaja nemamo više o čemu razgovarati — rekao sam.

— Ne razumijem vas.

— Uzalud se pretvarate. Sve mi je rekla. Nema smisla da poričete.

— Ne razumijem vas — ponovio je, sad već odlučnije, čovječuljak.

Prešao sam na ležerniji, gotovo prijateljski ton. — Čujte, gospodine Zaturecky, ja vam ništa ne zamjeram. I ja sam ženskar i potpuno vas razumijem. Ni ja ne bih ostavio na miru tako lijepu djevojku da sam

se s njom našao sam u stanu, a ona bila gola ispod muškog kišnog ogrtača.

— Vi me vrijeđate! — problijedio je čovječuljak.

— Ne, govorim istinu, gospodine Zaturecky.

— I to vam je rekla ona dama?

— Ona preda mnom nema tajni.

— Druže asistente, to je uvreda! Ja sam oženjen čovjek. Imam ženu! Imam djecu! — Čovječuljak je načinio korak prema meni tako da sam morao ustuknuti.

— Utoliko gore, gospodine Zaturecky.

— Kako to mislite, utoliko gore?

— Mislim da je to što ste oženjeni za vas kao ženskara samo otežavajuća okolnost.

— Te ćete riječi povući! — izjavio je gospodin Zatureckf prijeteći.

— U redu, dobro — popustio sam. — To što je oženjen zaista ne mora biti za ženskara otežavajuća okolnost. Može, naprotiv, biti i stanovito opravdanje. Ali to sad nije važno. Već sam rekao kako se nimalo ne ljutim na vas, kako vas shvaćam. Ne razumijem samo jedno. Kako možete od čovjeka, čiju ste ženu pokušali zavesti, još tražiti da vam piše recenziju?

— Druže asistente! Tu recenziju traži od vas doktor Kalousek, urednik Likovne misli, časopisa akademije znanosti! I vi tu recenziju morate napisati!

— Recenziju ili ženu. Ne možete tražiti i jedno i drugo.

— Kako se to ponašate, druže? — viknuo je gospodin Zaturecky u očajničkom gnjevu.

Čudno, u tom sam trenutku zaista imao osjećaj da je gospodin Zaturecky pokušao zavesti moju Klaru. U meni je sve uzavrelo. — Još me se usuđujete opominjati! — viknuo sam. — Vi, koji bi trebao da mi se ovdje pred gospođom tajnicom pokorno ispričavate?

Okrenuo sam gospodinu Zatureckom leđa i on je skršen oteturao iz sobe.

— Tako— odahnuo sam kao nakon teške, ali pobjedonosne bitke i rekao gospođi Marie. — Sad, valjda, više neće tražiti od mene tu recenziju.

Gospoda Marie se osmjehnula, a onda me bojažljivo upitala: — A zašto, u stvari, odbijate napisati tu recenziju?

— Zato, Marenka, što je taj njegov članak obično lupetanje.

— Pa zašto onda u recenziji jednostavno ne napišete da je obično lupetanje?

— Zašto da to pišem? Zašto da sebi stvaram neprijatelje? — odgovorio sam, i samo što sam to izgovorio postao sam svjestan kako je gospodin Zaturecky i tako već postao mojim neprijateljem te da je moja borba protiv pisanja recenzije besmislena i apsurdna — ali, na žalost, i da je to borba koju je nemoguće prekinuti, nemoguće zaustaviti.

Gospođa me Marie pogledala s blagim osmijehom, kakvim žene promatraju dječije ludorije, a onda su se odjednom otvorila vrata i na njima se pojavio gospodin Zaturecky, podignute ruke.

— Ne ja vama, vi se meni morate ispričati! Viknuo je to drhtavim glasom i ponovno nestao.

Više se ne sjećam točno, možda još istoga dana a možda nekoliko dana kasnije, našli smo u sandučiću pismo bez adrese. Poruka napisana teškim, gotovo nevještim rukopisom, glasila je: Poštovana! Dođite kpd mene zbog uvrede moga muža u nedjelju. Bit ću cijeloga dana \od \uće. Akp ne dođete, bit ću prisiljena poduzeti odgovarajuće mjere. Anna Zdtureckd, Praga, 3, Dalimilova 14.

Klara je, sva izbezumljena, počela govoriti nešto o mojoj krivici. Odmahnuo sam rukom i izjavio kako je smisao života u tome da se životom zabavljamo, i kako nam, ako je život odveć za to lijen, ne preostaje ništa drugo nego da ga malo potaknemo. Čovjek mora neprestano osedlavati događaje, te strelovito brze konje bez kojih bi se vukao po prašini kao izmučeni pješak. Kad mi je Klara rekla kako ona nema nimalo volje osedlavati događaje, odgovorio sam joj uvjerenjem da se s gospodinom Zatureckym i gospođom Zatureckom nikad neće sresti i da ću događaj, u čije sam sedlo skočio s lakoćom, sam obuzdati.

Ujutro, kad smo izlazili iz kuće, zaustavio nas je kućepazitelj. Kućepazitelj nije neprijatelj. Jednom sam ga mudro pridobio novčanicom od pedeset kruna i od tog sam vremena živio u ugodnu uvjerenju kako je naučio da o meni ne zna ništa i da ne dolijeva ulje na vatru koju protiv mene potiču moji neprijatelji.

— Jučer vas je tražilo neko dvoje — rekao je.

— Kakvo dvoje?

— Jedan nizak čovjek sa ženom.

— Kako je izgledala ta žena?

— Za dvije glave viša od njega. Strašno energična, stroga žena. Raspitivala se o svemu. — Obratio se Klari.

— Najviše o vama. Tko ste i kako se zovete.

— I što ste joj rekli, zaboga? — promucala je Klara.

— Sto sam joj mogao kazati? Otkud'ja znam tko sve dolazi kod gospodina asistenta? Rekao sam joj da svaku večer dovodi drugu.

— Odlično — rekao sam i izvukao iz džepa deset kruna. — Govorite tako i dalje.

— Nemaš se čega plašiti — rekao sam kasnije Klari. — U nedjelju nećeš ionako otići i nitko te neće dolaziti tražiti.

Došla je nedjelja, zatim ponedjeljak, utorak, srijeda... Ništa se nije dogodilo. — Eto vidiš — rekao sam Klari.

A onda je došao četvrtak. Pričao sam studentima na uobičajenom tajnom predavanju kako su mladi fovisti, grozničavo i nesebično razmjenjujući iskustva, oslobađali boju od njene nekadašnje impresionističke deskriptivnosti, kad je gospođa Marie otvorila vrata i šaptom mi rekla: — Došla je supruga onog Zatureckog.

— Nisam ovdje — rekao sam. — Pokažite joj raspored.

Ali gospođa Marie je zavrtila glavom.

— To sam joj već rekla, ali ona je zavirila u vaš kabinet i vidjela ogrtač na vješalici. Naišao je docent Zeleny i potvrdio da je ogrtač vaš. I tako sad sjedi u hodniku i čeka vas.

Da me je sudbina znala sustavnije proganjati, možda bi od mene i bilo nešto. Čorsokak je mjesto mojih najboljih inspiracija.

— Budite tako ljubazni — rekao sam jednom od omiljenih studenata — i učinite mi malu uslugu. Otiđite u moj kabinet, obucite moj kišni ogrtač i izađite u njemu iz zgrade. Jedna će vam žena pokušavati dokazati da ste vi ja, ali zadatak vam je da to ni po koju cijenu ne priznate.

Student je otišao i vratio se za nekih četvrt sata. Obavijestio me je da je zadatak izvršen, da je zrak čist, a žena izvan zgrade.

Ovoga sam puta, prema tome, pobijedio.

A onda je došao petak i Klara se poslijepodne vratila s posla, tresući se.

Prijazan gospodin, koji u elegantnom salonu modne kuće prima kupce, iznenada je otvorio vrata radionice u kojoj je, s još petnaest krojačka, za šivaćim strojem sjedila i moja Klara, i viknuo: — Stanuje li neka od vas u Puškinovoj 5?

Klara je bila svjesna kako je riječ o njoj, jer je Puškinova 5 moja adresa, ali ju je učvršćena opreznost spriječila da se javi. Znala je da kod mene stanuje ilegalno i da se to nikoga ne tiče. — Pa ja joj to i govorim — rekao je uglađeni gospodin kad je vidio da se nijedna krojačica ne javlja, i otišao. Klara je kasnije saznala kako ga je neki strogi ženski glas na telefonu prisilio da pregleda popis adresa zaposlenih i četvrt ga je sata uvjeravao kako je žena iz Puškinove 5 zaposlena upravo u toj modnoj kući.

Na našu idiličnu mansardu pala je sjena gospode Zaturecke.

— Kako joj je samo uspjelo da otkrije gdje radiš? Ta u ovoj zgradi nitko ništa ne zna o tebi! — vikao sam.

Da, bio sam čvrsto uvjeren kako o nama nitko ništa ne zna. Živio sam kao čudak koji se zanosi da ga iza visokog zida nitko ne vidi, ali pri tome zaboravlja na jednu sitnicu — na činjenicu da je taj zid načinjen od prozirnog stakla.

Podmićivao sam kućepazitelja kako ne bi odao da Klara stanuje kod mene, prisiljavao sam Klaru da živi i ponaša se neupadljivo, kao ilegalac, a za to je vrijeme čitava zgrada znala za nju. Bilo je dovoljno da se jednom neoprezno upusti u razgovor sa stanarkom s drugoga kata pa da se sazna i gdje je zaposlena.

Živjeli smo ne sluteći da smo odavno otkriveni. Našim progoniteljima ostalo je nepoznato još samo Klarino ime — i još jedna sitna pojedinost: da je kod mene stanovala neprijavljena. Te su dvije tajne bile za nas jedina i posljednja mogućnost da i dalje izmičemo gospođi Zatureckoj koja je bitku započela dosljedno i metodično, tako da me je od toga hvatala jeza.

Shvatio sam da je vrag odnio šalu, da je konj događaja loše osedlan.

To je bilo u petak, a kad se Klara u subotu vratila s posla, opet se sva tresla. Evo što se dogodilo:

Gospođa se Zaturecka sa svojim mužem uputila u poduzeće koje je dan ranije nazvala telefonom i zatražila od poslovođe dopuštenje da s mužem obiđe radionicu i provjeri izgled svih prisutnih krojačica. Drug poslovođa doduše se začudio takvoj želji, ali gospođa Zaturecka se držala tako da je bilo nemoguće odbiti je. Govorila je nešto vrlo mračno o uvredi, o uništenoj egzistenciji i o sudu. Gospodin je Zaturecky stajao kraj nje, smrknut i šutljiv.

Odveli su ih u radionicu. Krojačice su ravnodušno podigle glavu i Klara je odmah prepoznala čovječuljka. Probljedila je i brzo, na upadljivo neupadljiv način, nastavila šivati.

— Izvolite — rekao je poslovođa ironičnom ljubaznošću ukočenim posjetiteljima. Gospođa Zaturecky je shvatila da mora preuzeti inicijativu, pa je zapovjedila suprugu:

— Pogledaj pažljivo!

Gospodin je Zaturecky podigao smrknuti pogled. — Je li neka od njih? — upitala ga je šaptom gospođa Zaturecka.

Gospodin Zaturecky, očigledno, nije ni uz naočale mogao dovoljno jasno vidjeti veliku prostoriju, uostalom prilično nepreglednu i zakrčenu gomilama tkanina i haljinama što su visjele na dugačkim vodoravnim šipkama, pa još s nemirnim krojačicama koje nisu sjedile lijepo okrenute prema vratima nego kojekako — vrtile se, sjedale, ustajale i bezobzirno okretale lica na suprotnu stranu. Zato je morao krenuti kroz prostoriju, nastojeći da mu ni jedna ne promakne.

Kad su žene shvatile da ih netko ispitivački promatra, i to još tako neugledan i neprivlačan čovjek, osjetile su se povrijeđenima i na neki neodređen način poniženima, i počele su tiho protestirati podsmijehom i gundanjem. Jedna od njih, krupna, mlada djevojka, nije mogla izdržati da glasno ne kaže: — Traži po čitavom Pragu beštiju koja ga je ostavila u drugom stanju!

Na supružnike se sručio bučan i grub ženski podsmijeh a oni su stajali usred te galame, zbunjeni i tvrdoglavi, s nekim čudnim dostojanstvom.

— Majčice — dobacila je ona brbljava djevojka gospođi Zaturecky — loše ste čuvali svoga sinčića! Ja tako lijepa dječaka ne bih uopće puštala iz kuće!

— Traži dalje — šapnula je gospođa Zaturecka svome suprugu i on je, smrknuo i bojažljivo, krenuo dalje, korak po korak, kao da ide kroz ulicu uvreda i udaraca, ali uporno, ne propuštajući ni jedno lice.

Poslovođa se cijelo to vrijeme nepristrano osmjevavao; poznavao je svoje cure i znao je da ih ne može ukrotiti. Zato se pretvarao da ne čuje njihova dobacivanja i upitao gospodina Zatureckog: —A kako bi, molim vas, ta žena zapravo trebala izgledati?

Gospodin Zaturecky se okrenuo prema poslovođi i polako, ozbiljno rekao: — Bila je lijepa... bila je veoma lijepa...

Klara je za to vrijeme sjedila zgrčena u jednom kutu i svojim se nemirom, spuštenom glavom i grozničavom aktivnošću upadljivo razlikovala od neobuzdanih žena oko nje. Ah, kako je loše glumila nedužno, beznačajno stvorenje! A gospodin je Zaturecky bio još samo jedan korak od nje i samo što joj se nije unio u lice...

— Malo je ako se sjećate samo toga da je bila lijepa

— rekao je pristojni poslovođa gospodinu Zatureckom.

— Lijepih žena ima bezbroj. Je li bila niska ili visoka?

— Visoka — rekao je gospodin Zaturecky.

— Je li bila crnka ili plavuša?

Gospodin Zaturecky se zamislio i rekao: — Plavuša.

Taj bi dio priče mogao poslužiti kao parabola o moći ljepote. Kad je gospodin Zaturecky prvi put kod mene vidio Klaru, bio je tako zabljesnut njezinom ljepotom da je, zapravo, uopće nije vidio. Ljepota je ispred nje stvorila nešto slično neprozirnom zastoru. Zastoru svjetlosti koji ju je skrivao kao veo.

Klara, naime, nije ni visoka ni plava. Tek unutarnja snaga ljepote dala joj je u očima gospodina Zatureckog privid tjelesne veličine. A svjetlost, kojom ljepota zrači, dala je njenoj kosi zlatnu boju.

I tako čovječuljak, kada je konačno stigao u kut prostorije, gdje se Klara u smeđoj radnoj kuti grčevito naginjala nad nekom rasparanom suknjom, nije prepoznao djevojku. Nije ju prepoznao jer je nikada nije ni vidio.

Kad je Klara prilično nepovezano i s malo dara za razumljivo pripovijedanje završila priču o tom događaju, rekao sam: — Vidiš, imamo sreće.

Ali, ona se, jecajući, okomila na mene. — Kakve sreće, nisu me otkrili danas, ali će me otkriti sutra.

— Volio bih znati kako.

— Doći će po mene ovamo, k tebi.

— Nikog neću pustiti u kuću.

— A što će biti ako se obrate policiji? Ili ako navale na tebe i natjeraju te da priznaš tko sam? Spominjala je sud, hoće me tužiti za uvredu časti.

— Zaboga, mogu im se samo narugati; ta sve je to bila samo šala i izmotavanje.

— Danas nije vrijeme za šale, danas se sve uzima ozbiljno: reći će da sam ga namjerno htjela ocrniti. Zar će povjerovati, kad ga vide, da je u stanju napastvovati ženu?

— Imaš pravo, Klara — rekao sam. — Uhitit će te, to je sigurno. Ali sjeti se da je i Karei Havliček Borovsky sjedio u zatvoru, pa dokle je stigao. Sigurno si o njemu učila u školi.

— Ne lupetaj gluposti — rekla je Klara. — Dobro ti je poznato kako stojim, dovoljno je da me pošalju pred disciplinsku komisiju pa da mi sve upišu u karakteristiku i da se nikad više ne izvučem iz radionice. Uostalom, baš bih voljela saznati kako stoji stvar s onim mjestom manekenke koje mi stalno obećavaš, a spavati kod tebe i tako više ne mogu, stalno bih se bojala kad će doći po mene, i zato se danas vraćam u Celakovice.

To je bio prvi razgovor.

Drugi sam razgovor vodio istoga dana poslije podne, nakon sastanka katedre.

Sef katedre, sijedi povjesničar umjetnosti i veoma mudar čovjek, pozvao me u svoj kabinet.

— Da vam studija koju ste upravo objavili neće donijeti mnogo dobra to vam je, nadam se, jasno — rekao je.

— Da jasno mi je — odgovorio sam.

— Mnogi naši profesori misle da se vaši zaključci odnose na njih, a rektor je uvjeren da je riječ o napadu na njegove stavove.

— Sto se tu može — rekao sam.

— Ništa — rekao je profesor — ali vaše je trogodišnje asistentsko razdoblje isteklo i za to mjesto je raspisan natječaj. Naravno, komisija obično daje prednost onome tko je već držao nastavu, ali jeste li baš sigurni da će taj običaj biti očuvan i u vašem slučaju? Ali, nisam htio o tome govoriti. Vama je dosad uvijek išlo u prilog to što ste pošteno predavali, što ste bili omiljeni među studentima i ponešto ih naučili. Samo, sad se više ni na to ne možete osloniti. Rektor me obavijestio kako već tri mjeseca uopće ne držite nastavu. I to bez ikakva opravdanja. Već samo bi to bilo dovoljno da dobijete trenutni otkaz.

Objasnio sam profesoru kako nisam propustio ni jedno predavanje, da je bila riječ o šali i ispričao mu čitavu priču o gospodinu Zatureckom i Klari.

— U redu, vjerujem vam — rekao je profesor — ali što vrijedi to što vam ja vjerujem? Čitava škola danas priča o tome kako ne držite nastavu i ništa pod milim Bogom ne radite. O tome se već raspravljalo i na nastavničkom vijeću, a jučer je stvar došla i pred rektorski kolegij.

— Ali zašto nisu najprije razgovarali sa mnom?

— O čemu da razgovaraju s vama? Njima je sve jasno. Sad još samo analiziraju vaše dosadašnje djelovanje na fakultetu i nastoje povezati vašu prošlost i vašu sadašnjost.

— Sto loše mogu naći u mojoj prošlosti? I sami znate koliko volim svoj posao! Nikad se nisam izvlačio od obveza! Savjest mi je čista.

— Svaki je ljudski život višeznačan — rekao je profesor. — Prošlost svakoga od nas moguće je podjednako uspješno prilagoditi biografiji omiljena državnika kao i biografiji zločinca. Samo malo bolje pogledajte sami sebe. Nitko ne poriče da ste uvijek voljeli svoj posao, ali niste se često pojavljivali na sastancima, a i kad ste došli, najčešće ste šutjeli. Nitko nikad nije znao što u stvari mislite. Sam se sjećam kako ste nekoliko puta, kad je bila riječ o važnim stvarima, iz čista mira izvalili neku šalu koja je izazvala nelagodnost u prisutnih. Ta je nelagoda, naravno, bila odmah zaboravljena, ali danas, izvučena iz prošlosti, ona iznenada dobiva svoj pravi smisao. A možda ćete se sjetiti i toga kako su vas po fakultetu jurile razne žene i kako ste se pred njima skrivali. Uzmimo, naposljetku, i vaš posljednji članak o kome svatko, kome god padne na pamet, može

reći da je pisan sa sumnjivih pozicija. Sve su to, naravno, sitnice, ali dovoljno je osvijetliti ih ovim vašim deliktom o kojem ste mi upravo pričali, pa da se odjednom povezu u cjelinu koja vrlo rječito svjedoči o vašem karakteru i stavovima.

— Kakav sad, zaboga delikt! — viknuo sam. — Izložit ću pred svima stvari onako kako su se odigrale i ako su ljudi ljudi, samo će se nasmijati.

— To vi tako mislite. Saznat ćete, međutim, da ili ljudi nisu ljudi, ili da niste znali što su i kakvi su. Nitko se neće smijati. Ako im ispričate kako se sve odigralo, pokazat će se kako, ne samo da niste izvršavali svoje obveze predviđene rasporedom, to jest niste radili ono što je trebalo da radite, nego da ste čak ilegalno predavali, to jest da ste radili ono što nije trebalo da radite. Pokazat će se da ste vrijeđali čovjeka koji je od vas tražio pomoć. Pokazat će se da vaš privatni život nije u redu, da kod vas neprijavljena stanuje neka mlada žena, što će na predsjednicu vijeća ostaviti vrlo loš dojam. Stvar će se razmazati i sam Bog zna kakve će još priče iskrsnuti, priče sigurno dobrodošle svima koji su se našli pogođenima vašim nazorima, a stid ih je da vas zbog njih napadnu.

Znao sam kako profesor nema namjeru ni strašiti me, ni lagati mi, ali uvijek sam smatrao da je pomalo čudak i nisam htio podleći njegovu skepticizmu. Afera s gospodinom Zatureckim počela mi se zavlačiti pod nokte, ali još me nije bila umorila. Ta ja sam sam osedlao toga konja i ne mogu sad dopustiti da mi istrgne uzde iz ruku i odnese me kamo se njemu sviđa. Bio sam spreman nositi se s njim.

A ni konj nije izbjegavao borbu. Kad sam se vratio kući, našao sam u poštanskom sandučiću poziv na sastanak uličnog odbora.

Ulični je odbor zasijedao u nekom bivšem dućančiću, za dugačkim stolom. Prosjedi muškarac s naočalama i uvučenom bradom pokretom ruke dao mi je znak da sjednem. Zahvalio sam, sjeo, a onda je isti taj čovjek uzeo riječ. Obavijestio me kako ulični odbor već duže vrijeme prati moje ponašanje i vrlo dobro zna da vodim nesređen osobni život; to ostavlja vrlo loš dojam na moju okolinu; stanari moje zgrade već su se jednom žalili na mene kad od buke u mom stanu nisu mogli cijele noći spavati; sve je to dovoljno da ulični odbor o meni stvori odgovarajuću sliku. I sad se, kao vrhunac svega, uličnom odboru obratila drugarica Zaturecka, supruga znanstvenog radnika. Trebalo je, navodno, da još prije pola godine napišem recenziju jednoga njegova znanstvenog rada, a nisam to učinio, iako sam dobro znao da od moga mišljenja ovisi sudbina spomenutog znanstvenog djela.

— Kakvo znanstveno djelo, molim vas! — prekinuo sam muškarca s uvučenom bradom. — To je najobičniji bučkuriš prepisanih misli!

— To je zanimljivo, druže — umiješala se u razgovor otprilike tridesetogodišnja plavuša, odjevena po posljednjoj modi, na čijem je licu bio (vjerojatno jednom zauvijek) zalijepljen blistav osmijeh. — Dopustite da vas upitam: Sto ste po struci?

— Likovni teoretičar.

— A drug Zaturecky?

— Nemam pojma. Vjerojatno pokušava nešto slično.

— Eto, vidite — obratila se plavuša oduševljeno ostalima. — Drug u radniku iz iste struke ne vidi kolegu nego konkurenta.

— Da nastavim — rekao je muškarac s uvučenom bradom. — Drugarica Zaturecka nam je rekla kako vas je njezin suprug posjetio u stanu i tu sreo neku ženu. Ta ga je žena poslije pred vama oklevetala tvrdnjom kako ju je pokušao seksualno napastovati. Drugarica Zaturecka raspolaže, međutim, dokazima da njezin suprug nije sposoban za takvo što. Zeli saznati ime žene koja je oklevetala njezina muža kako bi mogla podnijeti tužbu disciplinskoj komisiji narodnog odbora, jer je lažna optužba ugrozila egzistenciju njezina supruga.

Još sam jednom pokušao otupiti neprimjerenu oštrinu te smiješne afere. — Gledajte, drugovi — rekao sam — čitava stvar nije uopće vrijedna takva truda. Nema govora o nekom ugrožavanju

egzistencije. Članak o kojem je riječ tako je loš da ga ne mogu preporučiti za tisak, niti bi to itko drugi učinio. A ako je između te žene i gospodina Zatureckog došlo do nekog nesporazuma, to ne bi trebalo da bude povod za sastanke.

— O našim sastancima, druže, ti na sreću ne odlučuješ — odgovorio mi je muškarac s uvučenom bradom. — A na tvoju sadašnju tvrdnju da je rad druga Zatureckog loš, ne možemo gledati drukčije nego kao na osvetu. Drugarica Zaturecka nam je dala da pročitamo pismo koje si njezinu suprugu napisao nakon što si pročitao rad.

— U redu, ali u tom pismu nema ni jedne riječi o tome kakav je taj rad.

— To je istina, ali pišeš kako si spreman pomoći mu; iz tvoga pisma jasno proizlazi da cijeniš rad druga Zatureckog, a sad izjavljuješ da je bučkuriš. Zašto mu to odmah nisi napisao? Zašto mu to nisi rekao u oči?

— Drug ima dva lica — rekla je plavuša.

U tom trenutku se u razgovor umiješala starija žena s trajnom ondulacijom i odmah prešla na bit stvari: — Nama je, druže, potrebno da saznamo tko je bila ona žena s kojom se gospodin Zaturecky sreo u tvom stanu.

Shvatio sam kako nije u mojoj moći da oslobodim aferu od njene besmislene ozbiljnosti i da mi preostaje samo jedno: izbrisati tragove, odvući ih što dalje od Klare, odvući ih kao što jarebica odvlači lovačkog psa od gnijezda, nudeći mu svoje tijelo za tijela svoje mladunčadi.

— To je već teža stvar — izjavio sam — jer se njezina imena ne sjećam.

— Zar ne znaš ime žene s kojom živiš? — upitala je žena s trajnom.

— Nekad sam sva ta imena zapisivao, a onda mi se to učinilo glupim, pa sam prestao zapisivati. A na pamćenje se čovjek teško može osloniti.

— Vi se druže, izgleda, uzorno odnosite prema ženama — dobacila je plavuša.

— Možda bih se i sjetio, ali trebalo bi da razmislim. Da možda ne znate kad me je to gospodin Zaturecky posjetio?

— Molim, to je bilo... — rekao je muškarac s uvučenom bradom, gledajući u papire pred sobom — ... četrnaestog, u srijedu, poslije podne.

— U srijedu... četrnaestog... čekajte malo... — rekao sam, položio dlanove na sljepoočice i zamislio se. — Da, sad se sjećam. Bila je to Helena. —Vidio sam kako svi napeto zure u moje usne.

— Helena... i kako još?

— Još? To, na žalost, ne znam. Nisam je htio ni pitati. U stvari, iskreno rečeno, nisam siguran da se zaista zvala Helena. Zvao sam je tako zato što je njen muž bio riđokos, kao Menelaj. Upoznao sam je u utorak uvečer u nekom restoranu i uspjelo mi je popričati s njom dok je njen Menelaj otišao za šank popiti konjak. Sljedećeg je dana došla k meni i ostala cijelo popodne. Predvečer sam je morao ostaviti oko dva sata samu, jer sam imao sastanak na fakultetu. Kad sam se vratio, ispričala mi je, ogorčena, kako joj je neki čovječuljak dosadivao. Mislila je da sam se bio dogovorio s njim, pa se uvrijedila i više nije htjela ni čuti za mene. I tako, vidite, nisam stigao saznati njezino pravo ime.

— Druže, ne ulazeći u to je li ta priča istinita ili nije — rekla je plavuša — meni je jednostavno neshvatljivo kako čovjek kao vi može odgajati našu omladinu. Zar vam naš život zaista ne pruža inspiraciju ni za što drugo osim za pijančenje i zloupotrebu žena? Budite sigurni da ćemo svoje mišljenje o tome dostaviti nadležnim organima.

— Kućepazitelj nije spomenuo nikakvu Helenu — ponovno se umiješala postarija žena s trajnom — ali nas je obavijestio da kod tebe već mjesec dana neprijavljeno stanuje neka djevojka iz modne kuće. Ne zaboravi, druže, da si samo podstanar! Kako ti to zamišljaš, da netko može tek tako stanovati kod tebe? Sto misliš, da je vaša zgrada kupleraj? Ako nam ti ne kažeš ime te žene, otkrit će ga državna sigurnost! ,

77.

Tlo mi je izmicalo pod nogama. Počeo sam sve jasnije osjećati neprijateljsku atmosferu o kojoj mi je govorio profesor. Zasad me još nitko nije pozivao na razgovore, ali tu i tamo mogao sam čuti poneku aluziju, a s vremena na vrijeme ponešto mi je, sa suosjećanjem, povjerala i gospođa Marie, u uredu kojem su nastavnici pili kavu i nisu pazili na jezik. Za nekoliko se dana trebala sastati natječajna

komisija koja je sad sa svih strana prikupljala karakteristike i mišljenja o kandidatima; zamišljao sam kako članovi komisije čitaju informaciju ulične organizacije, informaciju o kojoj znam samo to da je strogo povjerljiva i da je ne mogu komentirati.

U životu postoje trenuci kada valja prijeći u povlačenje. Kada valja napustiti manje važne položaje ne bi li se sačuvali važniji. Činilo mi se da je posljednji i najvažniji od svih položaja moja ljubav. Da, u tim nemirnim danima iznenada sam postajao svjestan kako volim moju krojačicu i kako ne mogu bez nje.

Tog sam se dana sastao s njom kod muzeja. Ne kod kuće. Zar je moja mansarda još uopće bila dom? Zar je prostorija sa staklenim zidovima dom? Prostorija koju promatraju dalekozorom? Prostorija u kojoj voljenu osobu morate skrivati brižljivije nego švercanu robu?

Dom više nije bio dom. Tamo smo se osjećali kao uljezi na tuđem tlu koji svakoga trenutka mogu biti uhvaćeni, koji se nervozno trzaju na svaki zvuk koraka u hodniku, koji neprestano čekaju da netko pokuca na vrata i nastavi uporno lupati. Klara je opet putovala u Čelakovice, a nismo imali volje da se sastajemo u našem otuđenom domu, čak ni na kratko vrijeme. Zato sam zamolio prijatelja slikara da mi katkad uvečer ustupi svoj atelijer. Tog sam dana prvi put dobio ključ.

I tako smo se našli pod visokim krovom u Vinohradima, u golemoj prostoriji s jednim malim kaučom i širokim kosim prozorom kroz koji se mogao vidjeti čitav večernji Prag; usred gomile slika naslonjenih na zidove, usred nereda i bezbrižne slikarske nečistoće, odjednom mi se vratio stari osjećaj blažene slobode. Raskomotio sam se na kauču, uvrnuo otvarač u čep i otvorio bocu vina. Naklapao sam nešto, veselo i slobodno, i radovao se lijepoj večeri i noći.

Ali tjeskoba, koje sam se oslobodio, kao da je punom težinom pritisnula Klaru.

Već sam spomenuo kako se Klara bez ikakvih skrupula, čak kao da je riječ o nečemu posve prirodnome, uselila u moju mansardu. Ali sad, kad smo se privremeno našli u tuđem atelijeru, osjećala se nelagodno. Čak više nego nelagodno. — Ovo je ponižavajuće — rekla je.

— Sto je ponižavajuće? — upitao sam.

— To što moramo posuđivati stan.

— Zašto ti se čini da je ponižavajuće?

— Zbog toga što u tome ima nečeg ponižavajućeg — odgovorila je.

— Ništa drugo nismo mogli učiniti.

— Da — odgovorila je — ali u posuđenom se stanu osjećam kao neka laka ženska.

— Zaboga, zašto bi se osjećala kao laka ženska u posuđenom stanu, lake ženske svoj posao rade uglavnom u vlastitim a ne u posuđenim stanovima.

Bilo je uzaludno razumom napadati čvrste bedeme iracionalnih osjećaja od kojih je, kažu, umiješana ženska duša. Naš je razgovor od samoga početka dobio loš predznak.

Rekao sam Klari što mi je ispričao profesor, opisao sam joj što se događalo na sastanku uličnog odbora i pokušao je uvjeriti da ćemo na kraju pobijediti samo ako se budemo voljeli i ako ostanemo zajedno.

Klara je nekoliko trenutaka šutjela, a onda je rekla da sam sam kriv za sve. — A hoćeš li me barem izvući iz one krojačnice?

Odgovorio sam da će se sad možda morati malo strpjeti.

— Eto vidiš — rekla je Klara — sve su to bila samo prazna obećanja, na kraju nećeš ništa učiniti. A sama se neću izvući, pa čak i kad bi se našao netko drugi da mi pomogne, jer ću tvojom krivicom dobiti lošu karakteristiku.

Dao sam Klari riječ da joj afera s gospodinom Zatureckim neće nanijeti nikakvo zlo.

— Ipak ne shvaćam — rekla je Klara — zašto mu ne napišeš tu recenziju. Kad bi je napisao, sve bi se odmah sredilo.

— Sad je kasno, Klara — rekao sam. — Kad bih sada napisao tu recenziju, rekli bi da sam rad sahranio iz osvete i još bi više pobjesnili.

— A zašto treba da je sahranjuješ? Napiši pozitivnu recenziju!

— To ne mogu, Klara. Taj je rad nemoguć!

— Pa što onda? Zašto si odjednom postao istinoljubiv? Zar nije bila laž kad si onom čovječuljku napisao da u časopisu Likovna misao ne drže do tvoga mišljenja? Zar nije bila laž kad si izmislio neku Helenu? I sad, nakon toliko laži, zar će ti naškoditi ako slažeš još jednom i pohvališ članak u recenziji? Samo tako možeš stvar izgledati.

— Vidiš Klara — rekao sam — ti misliš da su sve laži jednake, i na prvi pogled se čini da imaš pravo. A nemaš. Mogu svašta izmišljati, praviti od ljudi budale, izvoditi kojekakve mistifikacije i podvale, pa da se ipak ne osjećam kao lažac i da imam čistu savjest; te laži, ako ih već želiš tako nazvati, to sam ja sam, takav kakav jesam, ja se takvim lažima ne pretvaram, ja takvim lažima zapravo govorim istinu. Ali postoje stvari o kojima ne mogu lagati. Postoje stvari u koje sam proniknuo, čiji sam smisao, koje volim i uzimam ozbiljno. I tu šali nema mjesta. Kad bih tu lagao, izdao bih samoga sebe a to ne mogu, to nemoj tražiti od mene. To neću raditi. Nismo se razumjeli.

Ali ja sam uistinu volio Klaru i bio sam spreman učiniti sve, samo da mi nema što predbaciti. Sutradan sam napisao pismo gospodi Zatureckoj. Čekat ću je prekosutra, rekao sam, u dva sata u svom kabinetu.

Vjerna svojoj zapanjujućoj metodičnosti, gospođa Zaturecka pokucala je na vrata točno u zakazano vrijeme. Otvorio sam i pozvao je da uđe.

I tako sam je konačno ugledao. Bila je to visoka žena, vrlo visoka, s krupnim mršavim licem seljanke, s kojeg su me gledale svijetloplave oči. — Raskomotite se — rekao sam, a ona je nespretnim pokretima svukla nekakav dugačak, taman kaput, sužen u struku i neobična kroja, kaput koji me je, sam Bog zna zašto, podsjetio na starinske vojničke šinjele.

Nisam htio prvi krenuti u napad; htio sam da protivnik prvi položi karte. Kad je gospođa Zaturecka sjela, naveo sam je pomoću nekoliko praznih fraza da prva počne govoriti.

— Poznato vam je zbog čega sam vas tražila — rekla je ozbiljnim glasom i bez imalo borbenosti. — Moj vas je suprug uvijek mnogo cijenio kao stručnjaka i karakterna čovjeka. Sve je zavisilo o vašoj recenziji, a vi je niste htjeli napisati. Moj je suprug taj rad pisao pune tri godine. Njemu je u životu bilo teže nego vama. Bio je učitelj i svakoga je dana putovao trideset kilometara izvan Praga. Sama sam ga prošle godine prisilila da se ostavi toga i da se posveti isključivo znanosti.

— Gospodin Zaturecky nije zaposlen? — upitao sam.

— Nije...

— A od čega živite?

— Zasad moram sama potegnuti. Ta znanost, to je strast moga muža. Kad biste samo znali što je on sve prostudirao! Kad biste samo znali koliko je papira ispisao! Uvijek govori kako pravi znanstvenik mora napisati tri stotine stranica da bi mu ostalo trideset. A onda se u sve umiješala ona žena. Vjerujte mi, ja ga poznajem, on to nikad ne bi učinio, to za što ga je ta žena optužila, ja u to ne vjerujem, neka to ponovi pred njim i preda mnom! Ja znam kakve su žene, možda vas voli, a vi nju ne volite. Možda je htjela probuditi u vama ljubomoru. Ali možete mi vjerovati da se moj muž nikad ne bi usudio učiniti nešto takvo.

Slušao sam gospođu Zaturecku i odjednom se sa mnom dogodilo nešto čudnovato — počeo sam zaboravljati da je to žena zbog koje ću biti prisiljen napustiti fakultet, da je to žena zbog koje je pala sjena između mene i Klare, da je to žena zbog koje sam izgubio toliko dana u ljutnji i neugodnostima. Veza između nje i događaja u kojem smo sad oboje igrali neke tužne uloge, odjednom je postala nejasna, neodređena, slučajna, nedužna. Odjednom sam shvatio da je bila tek iluzija kad sam mislio kako sami osedlavamo događaje i upravljamo njihovim kasom; da to možda uopće nisu naši događaji, nego da su nam odnekud izvana podmetnuti; da nikako nisu karakteristični za nas; da nismo krivi za njihov neobičan tok; da nas, zapravo, nose upravljani odnekud nekim tuđim silama.

Uostalom, dok sam gledao u oči gospode Zaturecke, učinilo mi se da te oči ne mogu vidjeti krajnje posljedice njenih postupaka, učinilo mi se da te oči uopće ne gledaju, da one samo tek tako plove, plutaju po njezinu licu.

— Možda imate pravo, gospođo Zaturecka — rekao sam pomirljivo. Možda ona moja djevojka zaista nije govorila istinu, ali znate već što je to ljubomoran muškarac. Povjerovao sam joj i na trenutak izgubio živce. To se može dogoditi svakome.

— Da, naravno — rekla je gospođa Zaturecka i vidjelo se da joj je kamen pao sa srca. — Dobro je što to sami uvidate. Mi smo se bojali da joj vi vjerujete. Ta bi žena mogla tako upropastiti mom suprugu cijeli život. Tu nije u pitanju samo njegov moralni lik. To bismo već nekako progutali. Moj muž, naime, od vaše recenzije očekuje sve. U redakciji su ga uvjerali da sve ovisi samo o vama. Moj je muž uvjeren da bi nakon objavljivanja članka konačno bio priznat kao znanstveni

radnik. I sad, kad se konačno sve objasnilo, hoćete li mu, molim vas, napisati tu recenziju? I brzo, ako je moguće?

Nastupio je trenutak da se osvetim za sve i dam oduška svom gnjevu, ali ja u tom času nisam osjećao nikakav gnjev, i ono što sam rekao, izgovorio sam samo zato što je to bilo neizbježno. — Gospođo Zaturecka, s tom će recenzijom biti problema. Priznat ću vam kako se sve odigralo. Ne volim govoriti neugodne stvari ljudima u oči. To mi je slabost. Skrivao sam se pred gospodinom Zatureckim i mislio sam da će se sam dosjetiti zašto ga izbjegavam. Njegov je rad, naime, slab. Nema nikakvu znanstvenu vrijednost. Vjerujete li mi?

— To vam teško mogu povjerovati. To vam ne mogu vjerovati — rekla je gospođa Zaturecka.

— Rad, prije svega, uopće nije originalan. Shvatite, znanstvenik mora uvijek pronaći nešto novo, znanstvenik ne može jednostavno prepisivati ono što je već poznato, što su drugi napisali.

— Sigurna sam da moj suprug taj rad nije prepisao.

— Gospođo Zaturecka, čitali ste taj rad... — Htio sam nastaviti, ali gospođa me Zaturecka prekinula.

— Ne nisam ga pročitala.

To me je iznenadilo. — Onda ga pročitajte.

— Ja ne vidim — rekla je gospođa Zaturecka. — Vidim samo svjetlost i sjene, oči su mi bolesne i već pet godina nisam pročitala ni retka... Ali ne moram čitati da bih znala je li moj muž pošten ili nije. To se saznaje na drukčiji način, ne čitanjem. Ja poznajem svoga muža kao majka dijete, ja o njemu znam sve. I znam da je pošteno sve što radi.

Morao sam poduzeti ono najgore. Čitao sam gospođi Zatureckoj odlomke iz članka njezina muža i usto sam joj čitao odgovarajuće odlomke iz djela raznih autora, misli i formulacije kojih je gospodin Zaturecky preuzeo. Naravno, nije tu bila riječ o svjesnom plagijatu, nego više o spontanu priklanjanju autoritetima prema kojima je osjećao beskrajno poštovanje. Ali svatko tko bi čuo uspoređene odlomke, morao bi shvatiti kako rad gospodina Zatureckog ne bi mogao tiskati nijedan ozbiljniji \ znanstveni časopis.

Ne znam koliko se gospođa Zaturecka mogla koncentrirati na moje izlaganje, koliko ga je pratila i koliko ga je razumjela, ali pokorno je

sjedila u naslonjaču, pokorno i poslušno kao vojnik koji zna da ne smije napustiti položaj. Trebalo mi je oko pola sata da kažem sve što sam htio. Gospođa Zaturecka je ustala, pogledala me svojim prozirnim očima i zamolila me bezbojnim glasom da joj oprostim, ali ja sam znao da nije izgubila vjeru u svoga muža i da je, ako je nekome nešto predbacivala, predbacivala samo sebi što nije bila u stanju suprotstaviti se mojim argumentima koji su joj se činili mračnima i nerazumljivima. Obukla je svoj vojnički šinjel i ja sam shvatio da je ta žena vojnik, tužni vojnik umoran od dugih marševa, vojnik koji ne razumije smisao naredbi, ali će ih uvijek bespogovorno izvršavati, vojnik koji odlazi poražen, ali čista obraza.

— Tako, sad se više nemaš čega bojati — rekao sam Klari nakon što sam joj u Dalmatinskoj vinariji reproducirao svoj razgovor s gospođom Zatureckom.

— Ja se nisam ni imala čega bojati — odgovorila je Klara sa sigurnošću koja me iznenadila.

— Kako sad to? Da nije tebe, ne bih se uopće sastajao s gospođom Zatureckom!

— Dobro je da si se sastao s njom, jer je ono što si im učinio bilo zaista ružno. Doktor Kalousek je rekao da to inteligentan čovjek teško može shvatiti.

— Kad si se to srela s Kalousekom?

— Srela sam se — rekla je Klara.

— I sve si mu ispričala?

— Zašto ne? Zar je to neka tajna? Ja sad odlično znam tko si i što si.

— Hm.

— Hoćeš da ti kažem što si?

— Izvoli.

— Stereotipni cinik.

To si čula od Kalouseka.

— Zašto od Kalouseka? Misliš da ha to nisam sama mogla doći? Uvjeren si da te ne mogu prozrijeti, zar ne? Voliš vući ljude za nos. Gospodinu Zatureckom si obećao da ćeš napisati recenziju.

— Nisam mu to obećao!

— To je jedno. Drugo, meni si obećao mjesto. Kod *gospodina Zatureckog si se izvlačio na mene, kod men? na gospodina Zatureckog. Ali da znaš, ja ću to mjesr dobiti.p*>

— Od Kalouseka? — rekao sam, nastojeći d riječi zvuče podrugljivo.

— Od tebe sigurno ne! Ti ni sam nisi svje/ si posvuda prokockao sve svoje šanse.

— A ti si toga svjesna?

— Ja to znam. Na natječaju nećeš pro[^] sretan ako te prime u nekoj galeriji kao činovnika. Md. međutim, shvatiti da je sve to tvoja vlastita greška. Ako ti smijem dati jedan savjet, budi od sada pošten i ne laži, jer lažljivca nijedna žena ne može cijeniti.

Ustala je, pružila mi (očigledno posljednji put) ruku, okrenula se i otišla.

Tek nakon nekoliko trenutaka (usprkos mraznoj tišini koja me je okruživala) sinulo mi je kako moj slučaj ne spada u tragične, nego u komične događaje.

I u tome sam našao stanovitu utjehu.

V

...ne znaju da traže samo lov a ne plijen Blaise Pascal

Martin

Martin zna ono što ja ne znam. Zaustaviti bilo koju ženu bilo gdje na ulici. Moram priznati kako sam tijekom duga vremena koliko se poznajem s Martinom, imao od te njegove sposobnosti podosta koristi, jer žene ne volim ništa manje od njega. Nedostaje mi, međutim, njegova vratolomna drskost. S druge strane, Martin je imao manu da je za njega katkad samo takozvano presretanje žene značilo virtuozni pothvat, koji je sam sebi svrha i na kome je često i ostajao. Zato je imao običaj reći, ne bez izvjesne gorčine, kako je sličan navalnom igraču koji velikodušno nabacuje odlične lopte drugim igračima, koji zatim daju jeftine golove i skupljaju jeftinu slavu.

Jedno poslijepodne, bio je ponedjeljak, čekao sam ga nakon posla u kavani na Vaclavskom trgu, razgledajući usput debelu njemačku knjigu o staroj etruščanskoj kulturi. Čekao sam nekoliko mjeseci da je posredovanjem sveučilišne knjižnice dobijem iz Njemačke, pa sam je, kad je konačno stigla, nosio sa sobom kao relikviju. Bio sam, u stvari, posve zadovoljan što me Martin ostavlja da ga čekam i što mogu na kavanskom stolu mirno prelistavati toliko željenu knjigu.

Kad god razmišljam o starim antičkim kulturama, hvata me nostalgija. Možda je u pitanju, osim ostaloga, i sjetna zavist zbog sanjive, slatke sporosti tadašnje povijesti — epoha stare egipatske kulture trajala je nekoliko tisuća godina; epoha grčke antike gotovo cijeli milenij. U tom pogledu život svakog pojedinca podržava ljudsku povijest; u početku je zaglibljen u tromu sporost, a onda postupno i sve više dobiva brzinu. Martin je prije dva mjeseca napunio četrdeset godina.

Događaj počinje

On je bio taj koji me prekinuo u mislima. Iznenada se pojavio na staklenim vratima kavane i krenuo ravno prema meni rječito gestikulirajući i praveći grimase da mi skrene pozornost na stolić za kojim je nad šalicom kave sjedila nepoznata žena. Sjeo je pored mene ne spuštajući pogled s nje i rekao: — Sto kažeš?

Osjećao sam se postuđenim; tako sam se bio zagledao u tu moju knjižurinu da sam tek sad primijetio djevojku; morao sam priznati da je lijepa. U istom se trenutku djevojka uspravila i pozvala gospodina s crnom leptirkravatom da plati.

— Plati i ti! — naredio mi je Martin.

Već smo mislili kako ćemo morati trčati za djevojkom, ali ona se, na sreću, zadržala ispred garderobe. Odložila je tamo torbu a garderobijerki je trebalo dosta vremena da je nađe i položi pred djevojku na pult. Djevojka je garderobijerki dala par komada sitna novca, a meni je Martin u tom trenutku istrgnuo iz ruke njemačku knjigu-

— Bit će bolje da je stavimo ovamo — rekao je bravuroznom prirodnošću i pažljivo stavio knjigu u djevojčinu torbu. Djevojka ga je začuđeno pogledala, ali nije znala što da kaže.

— Nije zgodno nositi je u ruci — rekao je Martin, i kad je djevojka pokušala uzeti torbu, predbacio mi da sam neodgojen.

Gospođica je bila medicinska sestra u provincijskoj bolnici, u Prag je došla na samo nekoliko sati i žurila je na autobusni kolodvor. Bilo je dovoljno da je otpratimo do tramvajske stanice pa da saznamo sve što je bitno i dogovorimo se da u subotu otputujemo u B., u posjet toj privlačnoj djevojci koja, kako je Martin značajno naglasio, sigurno ima neku zgodnu kolegicu.

Tramvaj je stigao, predao sam djevojci torbu, a ona je htjela iz nje izvući knjigu, što je Martin širokogrudnom gestom spriječio. U subotu ćemo doći po nju, rekao je, neka gospođica za to vrijeme malo čita... Gospođica se zbunjeno smijala, tramvaj je krenuo, a mi smo mahali.

Sto učiniti, knjiga kojoj sam se tako dugo radovao, odjednom se našla u neizvjesnim daljinama; gledano na taj način, stvar je bila prilično neugodna, ali neka luda opijenost prenijela me preko toga na svojim uvijek spremnim krilima. Martin je odmah počeo smišljati opravdanje za subotnje popodne i večer (jer tako je to — ima mladu

ženu, i što je gore, voli je; i što je još gore, boji je se; i što je najgore, strahuje nad njom).

Uspješna registracija

Za našu sam ekspediciju unajmio za malo novca lijep fiat, i u subotu, u dva sata, stigao pred Majtinov stan. Martin me čekao i odmah smo krenuli. Bio je srpanj i vladala je strahovita vrućina.

Htjeli smo što prije stići u B., ali kad smo u nekom selu, kroz koje smo prolazili, ugledali dva mladića samo u kupaćim gaćicama i sugestivno mokre kose, zaustavio sam auto. Ribnjak je zaista bio blizu, nekoliko koraka od ceste, iza gospodarskih zgrada. Nisam više u stanju spavati kao nekada, prethodne sam se noći zbog tko zna kakvih briga prevrtao po krevetu do tri ujutro i bilo mi je potrebno osvježenje. I Martin je bio za to.

Obukli smo kupaće gaćice i skočili u vodu. Zaronio sam i brzo zaplivaao prema suprotnoj obali. Martin se, međutim, samo smočio i izašao iz vode. Kad mi je bilo dosta plivanja, vratio sam se i zatekao ga u stavu napete pozornosti. Na obali je galamio čopor djece, malo dalje mjesna se omladina igrala loptom, ali Martinov je pogled bio usmjeren u čvrsto tijelo djevojke koja je stajala petnaestak metara od nas, okrenuta leđima, i nepokretna promatrala vodu.

— Gledaj — rekao je Martin.

— Gledam.

— Pa što kažeš?

— Što da kažem?

— Ne znaš što reći na ovakvo nešto?

— Treba pričekati da se okrene — izjavio sam.

— Uopće ne treba čekati da se okrene. Ono što vidim s ove strane, meni je sasvim dovoljno.

— U redu — primijetio sam — ali, na žalost, nemamo vremena sada nešto poduzimati.

— Možemo barem registrirati, registrirati! — rekao je Martin i obratio se nekom dječaku koji je tu pored nas oblačio kupaće gaćice.

— Dečko, znaš li kako se zove ona djevojka? — upitao je i pokazao na djevojku, koja je, kao u nekoj čudnoj apatiji, još stajala u istom položaju.

— Ona tamo?

— Aha, ona tamo.

— Ta nije odavde — rekao je dječak.

Martin se obratio djevojčici, možda dvanaestogodišnjoj, koja se sunčala pokraj nas.

— Djevojčice, znaš li tko je ona djevojka koja stoji tamo na obali?

Djevojčica se poslušno uspravila. — Ona tamo?

— Da, ona tamo.

— To je Manka...

— Danka? I Dalje?

— Manka Panku... Iz Traplica...

Djevojka je i dalje stajala kraj vode, okrenuta leđima. Sagnula se da uzme kapu za kupanje i kad se ponovno uspravila, da je navuče, Martin je već bio pokraj mene i rekao: — To je neka Manka Panku iz Traplica. Možemo krenuti.

Bio je posve miran, zadovoljan i očigledno više nije mislio ni na što drugo osim na nastavak putovanja.

Malo teorije

To Martin naziva registracijom. Polazi od svojih bogatih iskustava kroz koja je došao do stajališta kako i nije toliko teško zvesti djevojku koliko je teško, ako u tom pogledu postavljamo visoke kvalitativne zahtjeve, uvijek poznavati dovoljno djevojaka koje još nismo zaveli.

Zato tvrdi da je potrebno, uvijek, bilo gdje i u svakoj prilici, detaljno registrirati, to jest, zapisivati u bilježnicu ili u sjećanje imena žena koje su nas uzbudile i s kojima bismo jednoga dana mogli kontaktirati.

Kontaktirati je već viši stupanj aktivnosti i znači uspostavljanje veze s nekom ženom, upoznavanje i otvaranje pristupa k njoj.

Onaj tko se voli hvalisavo osvrtni u prošlost, ističe imena voljenih žena, a onaj tko gleda naprijed, u budućnost, mora ponajprije voditi računa o tome da ima dovoljno registriranih i kontaktiranih žena.

Poslije kontaktiranja, naime, postoji još samo jedan, posljednji stupanj aktivnosti i ja rado ističem, da se odužim Martinu, kako su oni koji ne idu ni za čim drugim, osim za tim posljednjim stupnjem, obični bijednici i primitivci, ljudi koji me podsjećaju na seoske nogometaše koji bezglavo jurišaju na protivnički gol, zaboravljajući da do pogotka (i još mnogo pogodaka) ne vodi samo slijepa želja za pucanjem nego, prije svega, temeljita i poštena igra u polju.

— Misliš da ćeš ikada otići u te Traplice potražiti je? — upitao sam Martina dok smo se vozili.

— Nikad se ne zna... — rekao je Martin.

— Bilo kako bilo — rekao sam ja — dan je počeo sretno.

Igra i nužnost

Stigli smo pred bolnicu u B. odlično raspoloženi. Bilo je oko pola četiri. Pozvali smo našu sestru telefonom da dođe na portirnicu. Ubrzo je stigla, u bijeloj kuti i s kapicom medicinske sestre na glavi. Zapazio sam da je pocrvenila i zaključio kako je to dobar znak.

Martin je spremno uzeo riječ i djevojka nas je obavijestila da joj služba završava u sedam i da je u to vrijeme sačekamo pred bolnicom.

— Jeste li se već dogovorili s gospođicom kolegicom? — upitao je Martin, a djevojka je kimnula glavom.

— Doći ćemo zajedno.

— U redu — rekao je Martin — ali ne možemo gospodina kolegu tek tako staviti pred svršen čin, pred nešto što ne poznaje.

— Dobro — rekla je djevojka — možemo svratiti do nje. Božena radi na internoj.

Išli smo polako kroz bolničko dvorište, a ja sam bojažljivo upitao: — Je li ona debela knjiga još kod vas?

Sestra je kimnula glavom i rekla da je knjiga kod nje, čak tu, u bolnici. Kamen mi je pao sa srca i navalio sam da odmah pođemo po nju.

Martinu se, naravno, činilo neumjesnim što tako otvoreno dajem prednost knjizi nad ženom s kojom treba da se upoznam, ali to je bilo jače od mene.

Priznajem, naime, da sam onih nekoliko dana, dok je djelo o kulturi Etruščana bilo izvan moje kontrole, strahovito patio. I samo zahvaljujući čvrstoj samodisciplini izdržao sam rastanak s knjigom ne trepnuvši okom, nastojeći da ni po koju cijenu ne pokvarim Igru, vrijednost koje sam od rane mladosti naučio poštovati i podređivati joj sve svoje osobne interese.

Dok sam se ja, uzbuđen, ponovno sastajao sa svojom knjigom, Martin je nastavio razgovor s medicinskom sestrom i postigao to da je djevojka obećala posuditi za tu večer od svoga kolege vikendicu kraj nedalekog Hoterskog ribnjaka. Svi smo bili više nego zadovoljni,

i konačno smo krenuli preko bolničkog dvorišta prema malenoj zelenoj zgradi u kojoj se nalazio interni odjel.

U susret su nam išli jedna sestra i jedan liječnik. Doktor je bio smiješan dugajlija klempavih ušiju koje su neodoljivo privlačile moj pogled, utoliko više što me naša sestra gurnula laktom; nasmijao sam se. Kad su prošli, Martin se okrenuo meni. — Ti zaista imaš sreće, momče. Mogu ti reći da tako zgodnu curu uopće ne zaslužuješ.

Bilo me stid priznati kako sam gledao samo u dugaliju, pa sam joj i ja odao priznanje. U tome, uostalom, nije bilo ni trunke licemjerja. Vjerujem u Martinov ukus više nego u svoj, jer znam da se njegov ukus oslanja na mnogo veću zainteresiranost nego moj. Volim objektivnost i red u svemu, pa i u stvarima ljubavi, te više cijenim mišljenje stručnjaka nego amatera.

Netko bi mogao smatrati licemjerjem to što samoga sebe nazivam amaterom, ja, razveden muškarac koji upravo priča o jednoj svojoj (svakako ni po čemu iznimnoj) avanturi. Pa ipak — ja sam amater. Moglo bi se reći da seigram nečega što Marlmproživljava. Ponekad imam osjećaj kako cijeli moj poligamni život ne proizlazi ni iz čega drugoga nego iz imitiranja ostalih muškaraca, iako ne poričem da mi to imitiranje pruža stanovito zadovoljstvo. Ne mogu se, međutim, osloboditi osjećaja da u tom zadovoljstvu ostaje nešto posve neobavezno, razigrano i nestalno, nešto u načelu slično obilascima galerija slika ili putovanjima po dalekim zemljama, nešto što nikako nije podvrgnuto bezuvjetnu imperativu koji sam naslućivao iza Martinova erotskog života. Upravo prisutnost tog bezuvjetnog imperativa uzdizala je Martina u mojim očima. Njegov sud o ženi, činilo mi se, izgovara kroz njegova usta sama Priroda, sama Nužnost.

Zračak kućnog ognjišta

Kad smo izašli iz bolnice, Martin je izjavio kako nam sve savršeno ide od ruke, a onda je dodao: — Naravno, večeras moramo požuriti. Htio bih u devet biti kod kuće.

Pretrnuo sam. — U devet? To znači da već u osam moramo krenuti! Uzalud smo, znači, dolazili ovamo! Računao sam da imamo na raspolaganju cijelu noć!

— Zašto da se razbacujemo vremenom?

— Kakvog je, zaboga, imalo smisla putovati ovamo samo zbog jednog sata? Sto ćeš učiniti od sedam do osam?

— Sve. Kao što si primijetio, osigurao sam vikendicu tako da će sve ići kao po loju. Ovisi samo o tebi, treba da djeluješ dovoljno odlučno.

— A zašto, molim te, moraš biti u devet kod kuće?

— Obećao sam Jifinki. Navikla je da subotom uvečer, prije spavanja, odigramo partiju žandara.

— Gospode Bože... — uzdahnuo sam.

— Jifinka je jučer opet imala nekih neugodnosti u uredu, pa zar treba sad ja da joj uskratim i tu malu subotnju radost? Znaš, ona je najbolja žena koju sam ikada imao. Uostalom — dodao je — i tebi će biti drago što u Pragu imaš pred sobom još cijelu noć.

Shvatio sam kako nema smisla dalje raspravljati. Martinovu je brigu za mir njegove supruge bilo nemoguće potisnuti u stranu, a njegova vjera u beskrajni erotski potencijal svakoga sata ili minute bila je nepokolebljiva.

— Idemo — rekao je Martin — do sedam imamo još puna tri sata. Nećemo gubiti vrijeme.

Izmišljotina

Krenuli smo širokom stazom gradskog parka, koja je ovdašnjim stanovnicima služila kao korzo. Promatrali smo djevojke koje su po dvije prolazile pored nas ili sjedile na klupama, ali nismo bili zadovoljni njihovom kvalitetom. Martin je, doduše, oslovio dvije djevojke, upustio se s njima u razgovor pa čak ugovorio sastanak, ali znao sam da ne misli ozbiljno. Bilo je to samo takozvano trening kontaktiranje, koje je Martin katkad prakticirao da ne iziđe iz forme.

Nezadovoljni, izišli smo iz parka i nastavili šetnju ulicama koje su odisale malograđanskom prazninom i dosadom.

— Hajdemo nešto popiti, žedan sam — rekao sam Martinu.

Pronašli smo neku zgradu na kojoj se isticao natpis KAVANA. Ušli smo i ustanovili da je to restoran sa samoposluživanjem, prostorija obložena keramičkim pločicama, hladna i strana; stali smo u red pred šankom, kupili od neke neljubazne žene dvije čaše obojene vode i odnijeli ih do stola koji je, poliven umakom, poticao na brzi odlazak.

— Ne obaziri se na to — rekao je Martin — ružnoća u našem svijetu ima svoju pozitivnu funkciju. Nitko se nigdje ne zadržava, ljudi

samo žure da što prije odu i tako nastaje potrební tempo života. Ali mi nećemo dopustiti da nas to isprovocira. Ovdje, u sigurnu utočištu, kakvo je ovaj ružni lokal, možemo razgovarati o mnogo čemu. — Otpio je gutljaj limunade i upitao: — Jesi li već kontaktirao s onom medicínarkom?

— Naravno — odgovorio sam.

— Pa kakva je? Opisi mi je malo detaljnije. Opisao sam mu medicínarku. To nije zahtijevalo mnogo truda, iako nikakva medicínarka nije postojala. Da, možda će me to prikazati u ružnom svjetlu, ali tako je: ja sam tu medicínarku izmislio.

Dajem riječ da to nisam učinio s nekom lošom namjerom, da se pravim važan pred Martinom ili da ga vučem za nos. Izmislio sam medicínarku jednostavno zato što više nisam mogao odolijevati Martinovu navaljivanju.

Martinovi zahtjevi u vezi s mojem aktivnosti bili su pretjerani. Bio je uvjeren kako svakoga dana susrećem nove i nove žene. Vidio me drugačijeg nego što jesam i kad bih mu iskreno priznao kako u tjedan dana ne samo da nisam osvojio nijednu novu ženu, nego da nijednu nisam ni susreo, proglasio bi me licemjerom.

Zato samo bio prisiljen prije tjedan dana izmisliti registraciju stanovite medicínarke. Martin je bio zadovoljan i nagovarao me da što prije izvršim kontaktiranje. I sada je provjeravao koliko sam uznapredovao.

— Reci, na kakvu je približno nivou? Je li na nivou... — Zatvorio je oči, loveći u mraku neku usporedbu, a onda se sjetio naše zajedničke poznanice. — Je li na nivou Markete?

— Mnogo je bolja — odgovorio sam.

— Ma što kažeš... — začudio se Martin.

— Na nivou je tvoje Jirine.

Vlastita je žena Martinu najviše mjerilo. Moj ga je izvještaj ispunio srećom i prepustio se sanjarenju.

Uspješno kontaktiranje

U tom je trenutku u lokal ušla neka djevojka u jakni i prugastim samtanim hlačama. Otišla je do šanka, sačekala da joj žena natoči čašu obojene vode i prišla stolu pokraj našega. Prinijela je čašu usnama i počela piti prije nego što je sjela.

— Gospođice — rekao je Martin, okrenuvši se prema njoj — mi smo ovdje stranci i htjeli bismo vas nešto pitati...

Djevojka se nasmijala. Bila je prilično zgodna.

— Strašno nam je vruće i ne znamo što nam je činiti.

— Pođite na kupanje. *

— U tome i jest stvar. Ne znamo gdje bismo se ovdje mogli okupati.

— U stvari, nigdje.

— Kako je to moguće?

— Postoji jedan bazen, ali taj je već mjesec dana bez vode.

— A rijeka?

— Na rijeci radi bager.

— Pa gdje se onda kupate?

— U Hotelskom ribnjaku, ali taj je sedam kilometara daleko.

— Sitnica, imamo auto, trebate nas samo povesti.

— Kao brodovodič.

— Prije autovodič — ispravio me Martin.

— Kad je već tako, onda autovodica — rekao sam.

— Autokonjak — rekao je Martin.

— I to kad je gospođica u pitanju, najmanje s pet zvjezdica — rekao sam ja.

— Jednostavno rečeno, iz našega ste zviježđa i trebalo bi da pođete s nama — rekao je Martin.

Djevojka je bila potpuno zbunjena našim naklapanjem i naposljetku je rekla da bi pošla, ali mora prije toga nešto obaviti a zatim skoknuti po kupaći kostim; ako je hoćemo pričekati, naći ćemo se točno za jedan sat na istome mjestu.

Bili smo zadovoljni. Promatrali smo je kako odlazi, kako lijepo njiše zadnjicom i trese crnim kovrčama.

— Eto, vidiš — rekao je Martin — život je kratak. Treba iskoristiti svaku minutu.

Pohvala prijateljstvu

Nakon toga vratili smo se u park. Ponovno smo počeli promatrati djevojke koje su po dvije sjedile na klupama i događalo se da je poneka gospođica bila čak privlačna. Nikad, međutim, nije bila privlačna i njezina prijateljica.

— Tu postoji neka čudna zakonitost — rekao sam Martinu. — Ružna se žena nada kako će bljesak ljepše prijateljice i njoj nešto

donijeti, dok se lijepa prijateljica nada da će pored ružne jače zablistati; iz toga za nas proizlazi da je naše prijateljstvo izloženo stalnom provjeravanju. Od svega najviše cijenim upravo to što naš izbor nikad ne prepuštamo razvoju događaja, ili čak nekom uzajamnom natjecanju; izbor je za nas uvijek stvar pristojnosti — nudimo jedan drugome onu ljepšu djevojku, kao dva staromodna gospodina koji nikad ne mogu ući u prostoriju kroz ista vrata, jer ni jedan ne može sebi dopustiti da uđe prvi.

— Da — rekao je Martin, ganut. — Ti si divan prijatelj. Hajdemo na trenutak sjesti, bole me noge.

I tako smo sjedili, ugodno zavaljeni, okrenuti suncu, puštajući da svijet na trenutak pored nas prolazi nezapaženo.

Djevojka u bijelom

Martin se odjednom uspravio (pokrenut očigledno nekim tajanstvenim čulom) i zagledao se u gotovo pustu stazu kroz park. Približavala se djevojčica u bijeloj haljini. Već izdaleka, dok je još bilo nemoguće razabrati crte njezina lica i tjelesne proporcije, moglo se osjetiti kako iz nje zrači neobična, teško odrediva privlačnost; neka čistoća ili nježnost.

Kad je djevojčica prišla bliže, zapazili smo da je posve mlada, negdje između djeteta i djevojke, što nas je smjesta dovelo u stanje krajnjeg uzbuđenja. Martin je skočio. — Gospođice, ja sam režiser Forman, filmski režiser; morate nam pomoći.

Pružio je ruku i rukovao se s djevojčicom koja ga je zaprepašteno promatrala.

Martin je kimnuo glavom u mom smjeru i rekao:

— Ovo je moj snimatelj.

— Ondriček — rekao sam, pružajući djevojčici ruku.

Djevojčica se naklonila.

— Našli smo se u nezgodnoj situaciji. Tražim eksterijere za novi film, trebalo je da nas ovdje dočeka asistent koji dobro poznaje ovaj kraj, ali on nije doputovao pa sad upravo razmišljamo kako da se snađemo u ovom gradu i okolici. Drug snimatelj — našalio se Martin — stalno traži odgovor na to pitanje u onoj debeloj njemačkoj knjizi, ali tamo ga, na žalost neće naći.

Spominjanje knjige koju tog tjedna nisam mogao čitati, odjednom me razdražilo. — Šteta što vi sami ne pokazujete malo veće

zanimanje za tu knjigu — okomio sam se na svog režisera. — Kad biste za vrijeme pripreme pošteno prostudirali stvari, i kad to ne biste prepuštali snimateljima, vaši filmovi možda ne bi bili tako površno rađeni i u njima ne bi bilo toliko besmislica... Oprostite...— obratio sam se isprikom djevojčici — ali nećemo vas zamarati našim profesionalnim raspravama. Naš je film, naime, povijesni i zadire u pitanje etruščanske kulture u Češkoj.

— Da, — naklonila se djevojčica.

— Knjiga je vrlo zanimljiva, pogledajte — rekao sam pružajući knjigu djevojčici, a ona ju je uzela s nekim gotovo pobožnim strahopoštovanjem. Kad je vidjela da to želim, počela ju je prelistavati.

— Ovdje se u blizini treba nalaziti tvrđava Pchaček

— nastavio sam. Ona je bila središte čeških Etruščana... Ali kako ćemo tamo stići?

— To je blizu — odgovorila je djevojčica, a lice joj se ozarilo jer joj je poznavanje puta do Pchačeka konačno pružilo malo čvrsta tla u prilično mutnoj konverzaciji što smo je s njom vodili.

— Zbilja? Vi znate put? — upitao je Martin, pretvarajući se kako mu je laknulo.

— Naravno — rekla je djevojčica. — To je oko sat daleko odavde.

— Pješice? — upitao je Martin.

— Da, pješice — odgovorila je djevojčica.

— Ali mi imamo auto — rekao sam.

— Hoćete li biti naš brodovodič? — upitao je Martin, ali ja nisam nastavio s uobičajenim ritualom sitnih viceva, jer sam kao bolji psiholog od Martina osjetio da bi nam površne šale u ovom slučaju mogle samo naškoditi i da je potpuna ozbiljnost naše jedino oružje.

— Ne bismo vam, gospođice, htjeli oduzimati vrijeme — rekao sam — ali ako budete ljubazni i poklonite nam nekoliko trenutaka, toliko da nam pokažete neka mjesta koja tražimo, mnogo ćete nam pomoći... a mi ćemo vam obojica biti vrlo zahvalni.

— Ta naravno — rekla je djevojčica, klanjajući se ponovno — vrlo rado... Samo da... —Tek tada smo zapazili da u ruci drži mrežu i u njoj dvije glavice salate.

— Samo da mami odnesem salatu, nije daleko, odmah ću se vratiti...

— Salatu, razumije se, morate mami odnijeti na vrijeme i u redu — rekao sam. — Mi ćemo pričekati.

— Dobro, neću se zadržati više od deset minuta — rekla je djevojčica, još jednom se poklonila i žurno otišla.

— Gospodine moj! — rekao je Martin i sjeo.

— Sjajna je, što kažeš?

— I ja mislim. Za nju sam spreman žrtvovati obje medicinske sestre.

0 varljivosti prevelike vjere

Prosio je, međutim, deset minuta, četvrt sata, a djevojčica se nije vratila.

— Ne boj se — tješio me Martin. — Ako je išta sigurno, onda je to da će se vratiti. Naš je pristup bio posve uvjerljiv i djevojčica je bila sva van sebe.

Dijelio sam to mišljenje pa smo čekali dalje, i kako su minute prolazile sve smo više čeznuli za tom poladjevojčicom, poladjevojkom. Prošlo je i vrijeme dogovoreno za sastanak s djevojkom u hlačama od prugasta samta, ali mi smo tako bili obuzeti našom djevojčicom u bijeloj haljini, da nam ni na kraj pameti nije bilo da ustanemo. A vrijeme je prolazilo.

— Cuj, Martine, mislim da više neće doći — rekao sam naposljetku.

— Cime to objašnjavaš? Vjerovala nam je kao da smo bogovi.

— Da — rekao sam — i u tome je naša nesreća. Ona nam je, naime i previše vjerovala!

— Pa što? Jesi li možda htio da nam ne povjeruje?

— Možda bi to bilo bolje. Prevelika je vjera najgori saveznik. — Misao me povukla, pa sam se raspričao. — Ako u nešto bezuvjetno vjeruješ, dotjerat ćeš svojom vjerom stvar do apsurdna. Istinski pristalica neke politike nikad ne uzima ozbiljno njene sofizme nego samo praktične ciljeve koji se kriju iza tih sofizama. Političke fraze i sofizmi nisu tu zato da se u njih vjeruje, nego treba da služe kao neki dogovoreni i zajednički izgovor; naivni ljudi, koji ih ozbiljno shvaćaju, otkrit će u njima, prije ili poslije, proturječnosti koje će ih navesti da se pobune, i na kraju će sramno završiti kao heretici i otpadnici. Ne, prevelika vjera nikad ne donosi ništa dobro, ne samo političkim ili vjerskim sustavima nego ni našem sustavu kojim smo htjeli osvojiti djevojkju.

— Ne razumijem te baš najbolje — rekao je Martin.

— Sve je posve razumljivo: za nju smo bili doista samo dva ozbiljna i uvažena gospodina.

— Zašto nam onda nije izašla u susret?

— Zato što nam je toliko vjerovala. Predala je majci salatu i odmah joj počela oduševljeno pričati o povijesnom filmu, o Etrušćanima u Češkoj, a majka...

— U redu, dalje mi je sve jasno... — prekinuo me Martin i ustao.

Izdaja

Sunce se polako počelo spuštati na gradske krovove; zahladilo je i bili smo tužni. Otišli smo još jednom, za svaki slučaj, zaviriti u restoran sa samoposluživanjem, da nas tamo nekim čudom još ne čeka djevojka u samtanim hlačama. Nije je bilo, naravno. Bilo je već pola sedam. Otišli smo do automobila; osjećali smo se, iznenada, kao ljudi protjerani iz stranoga grada, ljudi kojima su uskraćene njegove radosti. Ne preostaje nam drugo, govorili smo sebi, nego da se povučemo na eksteritorijalno tlo našega automobila.

— Hajde, hajde — ukorio me Martin u autu — ne drži se kao na pogrebu! Za to nema nikakva razloga! Ono glavno još je pred nama!

Htio sam primijetiti kako nam je za ono glavno ostalo jedva sat vremena, zbog Jirinke i njezine partije žandara, ali radije nisam ništa rekao.

— Uostalom — nastavio je Martin — dan je bio plodan: registracija djevojke iz Traplica, kontaktiranje gospođice u samtanim hlačama; tu je sve pripremljeno, treba samo doći još jednom!

Na to nisam imao što reći. Da, registracija i kontaktiranje izvedeni su savršeno. To je bilo sasvim u redu. U istom mi je trenutku, međutim, sinulo kako osim bezbrojnih registracija i kontaktiranja Martin u posljednjih godinu dana nije ostvario ništa konkretno.

Pogledao sam ga. Oči su mu kao uvijek požudno svjetlucale; u tom sam trenutku osjetio da volim Martina, da volim i zastavu pod kojom cijeloga života maršira, zastavu vječne trke za ženama.

Vrijeme je pretjecalo i Martin je rekao: — Sedam je sati.

Parkirali smo nekih desetak metara od bolničkog ulaza, i to tako da u retrovizoru mogu s lakoćom vidjeti sve koji izlaze.

Neprestano sam mislio na onu zastavu, u prvom redu na to kako je u toj jurnjavi za ženama, iz godine u godinu, sve manje riječ o

ženama, a sve više o samoj trci. Pod pretpostavkom kako je riječ o lovu za koji se unaprijed zna da će biti neuspješan, moguće je svakoga dana loviti neograničen broj žena i tako lov pretvoriti u apsolutni lov. Da, Martin je sve više dolazio u situaciju koja se mogla nazvati apsolutnim lovom.

Čekali smo pet minuta. Djevojke se nisu pojavile.

To me nije nimalo uzbuđivalo. Ta bilo je potpuno svejedno hoće li doći ili neće. Kad bi naposljetku i došle, zar bismo se mogli, za samo jedan sat, odvesti s njima do udaljene vikendice, navesti ih na intimnosti, voditi ljubav, i u osam se sati lijepo oprostiti s njima i otići? Ne, onog trenutka kad je ograničio raspoloživo vrijeme, Martin je (kao već mnogo puta) cijelu avanturu prebacio u područje samozavaravanja.

Prošlo je deset minuta. Na kapiji se nitko nije pojavio.

Martin je, ogorčen, gotovo viknuo: — Dajem im još pet minuta! Više neću čekati!

Martin više nije mlad, razmišljao sam. Vjerno voli svoju ženu. Zivi, u stvari, u najsređenijem braku. To je stvarnost. Ali gle — iznad te stvarnosti (i istodobno s njom) i dalje traje Martinova mladost, nemirna, vesela, mladost pretvorena u puku igru, koja više nije u stanju preskočiti iscrtane linije igrališta, zahvatiti život sam i pretvoriti se u stvarnost. A budući da je Martin odani vitez Nužnosti, pretvorio je svoje avanture u neškodljivu igru, a da toga nije bio svjestan; zato i dalje unosi u njih čitavu svoju usplamtjelu dušu.

U redu, rekao sam sebi. Martin je zarobljenik svoga samozavaravanja, a što je sa mnom? Sto je sa mnom? Zašto mu ja asistiram u toj smiješnoj igri? Zašto se ja, koji znam da je sve to varka, pretvaram zajedno s njim da je ne vidim? Nisam li ja u tome smješniji od Martina? Zašto se sad ovdje držim kao da se nalazim pred ljubavnom avanturom, kad znam da me u najboljem slučaju očekuje jedan apsolutno besmislen sat s nepoznatim i ravnodušnim djevojkama?

U tom sam trenutku vidio u retrovizoru kako iz bolničkog ulaza izlaze dvije mlade žene. Iz daljine se moglo vidjeti kako na njima blistaju puder i ruž, bile su upadljivo elegantno odjevene, i njihovo kašnjenje očigledno je bilo u vezi s tim dotjeranim izgledom. Pogledale su naokolo, a zatim krenule prema našem automobilu.

— Martine, stvar je beznadna — rekao sam, pretvarajući se da nisam vidio djevojke. — Prošlo je već četvrt sata. Idemo. — I pritisnuo sam pedalu gasa.

Kajanje

Napuštali smo gradić B. posljednje kuće ostajale su za nama i našli smo se usred polja i šumaraka, ponad kojih se spuštalo veliko sunce. Šutjeli smo.

Mislio sa na Judu Iškariotskoga, za kojeg neki duhoviti autor kaže da je izdao Isusa upravo zato što je bezgranično vjerovao u njega — odveć je nestrpljivo očekivao čudo kojim će Isus svim Zidovima pokazati svoju božansku moć, pa ga je predao žbirima ne bi li ga tako konačno isprovocirao na akciju. Izdao ga je zato što je želio ubrzati njegovu pobjedu.

Jao, rekao sam sam sebi, a ja sam Martina izdao zato što sam prestao vjerovati u njega (i u njegovu božansku moć zavođenja). Ja sam bijedna mješavina Jude Iškariotskog i Tome, koga su zvali “nevjerni”. Osjećao sam kako zbog te izdaje u meni rastu osjećaji prema Martinu i kako me njegova zastava vječnog lova (koju sam stalno čuo kako leprša nad nama) raznježuje do suza. Počeo sam si predbacivati zbog prenagljenog postupka.

Zar ću ja sam biti u stanju rasti se s navikama koje za mene znače mladost? I hoće li mi preostati drugo nego da ih barem imitiram i nastojim u svom razumnom životu pronaći oazu sigurnosti za tu nerazumnu djelatnost? Zar je važno što je to beskorisna igra? Zar je važno što to znam? Zar ću prestati igrati tu igru samo zato što je uzaludna?

Zlatna jabuka vječne čežnje

Sjedio je pored mene i postupno se oslobađao potištenosti.

— Čuj — upitao je — je li ta tvoja medicinarka zaista takva klasa ?

— Kažem ti. Na nivou tvoje Jirine.

Martin mi je nastavio postavljati pitanja. Morao sam mu ponovno opisati medicinarku.

— Možda bi mi je kasnije mogao prepustiti — rekao je naposljetku.

Nastojao sam ostati uvjerljivim. — To će teško ići. Smetalo bi joj to što si moj prijatelj. Ima neka svoja načela...

— Ima neka svoja načela... — rekao je Martin tužno i vidjelo se da mu je žao.

Nisam ga htio mučiti.

— Osim kad bih izjavio da te ne poznajem — rekao sam. — Mogao bi se poslužiti tuđim imenom.

— Odlično! Možda Formanovim, kao danas.

— Ne pada na fmdadžije. Više voli sportaše.

— Zašto ne? — rekao je Martin. — Sve se može urediti. — Nekoliko trenutaka kasnije rasprava je bila u punom jeku. Plan je iz minute u minutu dobivao sve jasnije konture i ubrzo je zablistao pred nama, u sumraku što se spuštao, kao prekrasna, zrela, svjetlucava jabuka.

Dopustite mi da tu jabuku svečano nazovem zlatnom jabukom vječne čežnje.

LAŽNI AUTOSTOP

Kazaljka mjerača benzina naglo je pala na nulu i mladi je vozač sportskog dvosjeda rekao kako je to jednostavno strašno koliko goriva taj auto ždere. — Samo da opet ne ostanemo na cesti bez benzina — izjavila je (otprilike dvedesetdvo­godišnja) djevojka, i spomenula nekoliko mjesta na zemljovidu domovine gdje im se to već dogodilo. Mladić je odgovorio da se ne brine, jer sve što s njom doživi, ima za njega draž avanture. Djevojka se s tim nije slagala; kad god su nasred puta ostali bez benzina, bila je to, tvrdila je, avantura samo za nju, jer se mladić uvijek sakrio, a ona je morala zloupotrebljavati svoju privlačnost — zaustaviti neki automobil, odvesti se do najbliže crpke, ponovno zaustaviti automobil i vratiti se s punim kanisterom. Mladić je djevojku upitao jesu li vozači koji su je vozili bili tako neugodni da o svom zadatku govori kao o mučeništvu. Odgovorila je (nespretno koketirajući) kako su katkad bili vrlo ugodni, ali od toga nije imala nikakve koristi, jer je bila prisiljena vući onaj kanister i rastati se s njima prije nego što je stigla nešto započeti. — Pravi si gad — rekao je mladić. Djevojka je izjavila da nije gad ona, nego upravo on; tko zna koliko ga djevojaka zaustavlja na cesti kad se vozi sam! Mladić je u vožnji zagrlio djevojku oko ramena i nježno je poljubio u čelo. Znao je da ga voli i da je ljubomorna. Ljubomora, naravno, nije nimalo ugodna osobina, ali ako se u njoj ne pretjeruje (ako je povezana sa skromnošću), ima u sebi, osim neugodnosti, i nečeg ganutljivog. Mladić je barem tako mislio. Obzirom da je imao samo dvadesetosam godina, činilo mu se da je već star i da je doživio sve što muškarac može doživjeti sa ženama. U djevojke koja je sjedila pokraj njega cijenio je upravo ono s čim se u žena najmanje susretao — njenu čistoću.

Kazaljka je već bila na nuli kad je mladić s desne strane ugledao ploču koja je (crnim crtežom crpke) najavljivala da je benzinska stanica udaljena pet stotina metara. Djevojka je jedva stigla izjaviti kako joj je pao kamen sa srca, a mladić je već dao lijevi žmigavac i skrenuo na prostor ispred crpke. Morao je, međutim, zaustaviti auto sa strane, jer je pokraj crpke stajala velika cisterna i kroz debelo crijevo napajala crpku gorivom. — Morat ćemo pričekati — rekao je mladić i izašao iz automobila. — Koliko će to trajati? — upitao je momka u mehaničarskom kombinezonu. — Pet minuta — odgovorio je momak, a mladić je rekao: — Znam ja tih pet minuta. — Htio je

ponovno ući u auto, ali je vidio kako djevojka izlazi na druga vrata. — Ja ću za to vrijeme skoknuti... — rekla je. — A kamo to? — upitao je mladić, namjerno, želeći je zbuniti. Poznavali su se već godinu dana i djevojka se još uvijek znala stidjeti pred njim, a on je te trenutke njezina stida mnogo volio; prije svega zbog toga što se time razlikovala od žena s kojima je hodao prije nje, ali i zbog toga što je poznao zakon prema kome je sve prolazno, a koji je činio dragocjenim i stid njegove djevojke.

2. 73

Djevojka zaista nije voljela trenutke kad je u toku vožnje morala (mladić je često znao voziti bez zaustavljanja) moliti da na trenutak zaustavi auto negdje pokraj šumice. Uvijek je bila bijesna na njega kad je, glumeći čuđenje, pitao zašto da zaustavi. Znala je da je njezin stid smiješan i staromodan. Već je mnogo puta na svome poslu doživjela da joj se kolege zbog osjetljivosti rugaju i namjerno je provociraju. Uvijek se već unaprijed stidjela zbog toga što će se stidjeti. Čeznula je za tim da se u svom tijelu osjeća slobodnom, bezbrižnom i nespontanom, kako je to umjela većina žena oko nje. Izmislila je za sebe i poseban odgojni sustav: govorila je sebi kako svaki čovjek pri rođenju dobiva jedno od milijuna već pripremljenih tijela, kao da dobiva jednu od milijuna prostorija u nekom beskrajno velikom hotelu, da je prema tome tijelo slučajno i neosobno, samo posuđeni komad konfekcije. Stalno je to ponavljala, ali nije naučila tako i osjećati. Takav dualizam tijela i duše bio joj je stran. Sama je i previše bila tijelo i zato se prema njemu uvijek odnosila sa zebnjom.

S istom je takvom zebnjom pristupala i mladiću kojeg je upoznala prije godinu dana i s kojim je bila sretna možda upravo zato što nikad nije odvajao njezino tijelo od njezine duše, pa je mogla s njim cijela živjeti. U toj je nerazdvoјivosti bila sreća, samo što iza svake sreće vrebala sumnja, i djevojka je bila puna takvih sumnji. Često je, na primjer, pomišljala kako su druge žene (one koje ne muči strepnja) privlačnije i zavodljivije i kako mladić, koji nije skrivao da dobro poznaje taj tip žena, ponekad ode s nekom od njih. (Mladić je, doduše, izjavljivao kako ih se zasitio za cijeli život, ali ona je znala da je on znatno mlađi nego što misli.) Htjela je da cijeli bude njezin, a da ona cijela bude njegova, ali često joj se činilo kako što mu više nastoji dati sve, utoliko mu više nešto uskraćuje — upravo ono što čovjeku pruža površna i plitka ljubav, što čovjeku pruža flert. Zato je patila što zna biti samo ozbiljna, a ne i lakomisljena.

Ovog je puta, međutim, ništa nije mučilo, ni na što slično nije ni pomišljala. Bilo joj je lijepo. Bio je prvi dan njihova godišnjeg odmora (dvo tjednog odmora, koji je cijele godine bio meta svih njenih žudnji) nebo je bilo plavo (cijele je godine sa strahom mislila na to hoće li

nebo doista biti plavo), a on je bio pokraj nje. Pocrvenjela je na njegovo “A kamo to?” i bez riječi otrčala od auta. Obišla je stanicu koja je osamljena stajala kraj ceste, okružena samo poljima; stotinjak metara dalje (u smjeru njihove vožnje) počinjala je šuma. Krenula je prema šumi i nestala iza jednoga grma, cijelo vrijeme ispunjena istim osjećajem zadovoljstva. (I u radosti zbog prisutnosti voljena čovjeka može se, naime, najbolje uživati u samoći. Kad bi njegova prisutnost bila neprekidna, ona bi je, zapravo, doživljavala samo kroz njenu stalnu prolaznost, i mogla bi je zadržati samo u trenucima samoće.)

Zatim je izašla iz šumice na cestu; s mjesta na kojem je stajala mogla je vidjeti benzinsku stanicu, cisternu kako odlazi i sportski automobil kako prilazi crvenom tornjiću crpke. Krenula je dalje cestom, samo povremeno se osvrćući da vidi približava li se. Kad ga je ugledala, zastala je i počela mahati onako kako autostoperi mašu tuđim autima. Automobil je usporio i zaustavio se pored djevojke. Mladić se nagnuo prema prozoru, spustio staklo, nasmijao se i upitao: — Kamo želite, gospođice?

— Idete li u Bvstricu? — upitala je djevojka i koketno se nasmijala.

— Izvolite, sjednite — rekao je mladić i otvorio vrata. Djevojka je sjela i automobil je krenuo.

3. 75

Mladiću je uvijek bilo drago kad je njegova djevojka bila vesela; to se nije baš često događalo — radila je prilično težak posao, u neuglednoj sredini, s mnogo prekovremenih sati, bez naknade u vidu slobodnih dana, kod kuće je imala bolesnu majku... Cesto je bila umorna, a nije se isticala ni osobito dobrim živcima ni samopouzdanjem, često je znala podleći strepnji i strahu. Zato je s nježnošću brižna roditelja dočekivao svaki njezin izraz radosti. Nasmijao se i rekao: — Danas baš imam sreće. Vozim auto već pet godina, ali ovako lijepu autostopericu još nikad nisam povezao.

Djevojka je bila mladiću zahvalna za svaki kompliment; htjela se još malo grijati pod njegovim toplim zracima, pa je rekla: — Lagati, očigledno, znate.

— Zar izgledam kao lažljivac?

— Izgledate kao čovjek koji voli lagati ženama — rekla je djevojka, a u njezinim je riječima protiv volje zazvučala stara strepnja. Ona je, naime, zaista vjerovala da njezin mladić voli lagati ženama.

Mladića je ta njezina ljubomora katkad ljutila, ali ovoga puta nije mu bilo teško da joj oprost, jer se rečenica nije odnosila na njega nego na nepoznata vozača. Zato je odgovorio banalnim pitanjem: — Smeta li vam to?

— Kad bih se s vama bavljala, smetalo bi mi — odgovorila je djevojka. Bila je to profinjena pedagoška poruka mladiću, ali kraj rečenice bio je upućen nepoznatu vozaču. — Vas ne poznajem, i zato mi ne smeta.

— Na muškarcu koji joj pripada, ženi uvijek smeta više stvari nego na stranu čovjeku. — (Bila je to sad profinjena pedagoška poruka mladića djevojci.) — Prema tome, budući da se ne poznajemo, mogli bismo se dobro razumjeti.

Djevojka namjerno nije htjela primiti na znanje pedagoški podtekst i zato se obratila isključivo nepoznatu vozaču. — Sto bismo imali od toga kad ćemo se i tako ubrzo rastati?

— Zašto? — upitao je mladić.

— U Bvstrici izlazim.

— A što ako izađem s vama?

Djevojka je poslije tih riječi bacila brz pogled na mladića i ustanovila da izgleda upravo onako kako ga je zamišljala u najbolnijim trenucima ljubomore. Zaprepastilo ju je kako s njom (nepoznatom autostopericom) ležerno razgovara, dijeleći komplimente, i kako mu to pristaje. Zato mu je prkosno i izazovno odbrusila: —A što biste radili sa mnom, molim vas?

— Ne bih morao mnogo razmišljati što da radim s tako lijepom ženom — rekao je mladić galantno, obraćajući se u tom trenutku više svojoj djevojci nego liku autostoperice. Ali djevojka je osjećala kao da ga je u toj laskavoj rečenici uhvatila na djelu, kao da mu je lukavim trikom izmamila priznanje. Na trenutak je prema njemu osjetila žestoku mržnju i rekla: — Niste li previše umišljeni?

Mladić je pogledao djevojku; njezino je prkosno lice izgledalo kao u grču. Osjetio je sažaljenje i žudnju za njezinim poznatim, običnim pogledom (o kojem je govorio da je djetinjast i jednostavan). Nagnuo se prema njoj, prebacio joj ruku preko ramena i tiho izgovorio ime kojim ju je obično nazivao, želeći tako prekinuti igru.

Ali djevojka se izvila i rekla: — Nešto ste jako nestrpljivi!

Odgurnuti je mladić samo rekao: — Oprostite, gospođice! — i šutke se zagledao u cestu pred sobom.

Ljutnja i ljubomora brzo su napustile djevojku, kao što su je i obuzele. Bila je razumna i dobro je znala kako je sve to samo igra; bilo joj je čak pomalo smiješno što je u ljubomornu bijesu odgurnula mladića i ne bi joj bilo nimalo drago da je on to primijetio. Žene, srećom, imaju čudesnu sposobnost da ex post mijenjaju smisao svojih postupaka. Iskoristila je, dakle, tu sposobnost i zaključila kako ga nije odgurnula zato što je bila bijesna, nego zato da može nastaviti igru, koja svojom lakomislenošću tako savršeno odgovara prvom danu godišnjeg odmora.

I tako se ponovno pretvorila u autostopericu koja je upravo odgurnula nametljiva vozača i to samo zato da uspori osvajanje i učini ga izazovnijim. Okrenula se prema mladiću i mazno rekla:

— Nisam vas htjela uvrijediti, gospodine.

— Oprostite, više vas neću ni dodirnuti — rekao je mladić.

Bio je srdit na djevojku zato što ga nije poslušala i zato što je odbila biti ono što jest kad je on to poželio, a kad je djevojka nastavila igrati svoju ulogu, mladić je svoj gnjev prenio na nepoznatu autostopericu, koju je glumila; tako je odjednom otkrio i karakter svoje uloge — prestao je s komplimentima, kojima je zaobilazno htio laskati svojoj djevojci, i počeo igrati gruba muškarca koji se u svom odnosu sa ženama služi agresivnijim sredstvima muškosti: voljom, sarkazmom, samouvjerenošću.

Ta je uloga bila u potpunoj suprotnosti s mladićevim brižnim odnosom prema djevojci. Prije nego što ju je upoznao, prema ženama se odnosio doista više drsko nego nježno, ali je uvijek bio daleko od demonski gruba muškarca, jer se nije isticao ni snagom volje ni bezobzirnošću. I upravo stoga što nije bio ni sličan toj vrsti muškaraca, želio je katkad biti takvim. Bila je to prilično naivna želja, ali što se tu može — djetinje težnje odolijevaju svim mamcima zrelog duha i često prežive do duboke starosti. I tako je ta djetinja težnja brzo iskoristila priliku da se utjelovi u ponuđenoj ulozi.

Mladićeva je sarkastična odmjerena djevojci upravo savršeno odgovarala; oslobađala ju je nje same. Ta ona je sama bila utjelovljenje ljubomore. U trenutku kad je prestala kraj sebe vidjeti mladića koji je galantno zavodi i ugledala drugo, nepristupačno lice, njezina se ljubomora počela gasiti. Mogla je zaboraviti na samu sebe i posvetiti se svojoj ulozi.

Svojoj ulozi? Kakvoj? Bila je to uloga iz loše literature. Autostoperica je zaustavila automobil ne zato da se poveže, nego da zavede muškarca u njemu; iskusna je zavodnica koja se zna služiti svojim čarima. Djevojka je uskočila u taj glupi lik iz romana s lakoćom koja je i nju samu iznenadila i očarala.

I tako su se vozili i razgovarali, nepoznati vozač i nepoznata autostoperica.

Mladom je muškarcu u životu najviše od svega nedostajala bezbrižnost. Put njegova života bio je zacrtan bezobzirno i strogo — njegov posao nije završavao istekom osamsatnoga radnog vremena, nego se uvlačio i u preostalo vrijeme kroz obaveznu dosadu na sastancima i rad kod kuće, a kroz radoznalost bezbrojnih kolega i kolegica uvlačio se i u njegov vremenom oskudan privatni život, koji nikad nije mogao ostati skriven pred drugima, pa je već nekoliko puta postao predmetom ogovaranja i javnog naklapanja. Ni dva tjedna godišnjeg odmora nisu mu mogli pružiti osjećaj oslobođenja i pustolovine; siva sjena strogog planiranja padala je i na te dugo očekivane dane. Nedostatak smještajnih kapaciteta u ljetnom razdoblju u našoj zemlji prisilio ga je da sobu rezervira u Tatrama još prije pola godine, a za to mu je osim svega bila potrebna i preporuka sindikalnog odbora, čija posvuda prisutna duša tako nije ni na trenutak prestajala voditi računa o njemu.

Bio se već odavno pomirio sa svim tim, ali mu se ipak katkad nametala strašna predodžba ceste po kojoj mora ići, na kojoj ga svi mogu vidjeti i s koje ne smije skrenuti. Ta mu se predodžba nametala i sada; neki čudan kratki spoj učinio je da se cesta iz mašte stopi sa stvarnom cestom po kojoj je vozio, i to ga je natjeralo da učini nešto posve ludo.

— Kamo ste rekli da putujete? — upitao je djevojku.

— U Bansku Bvstricu — odgovorila je.

— A što ćete tamo?

— Imam sastanak.

— S kim?

— S jednim gospodinom.

Automobil se upravo približavao velikom raskršću i vozač je smanjio brzinu da bi pročitao natpise na pločama koje su označavale pojedine smjerove, a onda je skrenuo desno.

— A što će biti ako ne dođete na sastanak?

— Krivica za to pala bi na vas, pa vaša dužnost bila bi da se pobrinete za mene.

— Očigledno niste zapazili da sam skrenuo za Nove Zamky.

—• Zaista? Poludjeli ste!

— Ne bojte se, pobrinut ću se za vas — rekao je mladić.

Igra je iznenada poprimila višu kvalitetu. Automobil se ne samo udaljavao od imaginarnog cilja, Banske Bystrice, nego i od stvarnog cilja prema kojem je tog jutra krenuo, od Tatri i rezervirane sobe. Glumljeni je život iznenada izvršio napad na stvarni život. Mladić se udaljavao od samoga sebe i strogo propisanog puta s koga još nikad nije bilo skrenuo.

— Ali vi ste rekli da putujete u Niske Tatre! — začudila se djevojka.

— Putujem kamo mi se sviđa, gospođice. Slobodan sam čovjek i radim ono što želim, što mi se sviđa.

Kad su stigli u Nove Zamky, počeo se spuštati sumrak.

Mladić nikada prije nije bio u tom kraju i trebalo mu je vremena da se orijentira. Nekoliko je puta zaustavljao auto pitajući prolaznike gdje je hotel. Neke su ulice bile raskopane pa se do hotela, iako je bio (kako su svi koje je pitao tvrdili) sasvim blizu, mogli stići samo zaobilaznim putem kroz mnoge uske uličice, tako da je prošlo gotovo četvrt sata dok se naposljetku nisu zaustavili pred zgradom. Hotel se nije doimao osobito privlačnim, ali bio je to jedini hotel u gradu, a mladić više nije imao volje voziti dalje.

— Pričekajte — rekao je djevojci i izišao iz auta. Kad je izišao, bio je, naravno, opet ono što je. Nije mu bilo nimalo drago što se uvečer našao negdje daleko od mjesta u koje je putovao, a još ga je više živciralo što ga na to nitko nije prisilio i što to ni sam nije želio. Ljutio se na sebe i svoju ludost, a onda je odmahnuo rukom — soba u Tatrama čekat će ga do sutra, a nimalo neće škoditi ako prvi dan odmora proslavi nečim nepredviđenim.

Prošao je kroz restoran — zadimljen, prepun, bučan — i upitao gdje je recepcija. Poslali su ga straga, iza stubišta, gdje je iza staklenih vrata ispod ploče s ključevima sjedila postarija plavuša. Uspjelo mu je, ne bez muke, dobiti ključ jedine slobodne sobe.

I djevojka je, kad je ostala sama, odbacila svoju ulogu. Nije se, međutim, nimalo ljutila zbog toga što se našla na nepredviđenu mjestu. Toliko je bila odana mladiću da nikada nije posumnjala u ono što je činio, i s punim mu je povjerenjem prepuštala svaki trenutak svoga života. Ipak, ponovno joj se javila misao kako ga upravo ovako, kao sad ona, čekaju u autu druge žene s kojima se sreće na službenim putovanjima. Začudo, taje predodžba ovaj put nije nimalo zaboljela, čak se i nasmijala tome kako je lijepo što je ta strana žena sad ona, što je ona sad ta strana, neodgovorna i nepristojna žena, jedna od onih na koje je bila tako ljubomorna. Činilo joj se da ih je ovim sve izigrala, da je otkrila kako se može poslužiti njihovim oružjem, i kako može dati mladiću ono što mu dosad nije znala pružiti: lakoću, raskalašenost, nesputanost. Ispunio ju je neobičan osjećaj zadovoljstva što je jedina u stanju biti utjelovljenje svih žena i tako (sama, jedina) osvojiti i posjedovati svoga dragoga.

Mladić je otvorio vrata automobila i djevojku odveo u restoran. Tu je otkrio, usred buke, nečistoće i dima, jedan slobodan stolić u kutu.

7.

82

— I tako ćete se sada pobrinuti za mene? — upitala je djevojka izazovno.

— Sto volite kao aperitiv?

Djevojka nije mnogo marila za alkohol; tu i tamo popila bi čašu vina, a najviše joj je prijao vermut. Ovaj je put, međutim, namjerno rekla: — Votku.

— Odlično — rekao je mladić. — Nadam se da se nećete napiti.

— Pa što ako se i napijem? — rekla je djevojka. Mladić nije odgovorio, nego je pozvao konobara i naručio dvije votke i dva bifteka za večeru. Konobar je odmah donio poslužavnik s dvije čašice i spustio ga pred njih.

Mladić je podigao čašicu i rekao: — U vaše zdravlje!

— Niste mogli smisliti neku duhovitiju zdravicu? U djevojčinoj igri bilo je nečega što je sve više dražilo mladića; sad kad se našao licem u lice s njom, shvatio je kako nisu samo riječi ono što je pretvara u stranu osobu nego da se sva izmijenila, u gestama i mimici, i da ga gotovo neugodno podsjeća na onaj tip žena koji je tako dobro poznao i prema kome je osjećao samo odvratnost.

I tako je (držeći čašicu u podignutoj ruci) korigirao svoju zdravicu. — U redu, onda dižem čašu ne u vaše zdravlje nego u zdravlje vašega roda, koji tako uspješno objedinjava bolje strane životinje i gore strane čovjeka.

— Mislite pod tim rodом na sve žene? — upitala je djevojka.

— Ne, mislim samo na one slične vama.

— Ipak ne čini mi se duhovitim uspoređivati ženu sa životinjom.

— U redu — odgovorio je mladić držeći i dalje podignutu čašicu. — Neću piti za vaš rod nego za vašu dušu, slažete li se? Za vašu dušu koja se pali dok se iz glave spušta dolje u trbuh, a gasi se kad se iz trbuha ponovno popne u glavu.

Djevojka je podigla svoju čašicu. — U redu, onda za moju dušu koja se spušta iz glave u trbuh.

— Ispraviti ću se još jednom — rekao je mladić. — Nazdravit ću radije trbuhu u koji se spušta vaša duša.

— Za moj trbuh — rekla je djevojka, a njezin trbuh (kad je već direktno spomenut) kao da je odgovorio na poziv; osjećala je svaki milimetar njegove kože.

Potom je konobar donio bifteke, a mladić je naručio po još jednu votku sa sodom (ovaj put su nazdravili djevojčinim grudima), i razgovor je nastavljen u istom neobičnom, frivolnom tonu. Mladića je sve više srdilo što se vidjelo kako djevojka zna da se ponaša kao laka ženska; a ako već to tako dobro zna, pomislio je, onda to znači da to i jest. Ta nije u nju, odnekud izvana, odjednom ušla neka tuđa duša; ovo što sad glumi, to je ona sama, to je možda onaj dio njezina bića koji drugo vrijeme drži pod ključem i koji se sad oslobodio zahvaljujući igri. Djevojka možda misli da igrom negira samu sebe, ali nije li upravo obrnuto? Nije li upravo kroz igru postala ono što doista jest? Nije li se igrom oslobodila? Ne, tu nasuprot njemu ne sjedi neka tuđa žena u tijelu njegove djevojke, to je njegova djevojka i nitko drugi. Gledao je u nju, svjestan kako osjećaj odvratnosti u njemu postaje sve jačim.

Nije to, međutim, bila jednostavna odvratnost. Sto se djevojka psihički više udaljavala od njega, to je tjelesno više čeznuo za njom; prisutnost tuđe duše učinila je da tijelo djevojke dobije neku posebnu privlačnost, kao da ga je tek ona učinila tijelom, tijelom koje je za mladića dosad postojalo samo u oblacima nježnosti, blagosti, brižnosti, ljubavi i ganutosti, tijelom koje dosad kao da je bilo izgubljeno u tim oblacima (da, kao da je bilo izgubljeno!). Mladiću se činilo kako sad prvi put vidi djevojčino tijelo.

Poslije treće votke sa sodom, djevojka je ustala i koketno rekla: — Pardon!

— Smijem li upitati kamo idete, gospođice? — rekao je mladić.

— Piškiti, ako dopuštate — rekla je djevojka odlazeći između stolova prema plišanom zastoru u dnu dvorane.

Bila je vrlo zadovoljna što joj je uspjelo zaprepastiti mladića riječju koju — ma koliko bila nedužna — nikad nije čuo iz njezinih usta; činilo joj se kako ničim nije mogla bolje dočarati ženu koju je igrala, nego upravo koketnim naglašavanjem te izgovorene riječi. Da, bila je zadovoljna, bila je iznimno raspoložena; igra ju je ponijela, ispunjavala je osjećajima koje do tada nije poznavala; osjećajem bezbrižne neodgovornosti, ponajprije.

Ona, koja je uvijek unaprijed strepila od svakog svog koraka, iznenada se osjetila oslobođenom. Tuđi život, u kome se našla, bio je život bez stida, bez biografskih određenja, bez prošlosti i budućnosti, bez obveza; bio je to iznimno slobodan život. Djevojci je, kao autostoperici, sve bilo dopušteno; sve joj je bilo dopušteno: reći bilo što, raditi bilo što, osjećati bilo što.

Išla je kroz dvoranu svjesna da je prate pogledima sa svih strana; i to je bio nov osjećaj, koji do tada nije poznavala: bestidna radost zbog tijela. Do sada joj nikad nije uspjelo da se u sebi bez ostatka oslobodi one četrnaestogodišnje djevojčice koja se stidi svojih grudi i osjeća se nelagodno što joj tako strše iz tijela i vide se sa svih strana. Iako je uvijek bila ponosna što je lijepa i skladno građena, stid je uvijek na neki način korigirao taj njezin ponos — naslućivala je, posve točno, da ženska ljepota funkcionira ponajprije kao seksualni izazov i to joj je bilo neugodno. Čeznula je za tim da se njezino tijelo obraća samo muškarcu kojeg voli, i kad bi muškarci na ulici zurili u njezine grudi, činilo joj se da time prisvajaju dio tajnog, intimnog svijeta koji pripada samo njoj i njezinom dragom. Ali sad je bila autostoperica, žena bez sudbine; bila je oslobođena nježnih veza svoje ljubavi i postala je intenzivno svjesna svoga tijela. Osjećala ga je utoliko izazovnije što su oči koje su je promatrale bile manje poznate.

Prolazila je pored posljednjeg stola kad joj se obratio neki pripit muškarac. — Combien, mademoiselle? — rekao je francuski, želeći se pokazati kao svjetski čovjek.

Djevojka ga je razumjela, isprsilala se i, uživajući u svakom pokretu svojih bokova, nestala iza zastora.

Sve je to bila čudna igra. Neobično je, na primjer, bilo to što mladić, iako se potpuno bio uživio u ulogu nepoznata vozača, nije prestajao u autostoperici gledati svoju djevojku. I upravo ga je to mučilo — gledao je svoju djevojku kako zavodi nepoznata muškarca, i još uz gorku povlasticu da sve to vidi iz blizine, da promatra kako pri tome izgleda, da čuje što govori dok ga vara (dok ga je varala, kad ga bude varala). Imao je paradoksalnu čast da sam bude objekt njezina nevjerstva.

Sve je to bilo utoliko gore zato što mladić nije samo volio, nego je jednostavno obožavao djevojku; uvijek mu se činilo da je njezino biće stvarno samo unutar granica vjernosti i čistoće, i da izvan tih granica ono jednostavno ne postoji; izvan tih granica djevojka bi prestala biti to što je, kao što voda iznad granice vrenja više nije voda. I dok je gledao kako savršeno prirodno i elegantno prelazi tu sudbonosnu granicu, u njemu je ključao gnjev.

Djevojka se vratila iz zahoda i požalila mu se: — Neki mi je tip rekao 'Combien, mademoiselle?'

— Čemu se čudite? — rekao je mladić. — Pa i izgledate kao drolja.

— Mogu vam reći da mi to nimalo ne smeta!

— Trebali ste poći s tim gospodinom.

— Kako kad ste vi ovdje?

— Možete otići s njim poslije mene. Dogovorite se s njim.

— Ne sviđa mi se.

— Ali načelno nemate ništa protiv toga da za jednu noć promijenite više muškaraca?

— Zašto ne, ako su zgodni.

— Sto vam više odgovara, jedan po jedan ili svi odjednom?

— Može i ovako i onako — rekla je djevojka. Razgovor je poprimao sve vulgarniji ton; djevojku je to malo šokiralo, ali nije mogla protestirati. I igra prijeti čovjeku gubitkom slobode, i igra znači klopku za igrača; da sve to nije bila igra, da su za stolom sjedili ljudi koji se doista ne poznaju, autostoperica bi se već odavno mogla uvrijediti i otići. Iz igre, međutim, nema bijega: momčad ne može pobjeći s igrališta prije kraja utakmice, šahovske figure ne mogu pobjeći s ploče, granice su igre neprijelazne. Djevojka je znala da mora prihvatiti svaku igru upravo zato što je igra. Znala je da će igra, što dalje ode u krajnost, više biti igra i da je to poslušnije mora igrati.

Uzalud je bilo prizivati razum i upozoravati ludu dušu kako mora zadržati odmak od igre i kako je ne smije shvatiti ozbiljno. Upravo zato što je sve to bila samo igra, duša se ničega nije bojala, nije se branila i omamljeno joj se predavala.

Mladić je pozvao konobara i platio. Zatim je ustao i rekao djevojci:
— Idemo.

— A kamo? — rekla je djevojka, glumeći čuđenje.

— Ne pitaj i polazi — rekao je mladić.

— Kako vi to razgovarate sa mnom?

— Kao s droljom — odgovorio je mladić.

Pošli su uz slabo osvijetljeno stubište; na polukatu, ispred zahoda, stajala je skupina pripitih muškaraca. Mladić je obgrlio djevojku tako da joj je šakom pokrio dojku. Muškarci ispred zahoda su to zapazili i počeli dobacivati. Djevojka se pokušala osloboditi, ali joj je mladić podviknuo: — Miruj! — Muškarci su to solidarno odobrili i uputili djevojci nekoliko prostačkih poruka. Mladić i djevojka popeli su se na prvi kat; mladić je otključao vrata sobe i upalio svjetlo.

Soba je bila uska, s dva kreveta, stolićem, jednim stolcem i umivaonikom. Mladić je zaključao vrata i okrenuo se prema djevojci. Stajala je pred njim u prkosnoj pozi, s drskom čulnošću u očima. Mladić ju je promatrao pokušavajući iza lascivna izraza otkriti dobro poznate djevojčine crte koje je tako nježno volio. Imao je osjećaj da gleda u dvije slike stavljene u isti dalekozor, u dvije slike položene jedna preko druge, koje se proziru jedna kroz drugu. I te su mu dvije prozirne slike govorile da je u djevojci sve, da je njena duša strašno amorfnu, da u njoj ima mjesta i za vjernost i za nevjeru, za izdaju i za nevinost, za izazovno ponašanje i stidljivost. Ta mu se divlja mješavina doimala odvratnom kao šareno smetlište. Dvije su se slike neprestano pretapale i mladić je shvatio kako se djevojka samo izvana razlikuje od drugih djevojaka, dok je u prostranim dubinama svoga bića jednaka drugim ženama, ispunjena svakakvim mislima, osjećajima i porocima, koji opravdavaju sve njegove tajne sumnje i ljubomore; shvatio je da je dojam kontura koje je omeđuju kao individuu samo varka, varka kojoj podliježe onaj drugi, onaj koji gleda, on sam. Činilo mu se da je djevojka, onakva kakvu je volio, tek tvorevina njegove žudnje, mašte, povjerenja, i da sad stvarna djevojka stoji pred njim, beznadno strana, beznadno viseznačna. Mrzio ju je.

— Sto čekaš? Svlači se — rekao je.

Djevojka je koketno nagnula glavu i rekla: — Je li to baš potrebno?

Ton kojim je to rekla učinio mu se vrlo poznatim; učinilo mu se da mu je to nekad davno rekla neka druga žena, samo se nije mogao sjetiti koja. Želio ju je poniziti. Ne autostopericu, nego vlastitu djevojku. Igra i život stopili su se u jedno. Igra ponižavanja autostoperice pretvorila se u izgovor za ponižavanje vlastite djevojke. Mladić je zaboravio na igru. Jednostavno je mrzio ženu

koja je stajala tu pred njim. Gledao ju je netremice, a onda je iz lisnice izvukao novčanicu od pedeset kruna.

Je li dosta? — upitao je, pružajući joj novac.

Djevojka je uzela novčanicu i rekla: — Ne cijenite me baš naročito.

— Pa i ne vrijediš više — rekao je mladić. Djevojka se privila uz mladića. — Sa mnom ne možeš tako! Sa mnom treba drukčije, moraš se malo potruditi!

Zagrlila ga je i prinijela usne njegovima. Položio je prst na njezine usne i blago je odgurnuo. — Ljubim samo žene koje volim — rekao je.

— A mene ne voliš?

— Ne.

— A koga voliš?

— Sto te briga. Svlači se!

77.

Još se nikad nije tako svlačila. Bojažljivosti, zbunjenosti, ošamućenosti, sve što je uvijek osjećala dok se svlačila pred mladićem (a nije se mogla sakriti u tami) nestalo je bez traga. Stajala je pred njim samouvjereni, drska, obasjana svjetlošću, iznenađena time što je odjednom otkrila dotad nepoznate pokrete polagana, izazovna svlačenja. Hvatala je njegove poglede mazno odlažući komad po komad odjeće, uživajući u svakom stupnju obnaživanja.

A onda se odjednom našla pred njim potpuno naga i u tom je trenutku postala svjesna da tu prestaje svaka igra; kao što je svukla odjeću tako je odbacila i pretvaranje, ostala je gola, što znači da je opet ono što jest. Mladić joj sad mora prići s gestom koja će izbrisati sve i poslije čega će uslijediti samo njihovo najintimnije milovanje. Stajala je tako naga pred mladićem, prestavši glumiti; bila je zbunjena a na licu joj se pojavio osmijeh koji je zaista bio samo njen, plah i smeten.

Mladić joj, međutim, nije prišao i nije prekinuo igru. Nije zapazio prislan, poznat osmijeh, vidio je pred sobom samo lijepo i strano tijelo svoje djevojke, koju je mrzio. Mržnja je s njegove čulnosti sprala sve naslage osjećajnosti. Htjela mu je prići, ali on je rekao: — Ostani gdje jesi, hoću te dobro vidjeti. Želio je samo jedno — postupati s njom kao s plaćenom prostitutkom, ali nevolja je bila u tome što nikad nije imao ženu koja se prodaje, pa su sve njegove predodžbe

o njima potjecale samo iz literature i priča. Obratio se tim predodžbama i prvo što je ugledao bila je žena u crnom donjem rublju (i u crnim čarapama) kako pleše na blistavoj površini klavira. U hotelskoj sobi nije bilo klavira, bio je tu samo stolić prislonjen uza zid, prekriven lanenim stolnjakom. Zapovijedio je djevojci da se popne na stol. Djevojka ga je pokušala odgovoriti molećivom gestom, ali mladić je rekao: — Plaćena si!

Kad je u mladićevu pogledu zapazila neumoljivu opsjednutost, djevojka je pokušala nastaviti igru, iako to više nije ni mogla ni znala. Suznih se očiju popela na stol. Stranice četvrtaste ploče stola bile su duge oko metar, a jedna je noga bila malo kraća; stojeći na stolu djevojka je imala osjećaj da će se svakog trenutka srušiti. Zato je mladić bio očaran golim tijelom koje se uzdizalo nad njim, a stidljiva nesigurnost djevojke još je više poticala njegovu želju da joj naređuje. Htio je vidjeti to tijelo u svim položajima i sa svih strana, onako kako je zamišljao da su ga vidjeli, i da će ga vidjeti, drugi muškarci. Bio je grub i vulgaran. Izgovarao je riječi koje od njega nikada prije nije čula. Htjela mu se oduprijeti, htjela je pobjeći iz igre, obratila mu se imenom, ali on joj je podviknuo neka ga tako ne oslovljava. I tako se naposljetku, zbunjena i plačući u sebi, pokorila njegovim naredbama, okretala se i saginjala kako je želio, salutirala i njihala bokovima plešući twist. Pri jednom naglom pokretu stolnjak joj je kliznuo ispod nogu, tako da je gotovo pala. Mladić ju je uhvatio i povukao na postelju.

Sjedinio se s njom. Razveselila se što će sada konačno biti završena ta nesretna igra i što će njih dvoje opet biti kakvi su bili, što će se voljeti kao nekad. Htjela je pripiti usne uz njegove, ali mladić joj je odgurnuo glavu i ponovio kako se ljubi samo sa ženama koje voli. Glasno je zaplakala, ali joj je i to bilo ubrzo uskraćeno, jer je mladićeva divlja strast postupno osvajala njezino tijelo, i to je tijelo ubrzo ušutkalo jadikovanje duše. Na postelji su se ubrzo, okrenuta jedno protiv drugoga, našla dva tijela, savršeno sjedinjena, požudna i strana jedno drugom. Bilo je to upravo ono čega se djevojka cijelog života užasavala i što je na sve moguće načine izbjegavala — milovanje bez osjećaja i bez ljubavi. Znala je da je prekoračila zabranjenu granicu, ali je nastavila kretati se iza nje bez izgovora i predano; samo negdje daleko, u kutku svoje svijesti, osjetila je užas

nad spoznajom kako nikada nije tako i toliko uživala kao upravo sada — iza te granice.

A onda je sve završilo. Mladić se podigao s djevojke i povukao vrpču koja je visjela iznad kreveta; ugasio je svjetlo. Nije htio vidjeti djevojčino lice. Bio je svjestan da je igra završena, ali nije imao volje uspostavljati uobičajene odnose s djevojkom; bojao se tog povratka. Ležao je u tami pokraj djevojke, ali tako da im se tijela nisu dodirivala.

Trenutak kasnije čuo je tihe jecaje, a djevojčina je ruka bojažljivo, djetinjasto potražila njegovu ruku; dodirnula ju je, stegnula, ponovno je dodirnula, a onda se začuo molećivi, isprekidani glas. Obratio mu se intimno, imenom, a onda je zaječao: — Ja sam ja... ja sam ja...

Mladić je šutio, ležeći nepokretno, svjestan tužne besadržajnosti njezine tvrdnje u kojoj je nepoznato bilo definirano nepoznatim.

Djevojka je iz jecanja ubrzo prešla u glasan plač, ponavljajući bezbroj puta tu ganutljivu tautologiju: — Ja sam ja, ja sam ja, ja sam ja...

Mladić je počeo prizivati u pomoć sažaljenje (morao ga je zvati iz velike daljine, jer ga u blizini nije bilo) da bi mogao utješiti djevojkicu. Pred njima je bilo još trinaest dana godišnjeg odmora.

PRVI ČIN

Soba za dežurstva

Soba za dežurstva (na nekom, bilo kojem odjelu bilo koje bolnice u bilo kojem gradu) okupila je na jednome mjestu pet osoba i ispreplela njihove riječi i postupke u nevažan, ali zato veseo događaj.

Tu su doktor Havel i sestra Alžbeta (oboje su dežurni te noći), a nazočni su još neki liječnici (našli su se tu pod nekim jedva spomena vrijednim izgovorom, da bi uz nekoliko donijetih boca vina ostali sjediti s dežurnima): ćelavi primarijus s istog odjela i privlačna tridesetogodišnja doktorica s drugog odjela, za koju je cijela bolnica znala da je primarijusova ljubavnica.

(Primarijus je, naravno, oženjen i upravo je bio izgovorio svoju omiljenu sentencu, koja treba da svjedoči ne samo o njegovoj duhovitosti nego i o njegovim namjerama: — Drage kolege, najveća nesreća koja vas može snaći je sretan brak; ostajete bez i najmanje nade u razvod.)

Osim četvero imenovanih, tu je i peti, ali on, zapravo, i nije tu, jer je kao najmlađi poslan po novu bocu. Dalje, tu je prozor, važan zbog

toga što je otvoren i što kroz njega iz sumraka u sobu neprestano struje mirisi i toplina ljeta, zajedno s mjesečinom. Tu je, naposljetku, i dobro raspoloženje koje se izražava vedrom brbljavošću prisutnih, a posebno primarijusa, uvijek sklona da zaljubljenim ušima osluškuje svoje vlastite dosjetke.

Iznenada, tijekom večeri (a tu, u stvari, i počinje naša priča), zapažamo stanovitu napetost: Alžbeta je popila više nego što dolikuje dežurnoj sestri, i usto se počela ponašati izazovno, što se doktoru Havelu nije nimalo svidjelo i što ga je potaklo da prijekorno opomene Alžbetu.

Havelova opomena

— Draga Alžbeta, ja vas ne razumijem. Svakodnevno kopate po zagnojnim ranama, bockate starce u smežurane stražnjice, dajete klistire, iznosite noćne posude. Sudbina vam je pružila zavisti vrijednu mogućnost da spoznate ljudsku tjelesnost u čitavoj njenoj metafizičkoj uzaludnosti, ali vaša vitalnost odbija svaku pouku. Vaša uporna želja da budete tijelo i samo tijelo, nikako ne popušta. Vaša prsa znaju se očešati o muškarca koji stoji pet metara daleko od vas! Glava mi se vrti od krugova koje u hodu vječno opisuje vaša neumorna stražnjica. Do đavola, sklonite se već jednom! Ta su vaša prsa sveprisutna kao sam Bog! Trebali ste još prije deset minuta početi davati injekcije!

Doktor Havel je kao smrt. Uzima sve.

Kad je sestra Alžbeta (primjetno uvrijeđena) otišla iz sobe za dežurstva, osuđena da bočne dvije staračke stražnjice, primarijus je rekao: — Objasnite mi, Havele, zašto tako tvrdoglavo odbijate tu jadnu Alžbetu.

Doktor je Havel otpio gutljaj vina i odgovorio: — Ne ljutite se na mene zbog toga, primarijuse. Nije stvar u tome što nije lijepa i što je već u godinama. Vjerujte da sam imao žene mnogo ružnije i mnogo starije od nje.

— Da, to je poznato; vi ste kao smrt, uzimate sve. Ali kad već uzimate sve, zašto ne uzmete i Alžbetu?

— Vjerojatno zato — rekao je Havel — što svoju žudnju izražava tako otvoreno da to već slični naredbi. Kažete da se prema ženama odnosim kao smrt. Ali ni smrt ne voli da joj se naređuje!

Primarijusov najveći uspjeh

— Čini mi se da vas razumijem — rekao je primarijus.

— Kad sam bio još koju godinu mlađi, poznao sam neku djevojku koja je išla sa svakim, pa sam, budući da je bila lijepa i ja poželio osvojiti je. I zamislite, odbila me je. Išla je s mojim kolegama, sa šoferima, s ložačem, s kuharom i momcima iz mrtvačnice, samo sa mnom nije htjela. Možete li to zamisliti.

— Kako da ne — rekla je doktorica.

— Da znate — naljutio se primarijus, koji je svojoj ljubavnici pred drugima govorio vi — bilo je to samo nekoliko godina nakon što sam diplomirao i bio sam u punoj formi. Vjerovao sam da je svaka žena osvojiva i uspijevalo mi je to i dokazivati na relativno teško pristupačnim ženama. A eto, kod te tako pristupačne djevojke doživio sam neuspjeh.

— Koliko vas poznajem, sigurno imate i teoriju koja to objašnjava — rekao je doktor Havel.

— Imam — odgovorio je primarijus. — Erotika nije samo potreba tijela nego u istoj mjeri i potreba časti.

Partner kojeg ste osvojili, koji vas voli, kome je stalo do vas, predstavlja vaše ogledalo, mjeru onoga što ste i što značite. U erotici tražimo sliku vlastita značaja i važnosti. Ali, u tome i jest bio problem za moju kurvicu. Ona je išla sa svakim pa je tih ogledala bilo toliko da je slika bila mnogostruka i nejasna. Osim toga, kad idete sa svakim prestajete vjerovati da bi tako obična stvar kao što je tjelesna ljubav, mogla biti od nekog istinskog značenja. Zato ćete istinsko značenje potražiti na dijametralno suprotnoj strani. Jasnu mjeru njene ljudske vrijednosti mogao je toj kurvici pružiti samo onaj kojem je bilo stalo do nje, a ona ga je odbila. Kako se je, razumljivo, željela sama pred sobom potvrditi kao najljepša i najbolja, odabrala je, tog jedinog čovjeka kojeg će počastiti svojim odbijanjem, vrlo strogo i pažljivo. Kad je konačno odabrala mene, shvatio sam da je to iznimna čast i do danas to smatram svojim najvećim erotskim uspjehom.

— Zaista majstorski pretvarate vodu u vino — rekla je doktorica.

— Pogodilo vas je što svojim najvećim uspjehom ne smatram vas? — upitao je primarijus. — Pokušajte me shvatiti. Iako ste časna žena, ipak nisam za vas (nemate pojma koliko me to žalosti) ni prvi ni posljednji, dok sam za onu kurvicu bio upravo to. Budite uvjereni

da me nije zaboravila i da se do danas s nostalgijom sjeća toga kako me odbila. Ispričao sam vam, uostalom, taj događaj samo kao analogiju na Havelovo odbijanje Alžbete.

U slavu slobode

— Zaboga, primarijuse — jeknuo je Havel — ne želite valjda reći da ja u Alžbeti tražim sliku svoga ljudskog značenja!

— To nikako — rekla je doktorica zajedljivo. — Ta vi ste nam već objasnili kako Alžbetina izazovnost rađa u vama osjećaj da vam se naređuje, a vi želite sačuvati iluziju kako sami birate žene.

— Znae, kad već govorimo o tome, doktorice, ipak neće biti tako — rekao je Havel zamišljeno. — Kad sam rekao da mi smeta Alžbetina nametljivost, bio je to samo pokušaj da se na duhovit način izvučem. Istinu govoreći, imao sam u životu znatno nametljivije žene nego što je ona, i ta mi je njihova nametljivost sasvim odgovarala, jer je na najugodniji način ubrzavala stvar.

— Do đavola, pa zašto onda odbijate Alžbetu? — viknuo je primarijus.

— Primarijuse, vaše pitanje i nije tako glupo kako mi se u prvom trenutku učinilo, jer vidim da je na njega prilično teško odgovoriti. Ako već treba da budem iskren, ni sam ne znam zašto ne želim Alžbetu. Posjedovao sam ružnije, starije i nametljivije žene. Iz toga proizlazi da bi trebalo da uzmem i nju. Svaki statističar bi tako izračunao. Svi kibernetički strojevi bi izveli takav zaključak. A vidite, možda je upravo zato odbijam. Možda se želim suprotstaviti nužnosti. Podmetnuti nogu kauzalnosti. Hirom samovolje srušiti proračunljivost zbivanja.

— Ali zašto ste za to izabrali upravo Alžbetu? — uzviknuo je primarijus.

— Upravo zato što za to nema nikakva razloga: kad bi postojao neki razlog, bio bi unaprijed poznat i moje bi se ponašanje moglo unaprijed odrediti. Upravo u tom nepostojanju uzroka i leži onaj djelić slobode koji nam je dan i za koji se moramo tvrdoglavo boriti, da bi u ovom svijetu željeznih zakona ostalo barem malo ljudskog nereda. Gospodo kolege, živjela sloboda! — rekao je Havel i sumorno podigao čašu.

Gdje su granice ljudske odgovornosti

U tom je trenutku u sobu stigla nova boca i privukla svu pozornost prisutnih liječnika. Privlačan, visok mladić koji je stajao na vratima s bocom u rukama, bio je stažist Flajšman, na praksi u odjelu. Spustio je (polako) bocu na stol, zatim je (dugo) tražio vadičep, prslonio ga (bez žurbe) na sredinu čepa i počeo (polagano) uvrutati vadičep u pluto, da bi naposljetku (zamišljeno) otvorio bocu. Sve u zagradama navedene riječi ukazuju na Flajšmanovu sporost koja nije toliko bila posljedica nespretnosti koliko ležerne samozaljubljenosti s kojom je mladi stažist spokojno promatrao samoga sebe, zanemarujući nevažne pojedinosti okoline.

— Sve o čemu smo ovdje naklapali — rekao je doktor Havel — obične su gluposti. Ne odbijam ja Alžbetu nego ona odbija mene. Na žalost. Ludo je zaljubljena u Flajšmana.

— U mene? — upitao je Flajšman podižući pogled s boce, a onda dugim koracima odnio vadičep na njegovo mjesto, vratio se do stola i nalio vino u čaše.

— Dobri ste vi — pridružio se primarijus Havelu. — Svi to znaju, samo vi ne znate. Od trenutka kad ste se pojavili na našem odjelu, postala je nepodnošljiva. Još prije dva mjeseca.

Flajšman je (dugo) gledao u primarijusa, a onda rekao: — Ja o tome nemam pojma. — Zatim je dodao:

— I nimalo me ne zanima.

— A što je sa svim onim vašim plemenitim izjavama? Sto je s onim kokodakanjem o poštovanju žena?

— nasrnuo je Havel na Flajšmana. — Nanosite Alžbeti bol, ali to vas ne zanima?

— Prema ženama osjećam sažaljenje i nikad im ne bih mogao svjesno nanositi bol — rekao je Flajšman

— a ono što činim nesvjesno ne zanima me, jer na to ne mogu utjecati, pa ni odgovarati za to.

U tom je trenutku u prostoriju ušla Alžbeta. Očigledno je zaključila kako će biti najbolje da zaboravi na uvredu i drži se kao da se ništa nije dogodilo. Zato je njezino držanje bilo iznimno neprirodno. Primarijus je primaknuo stolac za nju i napunio joj čašu vinom. — Pijte, Alžbetice, da zaboravite na sve muke.

— Važi — odgovorila je Alžbeta uputivši mu širok osmijeh i iskapila čašu.

Primarijus se ponovno obratio Flajšmanu. — Kad bi čovjek bio odgovoran samo za ono čega je svjestan, glupani bi bili unaprijed oslobođeni svake krivice. Samo, dragi moj Flajšmane, čovjek je dužan znati. Čovjek za svoje neznanje odgovara. Neznanje je krivica. Zato vas ništa ne oslobađa krivice, pa izjavljujem da se prostački odnosite prema ženama, iako vi to poričete.

Podvala platonskoj ljubavi,

— Jeste li pronašli stan gospođici Klari, kako ste joj obećali? — okomio se Havel na Flajšmana, sjetivši se uzaludna osvajanja stanovite (prisutnima, naravno, poznate) djevojke.

— Nisam našao, ali ga tražim.

— Flajšman se, moram reći, odnosio prema ženama kao džentlmen. Kolega Flajšman ne vuče žene za nos — rekla je doktorica, ustajući u obranu stažista.

— Ne podnosim okrutnost prema ženama jer prema njima osjećam sažaljenje — ponovio je stažist.

— Ali Klara vam ipak nije dala — rekla je Alžbeta Flajšmanu i nasmijala se, nimalo umjesno, tako da je primarijus ponovno bio prisiljen uzeti riječ.

— Dala, nije dala, to uopće nije tako važno kao što vi mislite, Alžbeta. Poznato je da su Abelarda kastrirali i da su, usprkos tomu, on i Heloise i dalje ostali vjerni ljubavnici, ljubav kojih je postala besmrtnom. Gospoda George Sand živjela je s Federicom Chopinom sedam godina kao nedirnuta djeвица, a gdje je njihova ljubav! Ne bih uz te uzvišene primjere htio navoditi slučaj kurvice koja mi je odala najveće priznanje time što me je odbila. Utuvite jednom zauvijek, draga moja Alžbeta, ljubav mnogo manje ovisi o onome na što vi neprestano mislite nego što se to ljudima čini. Ta vi sigurno ne sumnjate u to da Klara voli Flajšmana! Ona ga voli, ali mu ipak ne da. Vama to zvuči nelogično, ali ljubav je upravo ono što nije logično.

— Što je u tome nelogično? — nasmijala se ponovno, jednako neumjesno, Alžbeta. — Klari je stalo do stana i zato je ljubazna prema Flajšmanu, ali ne želi spavati s njim jer vjerojatno ima nekog drugog s kim spava. Ali taj ne može riješiti njezin stambeni problem.

Na to je Flajšman podigao glavu i rekao: — Idete mi na živce. Kao da ste u pubertetu. A što ako je u tome sprječava stid? To vam nije

palo na pamet? A što ako je bolesna i skriva to preda mnom? Ako ima ružan ožiljak poslije operacije? Žene znaju biti vrlo stidljive. Samo vi o tome, Alžbeta, teško da možete nešto znati.

— Nije isključeno — pritekao je Flajšmanu u pomoć primarijus — da se Klara, kad se nađe oči u oči s Flajšmanom, tako skameni od ljubavne strepnje da nije u stanju voditi ljubav s njim. Zar vi, Alžbeta, ne možete zamisliti kako nekoga tako silno volite da upravo zbog toga ne možete spavati s njim?

Alžbeta je izjavila da to ne može zamisliti.

Signal

Na ovom mjestu možemo na trenutak staviti na stranu razgovor (koji se nastavlja u svoj svojoj ništavosti) i spomenuti kako Flajšman cijelo vrijeme nastoji gledati u oči doktorici, koja mu se strašno sviđa još od trenutka kad ju je (bilo je to otprilike prije mjesec dana) prvi put ugledao. Uzvišenost njezinih trideset godina zasljepljivala ga je. Dosad ju je poznao samo površno i ovo mu je bila prva prilika da provede s njom malo više vremena u istoj prostoriji. Činilo mu se da ona povremeno uzvraća njegov pogled, i to ga je uzbuđivalo.

Poslije jednog takvog uzajamnog pogleda doktorica je bez ikakva povoda ustala, otišla do prozora i rekla: — Vani je divno... Pun Mjesec... — Usto je dobacila brz pogled Flajšmanu.

Flajšman je imao sluha za takve situacije i odmah je shvatio da je to signal — signal upućen njemu. Istoga je trenutka osjetio kako mu se prsa nadimaju. Njegova su prsa bila, naime, osjetljiv instrument, dostojan Stradivarijeve radionice. Kad je god osjetio spontano nadimanje, bio je siguran da ono sadrži neizbježnost proročanstva, proročanstva koje najavljuje dolazak nečega velikog i neobičnog, nečega što će nadmašiti njegove snove.

Taj ga je osjećaj ovaj put ne samo omamio, nego (u jednom kutku misli koji nije zahvatila omamljenost) i začudio: zar njegova žudnja ima takvu snagu da na njen poziv stvarnost pokorno dotrči, spremna da joj udovolji? Čudeći se toj svojoj snazi, čekao je na trenutak da razgovor postane uzbudljiviji i da sudionici prestanu obraćati pozornost na njega. Čim se to dogodilo, izgubio se iz prostorije.

Zgodan mlad muškarac s rukama sklopljenim u krilu

Odjel u kojem se odvijao ovaj improvizirani simpozij bio je smješten u prizemlju lijepog paviljona koji se (s još nekoliko paviljona) nalazio

u velikom bolničkom parku. Flajšman je izašao u park. Naslonio se na stablo visoke platane, pripalio cigaretu i zagledao se u nebo; bilo je ljeto, zrak je bio zasićen mirisima, a na crnom je nebeskom svodu lebdio okrugli Mjesec.

Nastojao je zamisliti tok budućih događaja: doktorica, koja mu je maločas dala znak da izađe, pričekat će trenutak da njezin ćelavko, zauzet razgovorom, zaboravi na sumnjičavost, pa će mu vjerojatno neupadljivo dati do znanja da zbog male, intimne potrebe mora na trenutak napustiti društvo.

A što će biti dalje? To namjerno nije htio zamišljati. Prsa su mu nadimanjem najavljujivala avanturu, i to je bilo dovoljno. Vjerovao je u svoju sreću, vjerovao je u svoju zvijezdu ljubavi, vjerovao je u doktoricu. Uljuljkan samopouzdanjem (samopouzdanjem još pomiješanim s čuđenjem) prepustio se ugodnoj pasivnosti. Na sebe je, naime, uvijek gledao kao na privlačnog, osvajanog i voljenog muškarca, i uživao je u tome što čeka avanturu, takoreći, s rukama sklopljenim u krilu. Vjerovao je kako upravo takvo držanje izaziva žene i sudbinu.

Ovom prilikom vrijedi, možda, spomenuti da je Flajšman vrlo često, ako ne i neprestano (i samozaljubljeno) gledao sebe, što ga je stalno udvajalo i činilo njegovu samoću prilično zabavnom. Ovaj put, na primjer, nije samo stajao naslonjen na platanu i pušio, nego je istodobno sa zadovoljstvom promatrao samoga sebe kako stoji (lijep i mlad) naslonjen na platanu i nonšalantno puši. Uživao je prilično dugo u tom prizoru, dok naposljetku nije čuo lake korake kako se približavaju od paviljona. Namjerno se nije okrenuo. Povukao je još jedan dim cigarete, ispustio ga i nastavio gledati u nebo. Kad su mu se koraci približili, rekao je nježnim, zavodničkim glasom: — Znao sam da ćete doći...

Pišanje

— To nije bilo tako teško pogoditi — odgovorio mu je primarijus. — Uvijek, naime, dajem prednost pišanju u prirodi nad pišanjem u neukusnim instalacijama koje nam je donijela civilizacija. Ovdje me zlatni mlaz na trenutak čudesno spaja s glinom, travom i zemljom. Jer, tako je to, Flajšmane, od praha sam stvoren i u prah se ovako barem djelomice vraćam. Pišanje u prirodi religiozni je obred kojim obećavamo zemlji da ćemo se jednom čitavi vratiti u nju.

Flajšman nije rekao ništa, pa je primarijus upitao:

— A što je s vama? Izašli ste promatrati Mjesec? — Budući da je Flajšman i dalje uporno šutio, primarijus je rekao: —Vi ste, Flajšmane, pravi mjesečar. I ja vas upra— vo zbog toga volim. — Flajšmanu se učinilo da mu se primarijus ruga pa je, nastojeći se držati odmjereno, rekao u pola glasa: — Ostavite Mjesec na miru. I ja sam izašao da se ispišam.

— Flajšmane — rekao je primarijus raznježeno — ovo shvaćam kao izniman izraz naklonosti ostarjelom šefu.

Zatim su obojica, stojeći pod platanom, obavili obred koji je primarijus s nesmanjenim patosom i sa sve slikovitijim usporedbama nazivao bogoslužjem.

DRUGI ČIN

Lijep, mlad, sarkastičan muškarac

Zatim su se zajedno vratili kroz dugački hodnik; primarijus je bratski prebacivao stažisti ruku preko ramena. Stažist nije ni najmanje sumnjao u to da je ljubomorni ćelavac primijetio signal što mu ga je uputila doktorica i da mu se sad, svojim izljevima prijateljstva, ruga. Nije, naravno, mogao zbaciti šefovu ruku s ramena, ali zato se u njemu gomilala srdžba. Tješilo ga je samo to što je ne samo bio ispunjen bijesom, nego što je istodobno i vidio sebe kako izgleda tako srdit; bio je zadovoljan mladim muškarcem koji se vraća u sobu za dežurstva, na iznenađenje sviju odjednom potpuno izmijenjen: britko sarkastičan, agresivno duhovit, gotovo demon.

Kad su konačno ušli u sobu za dežurstva, ugledali su Alžbetu kako stoji usred prostorije i jezivo se uvija u struku, ispuštajući usto, poluglasno, neke otegnute zvukove. Doktor Havel je sjedio spuštenu pogleda, a doktorica, da pridošlice oslobodi straha, brzo je objasnila: — Alžbeta pleše.

— Malo se nacvrckala — dodao je Havel.

Alžbeta nije prestajala njihati bokovima i kružiti poprsjem oko pognute Havelove glave.

— Gdje ste naučili tako lijepo plesati? — upitao je primarijus.

Flajšman se, pucajući od sarkazma, oholo nasmijao: — Ha, ha, ha, ha! Prekrasan ples! Ha, ha, ha, ha!

— Vidjela sam to u Beču, na striptizu — odgovorila je Alžbeta primarijusu.

— Zaboga, zaboga — rekao je primarijus blago, glumeći zgražanje.
— Otkad to naše sestre odlaze na striptiz?

— To valjda nije zabranjeno, gospodine primarijuse — rekla je Alžbeta, kružeći poprsjem oko primarijusa.

Flajšman je osjećao kako mu se u tijelu penje žuč, da bi provalila na usta. — Vama je potreban brom, a ne striptiz — rekao je. — Čovjeka uhvati strah da ćete nas sve silovati.

— Vi se ne trebate bojati, ne napadam dojenčad — odbrusila je Alžbeta, nastavljajući kružiti oko Havela.

— Je li vam se svidio taj striptiz? — očinski se raspitivao primarijus.

— Svidio mi se — odgovorila je Alžbeta. — Bila je tamo neka Šveđanka s golemim prsima, ali ja imam ljepša prsa. — (Govoreći to, pogladila se po prsima.) — Jedna je djevojka glumila da se kupa, u samoj pjeni, u nekakvoj kadi od papira, a jedna je mulatkinja onanirala pred čitavom publikom, to je bilo najbolje od svega...

— Ha, ha, ha! — rekao je Flajšman, dostigavši vrhunac demonskog sarkazma. — Onanija, to je upravo ono što vam je potrebno!

Tuga u obliku stražnjice

Alžbeta je i dalje plesala, ali njena je publika bila, po svemu sudeći, mnogo gora od publike na bečkom striptizu — Havel je sjedio spuštene glave, doktorica ju je promatrala s ironičnim osmijehom, Flajšman prezrivo, a primarijus s očinskom trpeljivošću. A Alžbetina stražnjica, presvučena bijelom tkaninom pregače, kružila je kroz prostoriju kao sunce, prekrasno, okruglo, ali već ugašeno i mrtvo (uvijeno u bijeli pokrov), sunce koje su ravnodušni i zbunjeni pogledi prisutnih liječnika osudili na žalosnu suvišnost.

U jednom se trenutku činilo da će Alžbeta zaista početi odbacivati odjeću sa sebe, pa se primarijus javio glasom u kojem se osjećala strepnja: — Alžbeta, zaboga! Ta nećete nam valjda ponoviti ovdje tu bečku predstavu!

— Čega se bojite, gospodine primarijus? Barem ćete vidjeti kako treba da izgleda gola žena! — lupetala je Alžbeta, a onda se opet okrenula prema Havelu, prijeteći mu prsima. — Što je s tobom, Havelčiću? Zašto se držiš kao na pogrebu? Digni glavu! Je li ti netko umro? Netko ti je umro? Onda pogledaj mene! Ja sam živa! Ja nisam umrla! Ja sam još uvijek živa! Živa sam! — Dok je to govorila,

njezina stražnjica više nije bila stražnjica nego utjelovljenje tuge, prekrasno zaokružena tuga koja pleše po sobi.

— Prestanite s tim, Alžbeta — rekao je Havel kao da se obraća parketu.

— Da prestanem? — odgovorila je Alžbeta. — Ta ja plešem samo za tebe! A sad ću za tebe izvesti striptiz! — Razvezala je pregaču na leđima i odbacila je plesnim pokretom na pisaći stol.

Ponovno se, bojažljivo, javio primarijus. — Alžbeta, bilo bi divno da za nas izvedete striptiz, ali na nekom drugom mjestu. Ovdje smo, kao što znate, na radnom mjestu.

Veliki striptiz

— Ja znam što smijem, gospodine primarijus! — odgovorila je Alžbeta. Stajala je pred njim u svjetloplavoj službenoj haljini s bijelom kragnicom, ne prestajući se uvijati.

Stavila je ruke na bokove, povukla ih naviše uz tijelo i podigla iznad glave; zatim je desnom rukom prešla uz podignutu lijevu ruku, a onda lijevom rukom uz desnu; naposljetku je rukama načinila oštar pokret prema Flajšmanu, koji se malo uplašio i trgnuo. — Klinjo, pustio si da padne na pod! — prekorila ga je.

Nakon toga ponovno je položila ruke na bokove i polako ih spustila niz obje noge; kad se potpuno sagnula, podigla je najprije lijevu a zatim desnu nogu, zagledala se u primarijusa i učinila nagli pokret desnom rukom. Primarijus je istodobno ispružio ruku, s raširenim prstima, i u pravom ih trenutku stisnuo u pesnicu. Zatim je stisnutu šaku položio na koljeno, a prstima druge ruke poslao Alžbeti poljubac.

Nakon kraćeg razdoblja, ispunjena samo uvijanjem i plesom, Alžbeta se uspravila na prste, savila ruke u laktovima i stavila ih na leđa, nastojeći prstima uhvatiti što višu točku na kralješnici. Zatim je plesnim pokretima spustila ruke, pomilovala se desnim dlanom po lijevom ramenu, lijevim dlanom po desnom ramenu, i ponovno učinila valovit pokret rukom, ovaj put prema

Havelu koji je također, zbunjeno i nesigurno, podigao ruku.

Alžbeta se uspravila i počela dostojanstveno koračati po sobi; obišla je svakoga od svoja četiri gledatelja, ispruživši redom iznad svakoga svoja simbolična gola prsa. Konačno je zastala ispred Havela, ponovno njišući bokovima, i polako se sagibajući spustila

obje ruke niz bokove i ponovno (kao maločas) podigla najprije jednu, pa drugu nogu. Pobjedonosno se uspravila i podigla desnu ruku sa stisnutim palcem i kažiprstom. I ponovno je, gipkim pokretom, dobacila imaginarni predmet Havelu.

Zatim je, uspravljena u punom sjaju svoje fiktivne golotinje, ne obraćajući pozornost na gledatelje, čak ni na Havela, nagnute glave i poluzatvorenih očiju, dugo gledala samo u vlastito tijelo koje se uvijalo.

Odjednom, posve neočekivano, njezina se gorda poza raspala; Alžbeta je sjela doktoru Havelu u krilo i zijevajući rekla: — Umorna sam. — Pružila je ruku, uzela Havelovu čašu i otpila gutljaj. — Doktore — rekla je, obraćajući se Havelu — da nemaš neki prašak za stimulaciju? Neću spavati!

— Za vas sve, Alžbeta — rekao je Havel, podigao Alžbetu iz krila i posadio je na stolac, a onda otišao do ormarića s lijekovima. Našao je kutiju jakih tableta za spavanje i pružio dvije Alžbeti.

— Hoće li me razbuditi? — upitala je.

— Ne zvao se ja Havel — odgovorio je Havel

Alžbetine riječi na rastanku

Kad je uz gutljaj vode progutala tabletu, Alžbeta je ponovno pokušala sjesti Havelu u krilo, ali Havel je pomaknuo noge tako da se našla na podu. ni

Havelu je istoga trenutka bilo žao za to što je učinio, jer mu nije bilo ni na kraj pameti dovesti Alžbetu u takav ponižavajući položaj. Njegovo je izmicanje bilo nesvjesni pokret prouzročen iskrenim nedostatkom želje da nogama dodiruje Alžbetinu stražnjicu.

Zato ju je sad pokušao podići, ali Alžbeta je uvrijeđeno i prkosno ostajala svom težinom sjediti na podu.

U tom se trenutku pred njom našao Flajšman i rekao:

— Pijani ste i trebate ići spavati.

Alžbeta ga je pogledala s neizmjernim prezirom i (mazohistički uživajući u patetici svoga položaja) rekla: — Grubijane. Glupane. — A onda je ponovila: — Glupane!

Havel ju je ponovno pokušao podići, ali ona se bijesno otrgla i počela jecati. Nitko nije znao što reći, tako da je jecanje odzvanjalo u utihloj prostoriji kao solo violina. Konačno se doktorica sjetila da počne tiho zviždati. Alžbeta je naglo ustala i otišla do vrata, a onda

se, položivši ruku na kvaku, okrenula i rekla: — Grubijani. Grubijani. Kad biste samo znali. Ali vi ništa ne znate. Ništa ne znate.

Primarijus optužuje Flajšmana

Nakon njezina odlaska zavladao je tišina koju je prvi prekinuo primarijus: — Eto, vidite, Flajšmane. Tvrdite da ste sentimentalni prema ženama, pa ako je to točno, kako to da vam nije žao Alžbete?

— Sto imam ja s njom? — branio se Flajšman.

— Ne pretvarajte se kako ništa ne znate. Maločas smo vam rekli. Ludo je zatreskana u vas.

— Jesam li ja kriv za to? — upitao je Flajšman.

— Niste krivi — rekao je primarijus — ali zamjeramo vam što ste grubo prema njoj i mučite je. Cijele je večeri gledala samo što ćete vi učiniti, hoćete li je pogledati, osmjehnuti joj se, hoćete li joj reći nešto ugodno. A vi... sjetite se što ste joj rekli.

— Nisam joj rekao ništa tako strašno — branio se Flajšman, ali u glasu mu se osjećala nesigurnost.

— Ništa tako strašno? — nasmijao se primarijus.

— Rugali ste se njezinu plesu, iako je plesala samo za vas, preporučili ste joj brom, rekli ste da je za nju samo onanija. Ništa strašno! A kad je izvodila striptiz, ispustili ste na pod njezinu suknju.

— Kakvu sad suknju? — branio se Flajšman.

— Suknju — rekao je primarijus — i ne pravite se budala. Na kraju ste je poslali na spavanje, iako je trenutak prije toga popila tablete protiv umora.

— Ali ona je navaljivala na Havela, a ne na mene!

— i dalje se branio Flajšman.

— Ne igrajte komediju — rekao je primarijus strogo. — A što je mogla učiniti kad vi niste obraćali pozornost na nju? Provocirala vas je. I nije željela ništa osim zrnca vaše ljubomore. Eh, i vi ste mi džentlmen!

— Ne mučite ga više, primarijuse — rekla je doktorica. — Okrutan je, ali još je mlad.

— Arhandel koji kažnjava — rekao je Havel.

Mitološke uloge

— Da, zaista — rekla je doktorica. — Pogledajte ga samo ...lijep, nemilosrdan arhandel.

— Mi smo uopće mitološko društvo — pospano je dodao primarijus.
— Ti si, naime, Diana. Frigidna, naklonjena sportu, zlobna.

— A vi ste satir. Star, razbludan, brbljav — uzvratila je doktorica. — A Havel je Don Juan, koji još nije star, ali na kojem se već vide godine.

— Ni govora. Havel je Smrt — suprotstavio se primarijus svojom starom tezom.

Kraj Don Juana

— Ako treba da odlučim jesam li Don Juan ili Smrt, moram se, premda nerado, prikloniti primarijusovu mišljenju — rekao je Havel i otpio dug gutljaj. — Don Juan. Ta on je bio osvajač. Čak osvajač s velikim O. Veliki Osvajač. A molim vas, kako da čovjek bude osvajač na teritoriju gdje mu se nitko ne suprotstavlja, gdje je sve moguće i sve je dopušteno? Era Don Juana je prošla. Današnji Don Juanov potomak više ne osvaja, on samo skuplja. Lik Velikog Osvajača zamijenio je lik Velikog Skupljača, s tim što Skupljač više uopće nije Don Juan. Don Juan je bio lik iz tragedije, bio je opterećen krivnjom. Veselo je griješio i rugao se Bogu. Bio je podrugljivac i završio je u paklu.

Don Juan je nosio na plećima dramatičan teret o kome Veliki Skupljač nema pojma, jer je u njegovu svijetu svaki teret izgubio težinu. Kamenje je pretvoreno u perje. U svijetu Osvajača jedan jedini pogled težio je kao deset godina najmarljivije tjelesne ljubavi u svijetu Skupljača.

Don Juan je bio gospodar, dok je Skupljač rob. Don Juan je drsko kršio konvencije i zakone. Veliki Skupljač poslušno i u znoju lica svoga provodi u djelo konvencije i zakone, jer je skupljanje postalo sinonim dobra ponašanja, pretvorilo se u bonton i gotovo obvezu. A ja, ako sam uopće opterećen nekom krivnjom, onda je ona u tome što odbijam Alžbetu.

Veliki Skupljač nema ništa zajedničko ni s tragedijom ni s dramom. Erotika, koja je bila ishodište katastrofa, njegovom je zaslugom počela ličiti na doručak, ručak, filateliju, pingpong, da ne kažem vožnju tramvajem ili kupovinu. On je uveo erotiku u kolotečinu svakodnevnice. Pretvorio ju je u kulise i daske pozornice na kojoj bi tek trebalo da se odigra prava drama. Jao prijatelji — viknuo je

patetično Havel — moje su ljubavi (ako ih smijem tako nazvati) samo pod scene na kojoj se ništa ne odigrava.

Draga doktorice i dragi primarijuse, suprotstavili ste jedno drugom Don Juana i Smrt. Pukim slučajem, i posve nesvjesno, time ste otkrili bit stvari. Vidite, Don Juan se borio s nemogućim, i upravo je to vrlo ljudski. U carstvu Velikog Skupljača, međutim, ne postoji nemoguće, jer je to carstvo smrti. Veliki Skupljač je Smrt koja je došla po tragediju, po dramu, po ljubav. Smrt koja je došla po Don Juana. U paklenoj vatri, u koju ga je poslao komtur, Don Juan je živ, ali u svijetu Velikog Skupljača u kome strasti i osjećaji lete kroz prostor kao paperje, u tom je svijetu on zauvijek mrtav.

— Ne, ne, draga gospodo doktorice — rekao je tužno Havel — gdje sam ja, a gdje je Don Juan! Sto bih dao da ugledam komtura i osjetim na duši strašnu težinu njegova prokletstva, da osjetim u sebi uzvišenost tragedije. Ne, doktorice, ja sam u najboljem slučaju lik iz komedije, pa ni za to vjerojatno ne mogu zahvaliti sebi, nego upravo Don Juanu, jer samo na povijesnoj pozadini njegove tragične radosti možete kakotako sagledati svu komičnu tugu moje zavodničke egzistencije, koja bi bez te pozadine bila siva, svakodnevna, dosadna.

Daljnji signali

Umoran od duga govora (za vrijeme kojeg je pospanom primarijusu dva puta glava pala na prsa), Havel je ušutio. Tek nakon nekoliko trenutaka ispunjenih — kako se pristoji — ganutošću, javila se doktorica. — Nisam ni slutila, doktore, da znate tako lijepo govoriti. Naslikali ste sebe kao lik iz komedije, kao sivilo, kao dosadu i nulu. Na nesreću, način na koji ste govorili bio je previše uzvišen. To je ona vaša prokleta rafiniranost: nazvati sebe prosjakom, ali učiniti to tako kraljevskim riječima da na kraju ostanete više kralj nego prosjak. Vi ste stari prevarant. Tašt, Havele. Tašt i u trenucima kad sebe kudite. Stari, drski prevarant.

Flajšman se glasno nasmijao, jer mu se učinilo ono što je priželjkivao — da u doktoričinim riječima čuje prezir prema Havelu. Potaknut njenim podsmijehom i vlastitim smijehom, prišao je prozoru i značajno rekao: — Kakva noć!

— Da — rekla je doktorica — prekrasna noć. A Havel se igra smrti! Jeste li uopće primijetili, Havele, kako je divna noć?

— Nije, naravno — rekao je Flajšman. — Za Havela je žena kao žena, noć kao noć, zima kao ljeto. Doktor Havel odbija se baviti nebitnim sitnicama.

— To ste pogodili — rekao je Havel. Flajšman je zaključio da će ovaj put sastanak s doktoricom proći uspješno: primarijus je već bio dosta popio i činilo se da pospanost, koja ga je u posljednjim minutama u velikoj mjeri svladala, otupljuje njegovu opreznost. Zato je, kao uzgred, rekao: — Ah, taj moj mjehur! — Dobacio je još jedan pogled doktorici i izašao iz sobe.

Plin

Dok je išao hodnikom, sa zadovoljstvom je razmišljao o tome kako je doktorica tijekom cijele večeri ironično ismijavala obojicu muškaraca, primarijusa i Havela, kojeg je usto maločas, posve primjereno, nazvala prevarantom. Bio je zapanjen time kako se ponavlja ono čemu se svaki put čudio upravo zato što se ponavlja s takvom pravilnošću, sviđa se ženama, daju mu prednost pred iskusnim tipovima, što u slučaju doktorice, koja je očigledno žena s iznimno visokim kriterijima, inteligentna i pomalo (na ugodan način) umišljena, znači velik, nov i neočekivan trijumf.

U takvom je raspoloženju išao Flajšman dugim hodnikom prema izlazu. Kad je stigao do vrata koja su vodila u park, iznenada je osjetio miris plina. Zastao je i omirisao zrak. Miris se najviše osjećao kod vrata sobice medicinskih sestara. Flajšman je odjednom postao svjestan da se strahovito uplašio.

U prvom je trenutku htio otrčati natrag i pozvati primarijusa i Havela, ali onda je odlučio pritisnuti kvaku na vratima (možda zato što je bio siguran da su zaključana, ako ne i zabarikadirana). Začudo, vrata su se otvorila. Sobu je osvjetljavala jaka stropna svjetiljka, obasjavajući krupno, nago žensko tijelo ispruženo na kauču. Flajšman se osvrnuo po sobici, brzo priskočio malom štednjaku i zavrnuo otvorenu plinsku slavinu. Zatim je otrčao do prozora i širom ga otvorio.

Napomena u zagradi

(Moglo bi se reći da je Flajšman djelovao odlučno i pokazao priličnu prisebnost duha. Jednu stvar, međutim, nije stigao dovoljno hladno registrirati. Zurio je, doduše, goto— vo cijelu sekundu u nago Alžbetino tijelo, ali ju je osvjetljavala jaka stropna svjetiljka, obasjavajući krupno ono o čemu mi, s pogodne distance, možemo

na miru uživati: To je tijelo bilo prekrasno. Ležalo je na leđima, glave lako okrenute u stranu i jednog ramena malo povijena prema drugome, tako da su dvije predivne dojke bile stisnute jedna uz drugu, zadržavajući svoj puni oblik. Jedna Alžbetina noga bila je ispružena, a druga blago savijena u koljenu, tako da je dolazila do izražaja izvanredna punoća bedara kao i neobična gustoća iznimno crnog trokuta.)

Poziv u pomoć

Nakon što je širom otvorio prozor i vrata, Flajšman je istrčao na hodnik i počeo dozivati u pomoć. Sve što je uslijedilo, odigralo se brzo i efikasno: umjetno disanje, telefonski poziv internom odjelu, kolica za prijevoz bolesnika, predaja bolesnika dežurnom liječniku na internom odjelu, daljnje umjetno disanje, oživljavanje, transfuzija krvi i naposljetku duboki uzdah koji je najavio da je Alžbetin život nedvojbeno spašen.

TREĆI ČIN

Tko je što rekao

Kad su iz zgrade internog odjela izašli na dvorište, četvorica liječnika izgledala su iscrpljeno.

Primarijus je rekao: — Pokvarila nam je simpozij, Alžbeta.

Doktorica je rekla: — Nezadovoljene žene uvijek donose nevolju.

Havel je rekao: — Čudna stvar, morala je pustiti plin da saznamo kako lijepo tijelo ima.

Poslije tih riječi, Flajšman se zagledao u Havela i rekao: — Nisam više raspoložen ni za piće ni za duhovitosti. Laku noć. — Zatim se uputio prema bolničkim vratima.

Flajšmanova teorija

Riječi njegovih kolega zvučale su Flajšmanu odvratno. Vidio je u njima bezosjećajnost ljudi koji stare, grubost što je donose godine, koje se uzdižu pred njegovom mladošću kao neprijateljski bedem. Zato mu je bilo drago što je sam i namjerno je išao pješice želeći u potpunosti proživjeti uzbuđenje i dobro osjetiti njegov ukus; s ugodnom je jezom ponavljao sebi kako je Alžbeta bila za dlaku daleko od smrti i da bi za njezinu smrt bio on kriv.

Naravno, dobro je znao da samoubojstvo nikad nema samo jedan uzrok, da obično postoji čitav splet uzroka, ali s druge strane, nije mogao pred samim sobom poreći kako je jedan (i vjerojatno

presudan) uzrok on sam, kako samim svojim postojanjem, tako i današnjim ponašanjem.

Zato je sad patetično optuživao samoga sebe. Nazivao je sebe egoistom, tašto zagledanim u svoje ljubavne uspjehe. Bilo je smiješno kako je dopustio da ga zaslijepi doktoričino zanimanje. Predbacivao je sebi što je dopustio da se za njega Alžbeta pretvori u običan predmet, u posudu u koju je izlio svoj gnjev kad mu je ljubomorni primarijus pokvario noćni sastanak. S kojim pravom, s kojim se pravom tako ponio prema nevinoj osobi?

Mladi stažist, međutim, nije bio po duhu primitivac; svako njegovo duhovno stanje sadržavalo je u sebi dijalektiku tvrdnji i negacija, tako da se i sad unutar njemu tužitelju smjesta usprotivio unutar nje branitelj. Sarkazmi, upućeni Alžbeti, bili su u svakom slučaju neumjesni, ali sigurno ne bi imali tako tragične posljedice da Alžbeta nije bila zaljubljena u njega. A može li biti Flajšman kriv ako se netko zaljubi u njega? Postaje li time automatski odgovoran za ponašanje te osobe?

Zastao je kod tog pitanja; činilo mu se da je ono ključ cjelokupne tajne ljudskog postojanja. Čak je i u hodu zastao i s najvećom ozbiljnošću odgovorio samome sebi: ne, nije bio u pravu kad je danas odgovorio primarijusu kako ne može biti odgovoran za ono što čini nesvjesno. Zar može sam sebe reducirati samo na ono što je svjesno i namjerno? Ta i ono što čini nesvjesno spada u sferu njegove ličnosti, a tko bi drugi i mogao biti odgovoran za to? Da, kriv je što je Alžbeta bila zaljubljena u njega; kriv je što to nije znao; kriv je što nije mario za to; kriv je. Za dlaku je izbjegao postati ubojicom.

Primarijusova teorija

Dok je Flajšman ponirao u unutar nje preispitivanja, primarijus, Havel i doktorica vratili su se u sobu za dežurstvo; za vino više nisu bili raspoloženi. Neko vrijeme su šutjeli, a onda je Havel uzdahnuo: — Sto li se to Alžbeti pomaknulo u glavi?

— Ostavite se sentimentalnosti, doktore — rekao je primarijus. — Kad netko izvodi takve gluposti, nastojim da me to ne gane. Uostalom, da niste bili tvrdoglavi i da ste obavili s njom ono što bez ustručavanja obavljate s ostalim ženama, do ovoga uopće ne bi došlo.

— Zahvaljujem vam što me proglašavate uzrokom samoubojstva — rekao je Havel.

— Da budemo precizni — odgovorio je primarijus — uopće se nije radilo o samoubojstvu nego o samoubilačkoj demonstraciji izvedenoj tako da do katastrofe ne dođe. Ako se netko hoće otrovati, dragi doktore, onda će prije svega zaključati vrata. I ne samo to, pažljivo će zatvoriti sve rupe da plin bude otkriven što kasnije. Samo što Alžbeta ne žudi za smrću, nego za vama.

Tko zna koliko se tjedana radovala što će danas dežurati s vama i od početka večeri nasrnula je na vas bez imalo stida. Ali vi ste ostali nedostupnim. I što ste bili nedostupniji, ona je sve više pila i posezala za sve upadljivijim i nametljivijim sredstvima: brbljala je, plesala, htjela izvesti striptiz...

Vidite, u svemu tome možda ima i nečeg ganutljivog. Kad joj nije uspjelo da privuče ni vaše oči ni vaše uši, stavila je sve na vaše čulo mirisa i pustila plin. Prije nego što će ga pustiti, svukla se. Znala je da ima lijepo tijelo i htjela vas je prisiliti da se u to uvjerite. Sjetite se kako je na vratima rekla: Kad biste samo znali. Ali vi ništa ne znate. Eto, sad znate, Alžbeta ima ružno lice, ali prekrasno tijelo. Sami ste to priznali. Vidite, ona sve to nije ni tako glupo zamislila. Možda ćete konačno popustiti.

— Možda — rekao je Havel, slegnuvši ramenima.

— Sigurno — rekao je primanjus.

Havelova teorija

— To što ste rekli, primarijuse, prilično je uvjerljivo, ali griješite u jednom: precjenjujete moju ulogu u ovoj igri. Uopće nije riječ o meni. Nisam samo ja odbijao spavati s Alžbetom. S njom nije htio spavati nitko.

Kad ste me danas upitali zašto odbijam Alžbetu, odgovorio sam kojekakvim besmislicama o ljepotama slobodnog odlučivanja i slobodi koju želim sačuvati. Bile su to, međutim, samo glupe dosjetke kojima sam pokušavao zamagliti istinu, istinu koja je upravo suprotna i nije nimalo laskava — odbijao sam Alžbetu zato što uopće ne znam biti slobodan. Ne spavati s Alžbetom je, naime, moda. Nitko s njom ne spava, a kad bi i spavao, nikad to ne bi priznao, zato što bi mu se svi rugali. Moda je strašna gospodarica i ja sam joj se ropski pokorio. Pri tom je Alžbeta zrela žena, i sve skupa ju je izluđivalo.

Posve je moguće da ju je najviše uzbuđivalo moje odbijanje, zato što se za mene zna da nisam izbirljiv. Ali meni je moda bila važnija od Alžbetina duševnog zdravlja.

U pravu ste, primarijuse, znala je da ima lijepo tijelo i zato je na svoju situaciju gledala kao na besmisli—cu i nepravdu, i bunila se protiv nje. Sjetite se kako je cijele večeri uporno skretala pozornost na svoje tijelo. Dok je pričala o onoj Švedanki na striptizu, gladila je svoja prsa i izjavila kako ima ljepša prsa nego ta švedska striptizeta. Sjetite se, uostalom: njezina prsa i stražnjica ispunjavali su večeras ovu sobicu kao masa demonstranata. I zaista, primarijuse, to su bile demonstracije!

Sjetite se i onog njenog striptiza, sjetite se samo kako ga je proživljavala! Bio je to, primarijuse, najtužniji striptiz što sam ga ikada vidio! Strastveno se svlačila, a pri tome je i dalje ostajala zatvorena u mrskomu oklopu svoje bolničke uniforme. Svlačila se, a nije se mogla svući. I svlačila se, iako je znala da se neće svući, svlačila se zato što nam je htjela povjeriti svoju tužnu i neispunjenu želju da se svuče. Ona se nije svlačila, primarijuse, ona je pjevala o svom svlačenju, o nemogućnosti da se svuče, o nemogućnosti da bude voljena, o nemogućnosti da živi kako želi! A mi to nismo htjeli slušati, sjedili smo odsutno, spuštenih glava.

— Zar vi, romantični ljubavnice, zaista vjerujete da je htjela umrijeti? — viknuo je primarijus, gledajući u Havela.

— Sjetite se — rekao je Havel — kako mi je za vrijeme plesa dobacila: Ja sam živa! Jasam još uvijek! Sjećate li se toga? Od trenutka kad je počela plesati, znala je što će učiniti.

— A zašto je htjela umrijeti gola, što mislite? Kako to objašnjavate?

— Željela je stupiti u zagrljaj smrti kao u zagrljaj ljubavnika. Zato se svukla, počešljala, našminkala...

— I ostavila otključana vrata, je li? Nemojte, molim vas, uvjeravati samoga sebe kako je zaista htjela umrijeti!

— Možda nije sasvim točno znala što zapravo želi. Znate li vi, uostalom, što želite? Tko od nas to zna? Htjela je i nije htjela. Htjela je posve iskreno umrijeti, a istodobno (jednako iskreno), sačuvati stanje u kojem se nalazila usred čina koji vodi k smrti i zbog kojeg se osjećala velikom. Nije, naravno, željela da je vidimo kad bude već sasvim crna, unakažena, u stanju raspadanja. Htjela je da je vidimo

u punom sjaju, kako odlazi u svom prekrasnom, a tako podcjenjivanom, tijelu u ljubavni zagrljaj smrti. Htjela je da barem u tom, tako značajnom trenutku, zavidimo smrti zbog toga tijela i osjetimo žudnju za njim.

Doktoričina teorija

— Draga gospodo — javila se doktorica, koja je do tada šutke i pozorno slušala izlaganja obojice liječnika — koliko kao žena mogu o tome suditi, obojica ste govorili logično. Vaše su teorije, same po sebi uvjerljive i zadivljuju dubokim poznavanjem života. Imaju samo jedan mali, mali nedostatak. Nemaju ni najmanje veze s istinom. Alžbeta, naime nije željela učiniti samoubojstvo. Ni stvarno ni demonstrativno. Nikakvo.

Doktorica je nekoliko trenutaka s uživanjem odmjeravala efekt svojih riječi, a onda je nastavila: — Draga gospodo, iz vas izvire nečista savjest. Kad smo se vraćali s internog odjela, zaobišli ste Ažbetinu sobicu. Niste je htjeli ni vidjeti. A ja sam pažljivo razgledala prostoriju dok ste Alžbeti davali umjetno disanje. Na štednjaku se nalazio lončić. Alžbeta je htjela sebi skuhati kavu, ali je zaspala. Voda je prekipjela i ugasila plamen.

Obojica liječnika otišli su za doktoricom u Alžbetinu sobicu, i zaista, na štednjaku je stajao lončić, pa čak je u njemu bilo malo vode.

— Samo, zaboga, zašto je bila gola? — začudio se primarijus.

— Pogledajte — rekla je doktorica pokazujući u tri kuta prostorije: na podu ispod prozora ležala je svjetloplava haljina, s bijelog ormarića s lijekovima visio je grudnjak, a u suprotnom kutu ležale su bijele gaćice. — Alžbeta je odbacivala odjeću na razne strane, što govori

O tome da je htjela bar sama za sebe izvesti striptiz koji ste vi, kao strogi primarijus, zabranili.

Kad je ostala naga, vjerojatno je osjetila umor. To joj nije odgovaralo jer se nije htjela odreći nade u ovu noć. Znala je da ćemo svi otići i da će Havel ostati sam. Zato je tražila tablete za stimulaciju. I tako je odlučila skuhati kavu i postavila na plamenik lončić s vodom. Onda je opet ugledala svoje tijelo i to ju je uzбудilo. Draga gospodo, Alžbeta je u odnosu na vas imala jednu značajnu prednost. Vidjela je sebe, ali bez glave. Bila je, za sebe, apsolutno

lijepa. To ju je uzбудilo pa je obuzeta požudom legla na kauč. Ali, san je došao brže od uživanja.

— Naravno — sjetio se Havel. — Ta ja sam joj dao praške za spavanje.

— To vam je i slično — rekla je doktorica. — Pa je li ostalo još nešto što vam nije jasno?

— Jest — rekao je Havel. — Sjetite se onih njezinih riječi: Ja nisam umrla! Ziva sam! Ja sam još uvijek!

1 onih njezinih posljednjih riječi... izgovorila ih je tako patetično kao da se njima oprašta s nama: Kad biste samo znali! Ali vi ništa ne znate! Ništa ne znate!

— Zaboga, Havele — rekla je doktorica — kao da ne znate da je devedeset devet posto svih izgovorenih riječi obično lupetanje. Zar i sami najčešće ne govorite samo zato da biste govorili?

Doktori su još neko vrijeme razgovarali, a onda su svi troje izašli pred paviljon; primarijus i doktorica su se rukovali s Havelom i otišli.

Noćni je zrak bio zasićen mirisima

Flajšman je konačno stigao do ulice u predgrađu, u kojoj je s roditeljima stanovao u obiteljskoj kući okruženoj vrtom. Otvorio je kapiju, ali nije ušao u kuću, nego je sjeo na klupu iznad koje su rasle ruže penjačice, što ih je brižljivo njegovala njegova majka.

Kroz noć se širio miris cvijeća, a riječi "kriv", "sebičnost", "voljen" i "smrt" bujale su u Flajšmanovim prsima i ispunjavale ga nekim posebnim uzvišenim zadovoljstvom. Osjećao se kao da mu na leđima rastu krila.

Ponesen melankoličnom srećom postao je svjestan da je voljen kao nikada do tada. Naravno, već mu je nekoliko žena pokazalo svoju naklonost, ali mora biti ledeno iskren prema sebi: je li to uvijek bila ljubav? Da nije ponekad podlegao iluzijama? Nije li sebi katkad sugerirao više od onoga što je zaista postojalo? Recimo Klara, nije li doista bila više proračunata nego zaljubljena? Nije li stan, koji je tražio za nju, bio važniji od njega samoga? U svjetlosti Alžbetina čina, sve ostalo bilo je blijedo.

Kroz zrak su plovile same velike riječi i Flajšman je sebi govorio kako ljubav ima samo jedno mjerilo, a to mjerilo je smrt. Na kraju svake prave ljubavi je smrt i samo ljubav, na čijem je kraju smrt, može se nazvati ljubavlju.

Zrak je bio zasićen mirisima i Flajšman se pitao hoće li ga ikada itko tako voljeti kao ta ružna žena? Ali što su ljepota ili ružnoća prema ljubavi? Sto je ružnoća lica prema osjećaju u čijoj se veličini ogleda sam apsolut?

(Apsolut? Da. Bio je dječak tek nedavno bačen u svijet odraslih, svijet pun neizvjesnosti. Ma koliko da je trčao za djevojkama, uvijek je, prije svega drugoga, tražio utješni zagrljaj, beskrajan, neizmjeran, zagrljaj koji bi ga iščupao iz paklene relativnosti tek otkrivena svijeta.)

ČETVRTI ČIN

Doktoričin povratak

Doktor Havel već je neko vrijeme ležao na kauču, pokriven lakom vunenom dekom, kad je čuo kucanje na prozoru. Na mjesečini je ugledao doktoričino lice. Otvorio je prozor i upitao: — Sto se dogodilo?

— Pustite me da uđem! — rekla je doktorica, i žurnim koracima otišla prema ulazu u zgradu.

Havel je zakopčao dugmad na košulji, uzdahnuo i izašao iz sobe.

Kad je otključao vrata paviljona, doktorica je bez jkakva objašnjenja ušla, i tek kad se našla u sobi za dežurstva i sjela u fotelju nasuprot Havelu, počela je pričati kako nije bila u stanju otići kući; tek sad osjeća, rekla je, koliko je uzbuđena; sigurno ne bi mogla zaspati, pa se vratila da još malo porazgovara s Havelom, ne bi li se smirila.

Havel nije povjerovao ni u jednu jedinu riječ od onoga što je doktorica ispričala i bio je tako nepristojan (ili neoprezan) da se to jasno moglo vidjeti na njegovu licu.

— Vi mi, naravno, ne vjerujete — rekla je doktorica — jer ste uvjereni kako sam se vratila samo zato da spavam s vama.

Doktor je učinio niječan pokret rukom, ali doktorica je nastavila: — Vi umišljeni Don Juane! Samo se po sebi razumije, nijedna žena koja vas vidi ne misli ni na što drugo! A vi s dosadom i stisnutih zuba obavljate svoju žalosnu dužnost.

Havel je ponovno niječno odmahnuo rukom, ali je doktorica, nakon što je pripalila cigaretu i nonšalantno otpuhnula dim, nastavila istim tonom: — Ne bojte se, bijedni Don Juane, nisam vam se došla nametati. Vi, naime, uopće niste kao smrt. To su samo dosjetke našega dragog primarijusa. Vi ne uzimate sve, jer vam baš svaka ne

dopušta da je uzmete. Garantiram da sam ja, na primjer, potpuno imuna na vas.

— I došli ste mi to reći?

— Pa sad, možda i to. U stvari, došla sam vas utješiti, reći vam da niste kao smrt. Da ja ne bih dopustila da me uzmete.

Havelova moralna načela

— To je lijepo od vas — rekao je Havel. — Lijepo je od vas što ne biste dopustili da vas uzmem i što ste mi došli to reći. Ja, naime, zaista nisam kao smrt. Ne samo što nisam uzeo Alžbetu, nego ne bih uzeo ni vas.

— Oho! — začudila se doktorica.

— Ovim, naravno, ne želim reći da mi se ne sviđate. Upravo obrnuto.

— Stvarno? — rekla je doktorica

— Da, jako mi se sviđate.

— Zašto me onda ne biste uzeli? Zato što meni nije stalo do vas?

— Ne, mislim da to nema veze s tim — odgovorio je Havel.

— As čim ima veze?

— Vi hodate s primarijusom.

— Pa što?

— Primarijus je ljubomoran. Primarijusa bi to ražalostilo.

— Vi se držite takvih moralnih načela? — rekla je kroz smijeh doktorica.

— Znae — rekao je Havel — u životu sam imao dosta natezanja sa ženama pa sam naučio cijeniti prijateljstvo između muškaraca. Taj je odnos, neukaljan idiotizmom erotike, zaista jedina prava vrijednost koju sam upoznao u životu.

— Primarijusa smatrate prijateljem?

— Učinio je mnogo za me.

— Za mene sasvim sigurno više — primijetila je doktorica.

— To je moguće — rekao je Havel — ali ovdje nije riječ o zahvalnosti. Ja ga jednostavno volim. Sjajan je to momak. A do vas mu je jako stalo. Kad bih nešto pokušao s vama, bio bih hulja u vlastitim očima.

Ogovaranje primarijusa

— Nisam očekivala — rekla je doktorica — da ću od vas čuti tako toplu odu prijateljstvu. Odjednom vas vidim, doktore, u sasvim novoj,

iznenađujućoj svjetlosti. Vi ste, suprotno očekivanjima, ne posve sposobni za tople osjećaje, nego ih (i to je ganutljivo) gajite prema jednom starom, sijedom, ćelavom gospodinu, koji je vrijedan pažnje samo još kao komična figura. Jeste li ga promatrali danas? Kako neprestano izvodi? Neprestano nastoji dokazati neke stvari u koje više nitko ne vjeruje.

Prije svega želi dokazati da je duhovit. Jeste li to zapazili? Neprestano brblja, zabavlja društvo, sipa duhovitosti, doktor Havel je kao smrt, izmišlja paradokse kao onaj o nesreći sretnog braka (kao da ga nisam čula već pedeset puta!), pokušava vući za nos Flajšmana (kao da je za to potrebna neka posebna duhovitost!).

Kao drugo, nastoji pokazati kako je dobar kirurg. U stvarnosti, naravno, ne voli nikoga tko ima kosu na glavi, ali utoliko se više trudi. Laskao je vama, laskao meni, bio je očinski nježan prema Alžbeti, a od Flajšmana je pravio budalu vrlo oprezno, da to Flajšman ne primijeti.

I treće, i najvažnije, stalno se trudi pokazati kakva je muškarčina. Očajnički nastoji sakriti svoj današnji izgled evocirajući lik koji, na žalost, više ne postoji i koga se nitko od nas ne sjeća. Sigurno ste primijetili kako je vješto izvukao onu priču o kurvici koja ga je odbila, samo zato da može spomenuti kako je u mladosti bio neodoljiv i tako prikriti svoju tužnu ćelavost.

Havel brani primarijusa

— Sve to što ste ispričali gotovo da je istina, doktorice — odgovorio je Havel. — Samo, sve to pruža tek nove dobre razloge zbog kojih volim primarijusa, jer mi je sve to mnogo bliže nego što mislite. Zašto da se rugam njegovoj ćeli, kad ona ni mene neće mimoići? Zašto da se rugam njegovu upornu nastojanju da ne bude ono što jest?

Star se čovjek ili miri s onim što je, žalostan ostatak samoga sebe, ili se s tim ne želi pomiriti. Ali što da radi, ako se već ne želi pomiriti? Ne preostaje mu ništa drugo nego da se pretvara kako nije ono što je. Ne preostaje mu drugo nego da napornim pretvaranjem stvara sve ono što više ne postoji, što je izgubljeno, da izmišlja, stvara i prikazuje svoju vitalnost, dobro raspoloženje, prijateljstvo. Da priziva svoju sliku iz mladosti i nastoji se stopiti s njom, da ga ona zamijeni. U toj primarijusovoj komediji vidim samoga sebe, svoju vlastitu budućnost. Ukoliko, naravno, budem imao dovoljno snage da se

oduprem rezignaciji, koja je sasvim sigurno veće zlo od ove žalosne komedije.

Možda ste zaista dobro pročitali primarijusa, ali ja ga takva još više volim i nikad mu ne bih mogao učiniti nažao, iz čega proizlazi da se nikad ne bih mogao spetljati s vama.

Doktorčin odgovor

— Dragi doktore — odgovorila je doktorica — među nama ima manje neslaganja nego što vam se čini. Ta i ja ga volim. Ta i ja ga žalim, kao i vi. A zahvalna treba da mu budem više nego vi. Bez njega ne bih ovdje dobila tako dobro mjesto. (Vi to znate kao što i svi drugi znaju, čak previše dobro!) Mislite da ga vučem za nos? Da ga varam? Da imam druge ljubavnike? S kakvim bi mu uživanjem svi to dojavili! Ne želim povrijediti ni njega ni sebe i zato sam sputanija nego što to možete zamisliti. Posve sam sputana. Drago mi je, međutim, što smo se nas dvoje konačno razumjeli. Zato što ste vi jedini čovjek s kojim sebi mogu dopustiti da prevarim primarijusa. Vi ga, naime, iskreno volite i nikad mu svjesno nećete nanijeti bol. Bit ćete bojažljivo diskretni. Na vas se mogu osloniti. S vama mogu voditi ljubav... — Sjela je Havelu u krilo i počela ga raskopčavati.

Stoje učinio doktor Havel?

Eh, i to mi je neko pitanje...

PETI ČIN

U vrtlogu plemenitosti

Poslije noći došlo je jutro i Flajšman je otišao u vrt narezati buket ruža. Zatim se tramvajem odvezao u bolnicu.

Alžbeta je ležala u posebnoj sobici na internom odjelu. Flajšman je sjeo pored njezina kreveta, položio buket na noćni ormarić i uhvatio je za ruku da joj izmjeri puls.

‘— Pa kako ste, je li vam bolje? — upitao je.

— Da, naravno — rekla je Alžbeta. Flajšman je na to rekao, glasom punim osjećaja:

— Djevojčice, nije trebalo da izvodite takve gluposti.

— Što mogu — uzdahnula je Alžbeta — kad sam zaspala. Stavila sam na štednjak vodu za kavu i zaspala kao idiot.

Flajšman je zapanjeno zurio u Alžbetu; takvu plemenitost nije očekivao. Alžbeta ga nije htjela opterećivati grižnjom savjesti, nije ga htjela opterećivati svojom ljubavlju i sad je jednostavno negira!

Pomilovao ju je po licu i ponesen osjećajima počeo joj govoriti ti. — Znam sve. Ne moraš lagati. Ali hvala ti i za tu laž.

Shvatio je da takvu plemenitost, takvo požrtvovanje i takvu obzirnost neće naći ni u jedne druge žene i pre— plavila ga je nesavladiva želja da se prepusti provali lude smušenosti i zamoli je da se uda za njega. Ipak se u posljednjem trenutku svladao (za prosidbu uvijek ima vremena) i rekao samo: —Alžbeta, Alžbeta, djevojčice, ove ruže sam tebi donio.

Alžbeta je začuđeno pogledala Flajšmana i rekla:

— Meni?

— Da, tebi. Zato što sam sretan što postojiš, Alžbeta. Možda te volim. Možda te mnogo volim. Ali možda će upravo zato biti bolje ako sve ostane kako je. Možda muškarac i žena mogu biti bliži jedno drugome ako ne žive zajedno i samo znaju da postoje i sretni su zbog toga što postoje i znaju jedno za drugo. I za sreću im je dovoljno samo to. Hvala ti, Alžbeta, hvala ti što postojiš.

Alžbeta nije ništa shvatila, ali lice joj se raširilo u blažen, priglup osmijeh pun neke neodređene sreće i nejasne nade.

Flajšman je ustao, stegnuo Alžbeti rame (u znak diskretne, suzdržane ljubavi) okrenuo se i otišao.

Neizvjesnost svih stvari

— Naša lijepa gospođa kolegica, koja danas jednostavno zrači mladošću, možda je zaista najtočnije objasnila događaje — rekao je primarijus doktorici i Havelu kad su se svo troje sastali na odjelu. — Alžbeta je kuhala kavu i zaspala. Barem tako sama tvrdi.

— Eto vidite — rekla je doktorica.

— Ništa ne vidim — usprotivio se primarijus. — Naime, nitko ne zna što se zaista dogodilo. Lončić je mogao biti na štednjaku i prije njezina dolaska. Ako je htjela pustiti plin, nije ga zbog toga morala uklanjati.

— Ali ona sama tako objašnjava stvar! — primijetila je doktorica.

— Nakon što je odigrala svoju predstavu i pošteno nas uplašila, zašto ne bi naposljetku svela stvar na Lončić? Ne zaboravite da samoubojice u nas šalju u ludnicu, na liječenje. A tamo se nikome ne ide.

— Vi, izgleda, uživate u samoubojstvima, primarijuse — rekla je doktorica.

Primarijus se nasmijao. — Htio bih jednom pošteno opteretiti Havelovu savjest!

Havelovo pokajanje

Nečista Havelova savjest osjetila je u primarijusovoj izjavi šifrirano predbacivanje, tajnu opomenu neba, pa je rekao: — Primarijus ima pravo. To nije morao biti pokušaj samoubojstva, ali je mogao biti. Uostalom, da budem iskren, ne bih to Alžbeti ni zamjerio. Recite, što je to u životu tako vrijedno da možemo tvrditi kako je načelno samoubojstvo neprihvatljivo? Ljubav? Možda prijateljstvo? Garantiram da prijateljstvo nije ništa manje krhko od ljubavi i da se ni na njemu ništa ne može graditi. Ili barem ljubav prema samome sebi? Kad bi barem bila ljubav prema samome sebi! Primarijuse — rekao je Havel gotovo vatreno, tako da je zazvučalo kao kajanje — primarijuse, zaklinjem se da nimalo ne volim sebe!

— Draga gospodo — rekla je doktorica, osmjehujući se — ako će vam zbog toga svijet izgledati ljepšim i ako će to spasiti vaše duše, molim, dogovorimo se... Alžbeta je pokušala izvršiti samoubojstvo, slažete li se?

Happy end

— Besmislica — odmahnuo je rukom primarijus — ostavite se toga. Vi, Havele, svojim izjavama kvarite ovaj divni jutarnji zrak! Stariji sam od vas petnaest godina. Prati me peh da živim u sretnom braku i nikad se neću moći razvesti. A usto sam nesretno zaljubljen... žena koju volim je, na žalost, ova doktorica. Pa ipak sam sretan što živim, pametnjakoviću!

— Tako je, tako je — rekla je doktorica neobično nježno, gledajući u primarijusa, i uhvatila ga za ruku.

— I meni je lijepo na ovom svijetu.

U tom im je trenutku prišao Flajšman i rekao: — Bio sam kod Alžbete. To je nevjerojatno časna žena. Sve je porekla. Sve je pripisala sebi.

— Eto, vidite — nasmijao se primarijus — a ovaj Havel nas sve nagovara na samoubojstvo!

— To je istina — rekla je doktorica i otišla do prozora. — Opet će biti divan dan. Nebo je tako plavo. Sto vi kažete na to, Flajšmane?

Samo nekoliko trenutaka prije toga Flajšman je gotovo sebi predbacivao što se tako lukavo izvukao uz pomoć buketa ruža i

nekoliko lijepih riječi, ali sad mu je bilo drago što se nije prenaglio. Čuo je doktorčin signal i odlično ga shvatio. Nit avanture vezana je na istome mjestu gdje je jučer prekinuta kad je plin pokvario sastanak s doktoricom. Nije se mogao svladati i osmjehnuo se doktorici bez obzira na prisutnost ljubomorna primarijusa.

Priča je, prema tome, nastavljena tamo gdje je jučer završena, ali se Flajšmanu ipak činilo da u nju stupa mnogo stariji i mnogo jači. Iza njega je ostala ljubav velika kao smrt. Prsa su mu se nadimala i bilo je to najljepše i najsilovitije nadimanje prsa koje je ikada osjetio. Jer, ono što ga je tako slatko nadimalo, bila je smrt, smrt poklonjena njemu, prekrasna i okrepljujuća.

NEKA STARI MRTVI USTUPE MJESTO MLADIM MRTVIMA

Vraćao se kući ulicom malog češkoga grada u kome je već nekoliko godina živio pomiren s ne osobito uzbudljivim životom, ogovaranju sklonim susjedima i monotonim grubijanstvom koje ga je okruživalo na poslu, i išao je tako odsutno (kako se već ide sto puta prijeđenim putem) da je malo nedostajalo pa da je ne zapazi. Ali zato je ona njega prepoznala izdaleka i idući prema njemu promatrala ga s blagim osmijehom, koji je tek u posljednjem trenutku, kad su se već gotovo bili mimoišli, aktivirao signalni uređaj u njegovoj memoriji i trgnuo ga iz drijemeža.

— Nisam vas prepoznao! — ispričavao se, ali bila je to glupa isprika, jer im je smjesta nametnula mučnu temu o kojoj bi bilo bolje ne govoriti — nisu se vidjeli petnaest godina i oboje su za to vrijeme ostarjeli. — Zar sam se toliko promijenila? — upitala je, a on je odgovorio da nije. Bila je to laž, ali ne i čista laž, jer je onaj blagi osmijeh (koji je izražavao, čedno i skromno, sklonost nekom vječitom oduševljenju) dopirao iz daljine mnogih godina posve neizmijenjen i zbunjivao ga; dočaravao mu je, naime, tako jasno nekadašnji lik te žene, da je morao uložiti stanovit napor da ga potisne i vidi je onakvom kako je u tom trenutku zaista izgledala — kao već gotovo stara žena.

Upitao ju je kamo ide i za kakvim poslom, a ona mu je odgovorila da je morala nešto obaviti tu u gradu i da joj sad ne preostaje ništa drugo nego pričekati večernji vlak za Prag. Rekao je kako se raduje što su se tako neočekivano sreli i nakon što su se složili (sasvim opravdano) da su obje gradske kavane prepune i nečiste, pozvao ju je u svoju garsonijeru, koja nije daleko i u kojoj ima kave i čaja i — što je najvažnije — u kojoj je čisto i mirno.

Bio je to za nju od samoga početka loš dan. Njen muž (ima već dvadeset pet godina otkako je tu s njim, kao mlada supruga, neko vrijeme živjela, da bi zatim odselili u Prag, gdje je on prije deset godina umro) bio je po čudnoj želji izraženoj u testamentu sahranjen na ovdašnjem groblju. Tom prilikom platila je grob deset godina unaprijed i prije nekoliko je dana sa strahom pomislila kako je rok možda istekao, da je zaboravila produžiti zakupninu. Najprije je htjela pisati upravi groblja, ali onda se sjetila da je dopisivanje s činovnicima beznadan, uzaludan posao, i doputovala je osobno srediti stvar.

Put do suprugova groba znala je napamet, ali ipak joj se odjednom učinilo da je na tom groblju prvi put. Nikako nije mogla naći grob i imala je osjećaj da je zalutala. Tek je nakon izvjesnog vremena shvatila: tamo gdje je stajao spomenik od sivog pješčanika sa zlatnim slovima ispisanim imenom njezina muža, točno na istome mjestu (sa sigurnošću je prepoznala oba susjedna groba) stajao je sad spomenik od crnog mramora s nekim drugim pozlaćenim imenom.

Sva očajna otišla je u upravu groblja, gdje su joj rekli da se nakon isteka zakupnine grobovi automatski likvidiraju. Predbacila im je što je nisu unaprijed upozorili na to da mora na vrijeme produžiti zakup, a oni su joj odgovorili da na groblju imaju malo mjesta i da stari mrtvi treba da ustupe mjesta mladim mrtvima. Ogorčena, svladavajući plač, rekla im je, da postupaju nehumano i nemaju poštovanja prema čovjeku, ali onda je shvatila da je svaki razgovor uzaludan. Kao što nije mogla spriječiti smrt svoga muža, tako je bila bespomoćna i pred njegovom drugom smrću, smrću "starog mrtvog", koji više ni mrtav ne smije postojati.

Vratila se u grad i njezina se tuga ubrzo počela miješati sa strepnjom — pitala se kako će objasniti sinu nestanak očeva groba i kako će pred njim opravdati svoju zaboravnost. Na kraju ju je svladao umor; nije znala kako ubiti dugo vrijeme do polaska vlaka, jer u gradu više nikoga nije poznavala, a ni sentimentalna je šetnja nimalo nije privlačila — grad se tijekom godina mnogo promijenio i nekad poznata mjesta poprimila su stran, tuđ izgled. Zato je sa zahvalnošću prihvatila poziv starog (već gotovo zaboravljenog) poznanika koga je neočekivano srela — mogla je u kupaonici oprati

ruke i, sjedeći u mekanom naslonjaču (boljele su je noge), razgledati sobu i slušati kako iza zastora, koji je odvajao kuhinjski kutak od sobe, ključa voda pristavljena za kavu.

Nedavno je bio napunio trideset pet godina i upravo je tih dana zapazio kako mu se kosa na tjemenu primjetno prorijedila. To još nije bila prava ćela, ali je nije bilo teško zamisliti (kroz kosu se nazirala koža) kao nešto posve izvjesno i blisko. Bilo je, naravno, smiješno praviti životni problem od prorijeđene kose, ali on je bio svjestan da će se ćelavošću promijeniti i njegovo lice, i da će time život jednoga njegova lika (onog boljeg, očigledno) doći svome kraju.

I tako je počeo razmišljati o tome kakav je, u stvari, bilanca tog njegova odlazećeg (kosatog) lika, što je on zapravo doživio i proživio, a zapanjila ga je spoznaja da je doživio vrlo malo toga; kad je pomislio na to, osjetio je kako crveni. Da, bilo ga je stid što je živio na zemlji tako dugo, a doživio tako malo; to je bilo jednostavno sramno.

Samo, na što je u stvari mislio kad je zaključio da je doživio malo toga? Je li mislio na putovanja, na posao, na javnu djelatnost, na sport, na žene? Mislio je naravno, na sve to, ali ipak, u prvom redu, na žene. Naime, siromaštvo njegova života u drugim područjima ga je mučilo, ali zbog toga nije mogao okrivljavati samoga sebe; ta nije on kriv što mu je posao bio nezanimljiv i bez perspektive, nije kriv što nije imao novca ni kadrovsku preporuku za putovanja, pa nije naposljetku bio kriv ni za to što je s dvadeset godina povrijedio meniskus pa se morao odreći sporta, koji je volio. Ali, carstvo žena bilo je za njega carstvo relativne slobode, i tu se nije imao na što izgovarati. Tu je mogao pokazati svoje sposobnosti i žene su za njega postale jedino pravo mjerilo gustoće života.

Nevolja je, međutim, bila u tome što su upravo sa ženama stvari nekako loše išle — do dvadesetpete godine (iako je bio zgodan momak) sputavala ga je trema; zatim se zaljubio, oženio i sedam godina samoga sebe uvjeravao da je u jednoj ženi moguće naći erotski beskraj; onda se razveo, apologetika jednoženstva (i iluzija beskraja) rasplinula se i umjesto nje pojavila se ugodna želja i smjelost u lovu na žene (na šaroliku konačnost njihova mnoštva). Na nesreću, ta je želja bila efikasno kočena lošom financijskom situacijom (morao je bivšoj supruzi plaćati alimentaciju za dijete, koje je smio vidjeti samo jednom ili dva puta godišnje) i prilikama u malom gradu, u kojem je radoznalost susjeda neizmijerna kao što je izbor žena neznatan.

A vrijeme je prolazilo vrlo brzo i odjednom se našao u kupaonici pred ovalnim zrcalom obješenim iznad umivaonika, s okruglim ogledalcem u desnoj ruci podignutoj iznad glave, i zaprepašteno promatrao prve znakove ćelavosti. Taj ga je prizor iznenada (bez ikakve pripreme) upoznao s banalnom istinom kako se propušteno ne može nadoknaditi. Obuzelo ga je kronično loše raspoloženje i čak je počinjao misliti o samoubojstvu. Naravno (a to treba podcrtati, da ga ne bismo gledali kao histerika ili glupana), bio je svjestan komičnosti tih misli, i znao je da ih nikada neće ostvariti (u sebi se smijao vlastitu oproštajnom pismu: Nisam se mogao pomiriti s ćelom. Zbogom!), ali dovoljno je bilo i to što su se takve misli, ma koliko bile platonske, uopće javljale. Potrudimo se da ga shvatimo: javljale su se u njemu otprilike onako kao što se u trkača maratonca javlja neodoljiva želja da odustane od utrke kad negdje na sredini staze postane svjestan da će sramno (vlastitom krivnjom, zbog vlastitih kikseva) izgubiti. I on je svoju utrku smatrao izgubljenom, i gubio je volju da trči dalje.

Sagnuo se nad niski stolić i spustio jednu šalicu kave ispred udobnog naslonjača u kojem je sjedila gošća, a drugu ispred kauča, na koji je zatim sam sjeo. Ima u tome neke zlobne ironije, rekao je sam sebi, što tu ženu u koju je nekad bio do ušiju zaljubljen i koju je pustio da ode (vlastitom krivicom, zbog vlastitih kikseva) sreće upravo sad, u ovakvu raspoloženju i u trenutku kad se više ništa ne može popraviti.

4.

144

Jedva da je mogla i slutiti kako na nju gleda kao na onu koja mu je izmakla; uvijek se sjećala noći koju su zajedno proveli, sjećala se i kako je tada izgledao (imao je dvadeset godina, nije se znao odjevati, crvenio se i zabavljao je svojim dječaćkim ponašanjem), a sjećala se i sebe same (imala je trideset pet godina i neka čežnja za ljepotom tjerala ju je u naručje tuđih muškaraca, ali istodobno i iz njih; uvijek je, naime, zamišljala da bi njen život trebao ličiti na prekrasan ples i bojala se da se bračna nevjerstva ne pretvore u ružnu naviku).

Da, propisala je sebi ljepotu kao što ljudi sebi propisuju moralna pravila; kad god bi u vlastitu životu vidjela nešto ružno, padala je u očajanje. I budući da je sad bila svjesna kako poslije petnaest godina mora svom domaćinu izgledati starom (sa svim onim ružnim što starost sa sobom donosi), nastojala je ispred svoga lica raširiti nešto kao zamišljenu lepezu i počela ga je zasipati pitanjima: pitala ga je kako se našao u ovom gradu, pitala ga je gdje radi, hvalila udobnost njegove garsonijere, pogled kroz prozor na gradske krovove (rekla je da pogled nije ni po čemu osobit, ali da je prostran i slobodan), navela je autore nekoliko uokvirenih reprodukcija impresionističkih slika (to nije bilo nimalo teško, u stanovima siromašnih čeških intelektualaca naći ćete redovito iste jeftine reprodukcije), pa je čak ustala od stolića s nepopijenom kavom i nagnula se iznad malog pisaćeg stola, na kome je stajao stalak s nekoliko fotografija (nije joj promaklo da među njima nije bilo nijedne fotografije mlade žene), i upitala je li lice stare žene na jednoj od njih, lice njegove majke (potvrdio je).

I on je nju zatim upitao što je značilo kad mu je pri susretu rekla kako je doputovala "nešto obaviti" u gradu. Nije imala nimalo volje govoriti o groblju (tu na petom katu osjećala se ne samo visoko iznad krovova nego i ugodno visoko iznad vlastita života), ali je na direktno pitanje na kraju ipak odgovorila (sasvim kratko, jer joj je bestidno opširno ispovijedanje uvijek bilo strano), da je tu prije mnogo godina živjela, da je tu sahranjen njezin muž (uništenje groba

je prešutjela) i da već deset godina dolazi svake godine na Sve svete, sa sinom.

— Svake godine? —Ta ga je spoznaja rastužila i ponovno je pomislio na pakost sudbine; da su se sreli prije šest godina, kad je on doselio ovamo, možda se još moglo nešto spasiti. Na njoj još ne bi bili tako vidljivi znakovi starosti, njezin se izgled ne bi toliko razlikovao od slike žene koju je volio prije petnaest godina. Tada bi još bilo u njegovoj moći premostiti razliku i obje slike (nekadašnju i sadašnju) vidjeti kao jednu. Sad su, međutim, bile beznadno različite.

Popila je kavu, govorila je, a on je nastojao točno odrediti stupanj njezine promjene zbog koje mu, drugi put, izmiče: lice joj je bilo naborano (uzalud je pokušavala to sakriti slojem pudera): vrat se smežurao (to visoka kragna nije mogla sakriti), lice se opustilo, kosa posijedila (ali to je bilo gotovo lijepo!). Ipak su ga najviše privlačile ruke (njih je, na žalost, nemoguće uljepšati puderom ili šminkom); na njima su se pojavili spletovi plavičastih žila, tako da su se odjednom pretvorile u muške ruke.

Ojadenost se u njemu miješala s bijesom i poželio je da taj zakašnjeli susret zalije alkoholom; upitao ju je je li raspoložena za konjak (u ormariću iza zastora nala—

Nije voljela razgovore o starosti i smrti, jer su starost i smrt obuhvaćale tjelesnu ružnoću, koju je smatrala odvratnom. Nekoliko je puta gotovo uzbuđeno ponovila, žila se načeta boca) a ona mu je rekla da nije. Sjetio se da ni prije nije pila, možda zato što se bojala da alkohol ne poremeti njenu ukusnu odmjerenost. Kad je vidio nježni pokret rukom, kojim je odbila ponuđeni konjak, postao je svjestan da su dobar ukus, očaravajuća otmjenost i blagost, koji su ga privlačili, još uvijek prisutni u njoj, iako skriveni iza maske starosti, i da su sami po sebi još privlačni, bez obzira na to što se nalaze iza rešetki.

Kad mu se javila misao da se ona nalazi iza rešetki starosti, osjetio je prema njoj neizmjereno sažaljenje i to ju je sažaljenje učinilo bliskom (tu nekad tako zanosnu ženu, pred kojom mu je jezik bio kao vezan). Poželio je porazgovarati s njom kao prijatelj, da dugo razgovaraju, u sanjivoj atmosferi melankolične rezignacije. I zaista se raspričao (govorio je prilično dugo) dok naposljetku nije stigao do pesimističnih misli koje su ga u posljednje vrijeme sve češće opsjedale. Prešutio je, naravno, brige zbog prvih znakova ćelavljenja (kao što je i ona, uostalom, prešutjela likvidaciju groba) ali one su — te brige — došle do izražaja u kvazifilozofskim sentencama o tome kako vrijeme prolazi brže nego što čovjek stiže živjeti ga, kako je život strašan, jer je u njemu sve obilježeno neizbježnim nestajanjem, i u sličnim izjavama. Nadao se da će gošća na njih s razumijevanjem reagirati, ali to se nije dogodilo.

— Ne volim takve razgovore — rekla je gotovo oštro. — Sve što ste rekli strašno je površno. obraćajući se domaćinu, kako su njegovi nazori površni: ta čovjek je ipak nešto više od tijela koje propada, ono što je bitno to je njegovo djelo, ono što čovjek ostavlja za sobom, što ostavlja drugima. To nije bilo prvi put da zastupa takva stajališta; prvi su joj put pritekli u pomoć kad se prije dvadeset i pet godina zaljubila u svoga budućeg supruga, čovjeka devetnaest godina starijeg od nje. Nikad ga nije prestala iskreno poštovati (bez obzira na sva svoja nevjerstva, za koja on ili nije znao ili nije htio znati) i nastojala je uvjeriti samu sebe da važnost i intelekt njezina muža u potpunosti nadoknađuje natezanje s teškim teretom njegovih godina.

— Ta kakvo djelo, molim vas! Kakvo bismo djelo mogli ostaviti za sobom? — protestirao je s oporim smijehom domaćin.

Nije se htjela pozvati na mrtva muža, iako je čvrsto vjerovala u trajnu vrijednost svega što je učinio u životu, pa je samo rekla kako svatko na ovome svijetu stvara nešto, ma koliko skromno to bilo, i da je u tome, i samo u tome, vrijednost svakog pojedinca. Zatim se raspričala o sebi, kako radi u domu kulture jednog praškog predgrađa, kako organizira predavanja i večeri poezije; govorila je (s oduševljenjem koje se njemu činilo pretjeranim) o “svim onim zahvalnim licima publike”, i odmah nakon toga počela kako je divno imati sina i gledati kako se njene vlastite crte (neobično je sličan njoj) pretvaraju u lice muškarca; kako je divno pružati mu sve što majka može pružiti sinu, a zatim se tiho povući u pozadinu njegova života.

Nije bilo nimalo slučajno što je počela govoriti o svom sinu, jer se on danas neprestano javljao u njenim mislima i s predbacivanjem je podsjećao na jutrošnji neuspjeh na groblju; čudna stvar: nijedan muškarac nikad nije joj mogao nametnuti svoju volju, ali njezin ju je vlastiti sin zauzdao da ni sama nije znala kad i kako. Neuspjeh na groblju uzbudio ju je danas, u stvari, najviše zato što se osjećala krivom pred njim i bojala se njegovih predbacivanja. Naravno, već je odavno naslućivala kako njezin sin ljubomorno nadzire njezin odnos prema uspomeni na muža (ta upravo je on inzistirao da za Sve svete obiđu njegov grob), ne toliko iz ljubavi prema umrlu ocu, koliko iz želje da terorizira majku i smjesti je u odgovarajuće udovičke okvire. Jer bilo je tako, iako on to nikad nije rekao, a ona se trudila (bezuspješno) da to ne vidi: bila mu je odvratna i sama pomisao da bi majka još mogla seksualno živjeti, bilo mu je odvratno sve ono seksualno što je u njoj ostalo (barem kao mogućnost i prilika), a kako je predodžba seksualnog povezana s predodžbom mladosti, bilo mu je odvratno sve ono još mladenačko kod nje. Nije više bio dijete i majčina mladolikost (kombinirana s agresivnošću materinske brige) na najneugodniji je način sputavala njegove odnose s mladim djevojkama, koje su ga počele zanimati. Htio je imati staru majku i samo od takve je primao ljubav, samo takvu majku je volio. A ona, iako je povremeno postajala svjesna kako je on tako gura prema grobu, na kraju mu se pokorila, kapitulirala pod njegovim pritiskom i čak je idealizirala svoju kapitulaciju, uvjeravajući samu sebe da je

ljepota njezina života upravo u tom tihom povlačenju u pozadinu drugog života. U ime te idealizacije (bez koje bi je, uostalom, bore na licu mnogo jače pekle) povela je i sad raspravu sa svojim domaćinom, s tako neočekivanom strašću.

Domaćin se, međutim, nagnuo preko niska stolića koji se nalazio između njih, pomilovao je po ruci i rekao: — Oprostite mi moje riječi. Znao sam da sam uvijek bio priglup.

7.

149

Sukob ga nije ispunio gorčinom, naprotiv, samo je još jednom potvrdio identitet njegove gošće; u njezinu protestu protiv pesimističnih izjava (zar to nije bio u prvom redu protest protiv ružnoće i neukusa?) prepoznavao je njezin nekadašnji, dobro poznati lik, i taj nekadašnji lik i njihova nekadašnja veza sve više su mu ispunjavali misli. Sad je želio samo to da ništa ne poremeti melankoličnu atmosferu koja je tako odgovarala razgovoru (zato ju je pomilovao po ruci i nazvao sebe priglupim), kako bi joj mogao pričati o onome što mu je u ovom trenutku izgledalo najvažnije — o njihovu slučaju. Bio je, naime, uvjeren da je s njom proživio nešto sasvim posebno, nešto o čemu ona nema pojma i za što će, da bi joj objasnio, i sam s mukom tražiti riječi.

Više se i ne sjeća kako se upoznao s njom, vjerojatno se našla u društvu njegovih prijatelja studenata, ali zabačena praška kavanica, u kojoj su prvi put sami sjedili, ostala mu je u jasnoj uspomeni. Sjedio je nasuprot nje u plišem tapeciranoj loži, nesiguran, šutljiv, ali istodobno opijen sitnim nježnostima kojima mu je iskazivala svoju naklonost. Pokušavao je zamisliti (iako nije imao smjelosti nadati se da će se te predodžbe ispuniti) kako bi izgledala dok je ljubi, dok je svlači, dok vodi ljubav s njom, ali to mu nikako nije uspijevalo. Da, to je bilo neobično; bezbroj je puta pokušavao zamisliti je usred tjelesne ljubavi, ali uzalud — njeno ga je lice stalno promatralo s istim blagim, spokojnim osmijehom i nikako ga nije mogao (ni uz najveći napor mašte) iskriviti u grimasu ljubavnog zanosa. Potpuno je izmicala njegovoj mašti.

I to je bilo nešto što se nikada više u njegovu životu nije ponovilo: stajao je licem u lice s nezamislivim.

Očigledno je proživljavao ono sasvim kratko razdoblje (rajsko razdoblje) u kome mašta još nije posve zasićena iskustvom, još nije stekla rutinu, malo zna i malo može, pa još postoji i ono što je nemoguće zamisliti. I ako to što je nezamislivo treba da se pretvori u stvarnost (bez posredovanja zamislivoga, bez mosta predodžbe), čovjek se osjeća zaskočen i hvata ga vrtoglavica. I takva ga je vrtoglavica doista uhvatila kad se nakon nekoliko sastanaka, tijekom

kojih ništa nije poduzeo, počela detaljno, i s neskrivenom radoznalošću, raspitivati o njegovoj sobici u studentskom domu, tako da ga je gotovo prisilila da je tamo odvede.

Sobica u domu u kojoj je stanovao s kolegom (koji mu je za čašicu ruma obećao da će se vratiti tek poslije ponoći) nije bila nimalo slična njegovoj današnjoj garsonijeri — dva željezna kreveta, dva stolca, jedan ormar, jedna blještava žarulja bez sjenila, strašan nered. Pospremio je sobu, i u sedam sati (u njenu je otmjenost spadalo i to da je dolazila na vrijeme) ona je pokucala na vrata. Bio je rujan i tek se počeo spuštati sumrak. Sjeli su na rub željeznog kreveta i počeli se ljubiti. Smrkavalo se sve više, a on nije htio upaliti svjetlo, jer mu je odgovaralo što ga ona ne vidi i nadao se da će mu mrak pomoći sakriti zbunjenost koja će ga obuzeti kad se bude svlačio pred njom. (Iako je već kakotako znao raskopčati žensku bluzu, sam se pred ženama svlačio žurno i stidljivo.) Ovaj se put, međutim, dugo nije usuđivao otkopčati joj prvo dugme (vjerovao je da svlačenje uvijek mora započeti na neki ukusan i elegantan način, koji znaju samo iskusni muškarci, i bojao se da ne otkrije svoje neiskustvo) tako da je na kraju ona sama ustala i s osmijehom ga upitala:

— Zar ne bi bilo bolje da skinem ovaj oklop? — Onda se počela svlačiti, ali bio je mrak i on je vidio samo sjene njenih pokreta. I sam se na brzinu svukao i stekao izvjesnu sigurnost tek kad su (zahvaljujući njezinu strpljenju) počeli voditi ljubav. Pri tome je promatrao njezino lice, ali mu je u tami izraz izmicao, pa čak ni crte nije mogao razaznati. Bilo mu je žao što je mrak, ali nije mogao ni zamisliti da u tom trenutku ustane, ode do vrata i okrene prekidač, pa je i dalje uzalud naprezao oči. Nije ju mogao prepoznati, činilo mu se da vodi ljubav s nekom drugom ženom, podmetnutom ili apstraktnom, bezličnom.

Zatim je sjela na njega (i tada je od nje vidio samo uspravnu sjenu) i kružeći bokovima nešto je govorila prigušenim glasom, šaptom, pri čemu nije bilo jasno govori li to njemu ili sebi samoj. Nije razumio njezine riječi pa ju je upitao što kaže, ali ona je i dalje nešto šaptala. Ni kasnije, kad ju je opet privukao sebi, nije razumio što govori.

Slušala je svog domaćina i pojedinosti koje je već odavno zaboravila sve više su privlačile njezinu pozornost — da je, na primjer, nosila svijetloplavi kostim od lagane ljetne tkanine u kojem je, navodno, izgledala anđeoski nedodirljivo (da, sjetila se tog svog kostima); da je nosila veliki koštani češalj zataknut u kosu, koji joj je, navodno, davao uzvišeno staromodan izgled; da je u kavani uvijek naručivala čaj s rumom (što je bio njen jedini alkoholni porok) — i sve ju je to ugodno odnosilo od groblja, sve dalje od prekopana groba, sve dalje od nažuljanih stopala, sve dalje od doma kulture i sve dalje od sinovljeva predbacivanjem ispunjena pogleda. Eto, pomislila je, kakva sam da sam, ako u ovom čovjeku još živi dio moje mladosti to znači da nisam uzalud živjela; a odmah nakon toga došla je nova misao — kako je to nova potvrda njezina stajališta da je vrijednost čovjeka u onome u čemu je izvan sebe, u onome koliko živi u drugima i za druge.

Slušala je i nije se suprotstavljala kad bi je ponekad pomilovao po ruci; to milovanje bilo je u skladu s intimnom atmosferom razgovora i nosilo je u sebi neodređenost koja je razoružavala (kome je bilo upućeno, onoj o kojoj se govori ili onoj k^ojoj se govori?); uostalom, sviđao joj se čovjek koji ju je milovao. Čak joj se, rekla je sama sebi, sviđao više nego onaj mladić prije petnaest godina čija je mladenačka nespretnost, ako se dobro sjeća, pomalo bila mučna.

Kad je u priči došao do trenutka u kojem se iznad njega našla njezina sjena dok je on uzaludno pokušavao shvatiti njezino šaputanje, na trenutak je ušutio, a ona je (naivno, kao da on te riječi zna i želi da je poslije mnogo godina podsjeti na njih kao na neku zaboravljenu tajnu) tiho upitala: —A što sam to govorila?

— Ne znam — odgovorio je. I zaista nije znao; izmakla je tada ne samo njegovoj mašti nego i čulima vida i sluha. Kad je upalio svjetlo, već je bila odjevena, sve je na njoj opet bilo glatko, blistavo, savršeno, i uzalud je tražio neku vezu između njezina osvijetljena lica i lica koje je maločas tek naslućivao u tami. Još se nisu bili ni rastali, a već se našla u njegovu sjećanju; pokušavao je zamisliti kako je izgledalo njezino (neviđeno) lice i kako je izgledalo njezino (neviđeno) tijelo dok su koji trenutak ranije vodili ljubav. Ali uzalud — i dalje je izmicala njegovoj mašti.

Zarekao se da će sljedeći put voditi ljubav pri punoj svjetlosti. Samo, od tog sljedećeg puta nije bilo ništa. Od toga ga je dana spretno i taktično izbjegavala, a on je ostao obuzet nesigurnošću i bez ikakve nade; da, bilo je lijepo dok su vodili ljubav, vjerojatno, ali je dobro znao kako je nemoguć bio prije toga i stidio se. Njezino je izbjegavanje primio kao osudu i više nije imao hrabrosti da se upornije potruđi oko nje.

— Recite, zašto ste me onda izbjegavali?

— Zaboga — odgovorila je najnježnijim glasom — to je bilo tako davno, ne znam više... — On je, međutim, i dalje inzistirao na odgovoru, pa mu je rekla: — Ne biste se trebali neprestano vraćati u prošlost. Dovoljno je to što joj i protiv svoje volje moramo posvećivati toliko vremena. — Rekla je to samo zato da se nekako oslobodi zapitkivanja (a druga rečenica, izgovorena s lakim uzdahom, odnosila se možda na jutarnji posjet groblju), ali on je izjavu drukčije shvatio. Učinilo mu se da ga želi, odlučno i jasno, upozoriti (na posve očiglednu stvar) da ne postoje dvije žene (nekadašnja i današnja), nego samo jedna, uvijek ista žena i da je žena, koja mu je nekada davno izmakla, sada ovdje, na dohvat ruke.

— Imate pravo, sadašnjost je važnija — rekao je značajno naglašavajući riječi i zagledao joj se u lice koje se osmjehivalo, poluotvorenih usta, u kojima se bjelasao red zuba. U tom mu je trenutku kroz glavu proletjela uspomena — onda, u sobi u studentskom domu, dohvatila je zubima njegove prste i zagrizla ih tako snažno da ga je zaboljelo; njemu se pri tome pružila prilika da osjeti, i toga se sjećao do danas, kako joj s jedne strane, u gornjoj čeljusti, nedostaju svi zubi (to ga onda nije odbijalo, naprotiv, taj sitni nedostatak odgovarao je njenim godinama koje su ga privlačile i

uzbuđivale). Sada je, gledajući u njezina poluotvorena usta, zapazio kako su joj zubi upadljivo bijeli i da nijedan ne nedostaje, i stresao se od nelagodnosti. Slike su se ponovno počele razdvajati, ali on to nije htio dopustiti, htio je na silu, snagom volje, spojiti ih opet u jednu, pa je rekao: — Zaista niste za čašicu konjaka? — Kad je s privlačnim osmijehom i jedva primjetno podignutim obrvama odmahnula glavom, on je ustao, otišao iza zavjese, izvukao bocu s konjakom, brzo je prinio ustima i otpio dug gutljaj. Zatim je pomislio kako bi po njegovu dahu mogla otkriti što je u tajnosti učinio, pa je uzeo dvije čašice i bocu i donio ih u sobu. Ponovno je odmahnula glavom. — Barem simbolično rekao je i ponudio obje čašice. Zatim je kucnuo svojom čašom u njenu. — Da o vama govorim uvijek samo u sadašnjem vremenu! — rekao je. Iskapio je čašicu, a ona je samo pomoćila usne. Zatim je sjeo pokraj nje na rub fotelje i uhvatio je za ruke.

Nije mogla ni slutiti, kad je pošla s njim u garsonijeru, da bi moglo doći do takvog dodira i u prvom je trenutku osjetila strah; kao da je do tog dodira došlo prije nego što se stigla pripremiti (onu stalnu spremnost, kakvu poznaje zrela žena, već je odavno bila izgubila). (Mogli bismo u tom njezinu strahu naći nešto zajedničko sa strahom mlade djevojke nakon prvog poljupca, jer ako djevojka još nije spremna, a ona više nije bila spremna, između tog "još" i "više" postoji neka tajanstvena veza, kao što veza postoji između starosti i djetinjstva.) Zatim se zajedno s njom premjestio iz naslonjača na kauč, privukao je k sebi i milovao po cijelom tijelu, a ona se u njegovim rukama osjećala bezoblično mekanom (da, mekanom, jer je njenim tijelom već odavno prestala vladati čulnost, koja spremno daje mišićima ritam stezanja i opuštanja i upravlja stotinama sitnih pokreta).

Strah koji ju je u prvim trenucima obuzeo, brzo se rasplinuo pod njegovim dodirima i ona, već tako daleko od lijepe zrele žene kakva je nekad bila, golemom se brzinom vraćala natrag u nju, u njenu samosvijest i osjećanja, i s lakoćom nalazila nekadašnju sigurnost erotski iskusne žene, a kako je to bilo dugo neprovjeravana sigurnost, osjećala ju je intenzivnije nego ikada prije. Njezino tijelo, još maločas iznenađeno, uplašeno, pasivno, mekano, odjednom je oživjelo, počelo odgovarati domaćinu vlastitim dodirima; osjećala je preciznost i vještinu tih dodira i to ju je ispunjavalo radošću; ti dodiri, način na koji je položila obraz uz njegovo tijelo, nježni pokreti kojima joj je tijelo odgovaralo na njegove zagrljaje, sve su to bile pojedinosti koje je ponovno otkrivala, ali ne kao nešto što zna i sad s hladnim zadovoljstvom primjenjuje, nego kao nešto bitno, nešto s čim se opijeno i oduševljeno stapa kao da joj je to rodno tlo (ah, tlo ljepote) s kojeg je bila protjerana i kome se sad slavodobitno vraća.

Njezin je sin bio sad beskrajno daleko; kad ju je domaćin zagrlio, primijetila ga je, doduše, kao upozorenje u jednom kutku svijesti, ali on je ubrzo nestao i ostali su sami na čitavom svijetu, samo ona i muškarac koji ju je grlio i milovao. A kad je prslonio svoja usta na njezina i pokušao joj jezikom rastaviti usne, sve se odjednom promijenilo; osvijestila se. Čvrsto je stisnula zube (osjetila je kako se strana masa prislanja uz nepce izazivajući osjećaj gorčine, činilo joj

se da su joj usta ispunjena njome) i nije se predala; blago ga je odgurnula i rekla: — Ne. Zaista ne, molim vas. Radije ne.

Kako on nije odustajao, uhvatila ga je za obje ruke i ponovila riječi odbijanja; zatim mu je rekla (bilo joj je teško govoriti, ali je bila svjesna da mora govoriti ako želi da je on poslušna) da je već prekasno za ljubav; podsjetila ga je na svoje godine; ako budu vodili ljubav, postat će mu odvratna i to će je boljeti, jer je ono što joj je pričao o njihovom doživljaju bilo vrlo lijepo i beskrajno važno za nju; njezino je tijelo smrtno i trošno, ali ona sada zna da je od njega ostalo nešto nematerijalno, nešto slično zrakama koje svijetle iako se zvijezda već odavno ugasila; nije važno što stari ako je njezina mladost ostala nedirnutom u nekome. — Vi ste mi u sebi podigli spomenik. Ne smijemo dopustiti da bude uništen. Shvatite me — branila se. — Ne smijete. Ne, ne smijete!

Uvjeravao ju je kako je još lijepa, kako se, zapravo, ništa nije promijenilo, kako čovjek uvijek ostaje isti, ali je bio svjestan da je zavarava i da je ona u pravu; poznavao je odveć dobro svoju tjelesnu preosjetljivost, svoje iz godine u godinu sve otvorenije gađenje nad vanjskim deformacijama ženskog tijela, koje ga je u posljednje vrijeme okretalo prema sve mlađima i — kako je s gorčinom uviđao — sve praznijim i glupljim ženama. Da, tu nema sumnje — ako je prisili na tjelesnu ljubav, sve će završiti odvratnošću, a ta će odvratnost onečistiti ne samo sadašnji trenutak, nego i sliku davno voljene žene, sliku koju je čuvao u sjećanju kao dragulj.

Sve je to on znao, ali sve su to bile samo mislili, a misli se ne mogu oduprijeti želji koja je znala samo jedno: žena čija je neuhvatljivost i nezamislivost bila za njega izvorom patnje punih petnaest godina, ta je žena sada ovdje, konačno je vidi pri punoj svjetlosti, konačno mu se pruža prilika da iz njezina današnjeg tijela pročita nekadašnje tijelo, iz njezina lica nekadašnje lice. Konačno će vidjeti i njezinu (nezamislivu) ljubavnu mimiku i ljubavni grč.

Uhvatio ju je za ramena i zagledao joj se u oči. — Ne branite se — rekao je. — Nema nikakva smisla da se branite.

Ali ona je samo vrtjela glavom, jer je znala da nije besmisleno što se brani, ta ona zna kakvi su muškarci i kako se odnose prema ženskom tijelu, zna da ni najvatreniji idealizam ne može ukinuti strahovitu važnost tjelesne vanjštine. Doduše, još je imala sasvim pristojnu figuru koja je sačuvala svoje nekadašnje proporcije, a osobito je u haljini izgledala prilično mladoliko, ali je znala da će, kad se svuče, otkriti svoj naborani vrat i dugački ožiljak koji joj je ostao nakon operacije želuca prije desetak godina.

I kako joj se vraćala svijest o sadašnjem tjelesnom izgledu, na koji je maločas bila zaboravila, tako su se iz dubine ulice penjale uvis, k prozoru garsonijere (koja joj se dosad doimala dovoljno visokom iznad njezina života), muke i strepnje današnjeg jutra, ispunjavale su sobu, prekrivale zastakljene reprodukcije, padale na naslonjač, na stolić, na praznu šalicu kave, a na čelu te povorke kretalo se lice njezina sina; kad ga je ugledala, pocrvenila je, pobjegla nekamo duboko u sebe. E baš je glupa, samo što je pokušala skrenuti sa staze koju je odredio za nju, i po kojoj je dosad koračala s

osmijehom i puna oduševljenja, samo što je pokušala da (barem na trenutak) pobjegne, i već je prisiljena pokorno se vratiti i priznati da je to jedini put koji joj odgovara. Lice njezina sina gledalo ju je tako podrugljivo da je, obuzeta stidom, osjećala kako pred njim postaje sve manja i manja, kako se, ponižena, pretvara u ožiljak na svom trbuhu i ništa više.

Njen ju je domaćin držao za ramena i ponavljao: — Nema nikakva smisla da se odupirete! — A ona je vrtjela glavom, posve mehanički, jer pred sobom više nije vidjela domaćina nego vlastite mladenačke crte na licu sinaneprijatelja, kojeg je sve više mrzila što se osjećala sitnijom i poniženijom. Čula je kako joj predbacuje zbog prekopana groba, i iz kaosa uzburkanih misli izronila je, bez ikakve logike, rečenica koju mu je gnjevno bacila u lice: Stari mrtvi treba da ustupe mjesto mladim mrtvima, dječaće!

Nije ni na trenutak posumnjao u to da će sve doista završiti gađenjem, jer ni sad sam pogled na nju (pogled istraživački i prodoran) nije bio lišen stanovita gađenja, ali čudno je bilo što mu to nimalo nije smetalo, naprotiv, što ga je to dražilo i poticalo, kao da je gađenje ono što najviše želi; žudnja za spolnim odnosom stapala se u njemu sa željom da osjeti to gađenje, žudnja da iz njezina tijela konačno pročita ono što tako dugo nije smio znati, miješala se sa žudnjom da pročitano smjesta odbaci kao bezvrijedno.

Otkud sve to u njemu? Bio on toga svjestan ili ne, pružala mu se jedinstvena prilika: gošća je za njega bila utjelovljenje svega što nije imao, što mu je izmaklo, što je propustio, sve što mu je svojim odsustvom činilo nepodnošljivim današnje godine s prorijeđenom kosom i žalosno siromašnom životnom bilancom. Mogao je, bio on toga svjestan ili je to tek nejasno naslućivao, sve te uskraćene radosti lišiti svakog značenja i boje (upravo njihova strašna slikovitost činila je njegov život tako tužno bezbojnim), mogao je otkriti da su zapravo ništavne, da su samo privid i priviđenje, da su tek prašina, mogao im se osvetiti, poniziti ih i uništiti.

— Nemojte se braniti — ponovio je, nastojeći je privući k sebi.

Stalno je vidjela pred sobom podrugljivo lice sina i kad ju je domaćin silom privukao k sebi, rekla je: — Molim vas, pustite me na trenutak! — Izvila se iz njegova zagrljaja; nije, naime, htjela prekinuti misao koja joj je neprestano prolazila kroz glavu: stari mrtvi treba da ustupe mjesto mladim mrtvima i spomenici su bez ikakve vrijednosti — ni njezin spomenik, koji je muškarac kraj nje u svojim uspomenama poštovao petnaest godina, ne vrijedi ništa, ni spomenik njezina muža ne vrijedi ništa, da, dječače, nijedan spomenik ne vrijedi ništa, govorila je u sebi sinu i osvetoljubivo promatrala kako mu se lice grči dok viče: “Tako nikad nisi govorila, majko!” Naravno, znala je da nikad nije tako govorila, ali taj je trenutak bio pun svjetlosti pod kojom je sve poprimalo drukčiji izgled.

Nema nikakva razloga zbog kojeg bi trebalo da daje prednost spomenicima nad životom; vlastiti spomenik ima za nju samo tu vrijednost što ga trenutno može iskoristiti za dobro svoga prezrena tijela; muškarac koji sjedi pokraj nje joj se sviđa, mlad je i vjerojatno (ne, gotovo sigurno) posljednji muškarac koji joj se sviđa i koga može imati. I samo to je važno — ako mu postane odvratna i ako zbog toga sruši njen spomenik u svojim mislima, to joj može biti potpuno svejedno, jer je taj spomenik izvan nje, kao što su i njegove misli i uspomene izvan nje. A sve ono što je izvan nje, posve je nevažno. — Tako nikada prije nisi govorila, majko! — čula je uzvik sina, ali je prešla preko njega. Osmjehnula se.

— Imate pravo, zašto da se branim? — rekla je tiho i ustala, a onda počela polako raskopčavati haljinu. Do večeri je bilo još daleko: soba je ovaj put bila ispunjena svjetlošću.

DOKTOR HAVEL POSLIJE DESET GODINA

Kad je doktor Havel polazio u toplice na liječenje, oči njegove lijepe žene bile su pune suza. Suze su joj potekle koliko zbog (Havel je prije stanovita vremena počeo dobivati žučne napade, a ona ga nikada prije nije vidjela patiti), toliko i zbog toga što su sljedeća tri tjedna rastanka probudila u njoj bolnu ljubomoru.

Sto? Je li moguće da ta glumica, okružena divljenjem, prava ljepotica, toliko godina mlađa, bude ljubomorna na već postarijega gospodina, koji tijekom posljednjih mjeseci nije izlazio iz kuće a da prethodno nije gurnuo u džep bočicu s tabletama protiv bolova, koji su napadali podmuklo, iznenada.

Tako je, međutim, bilo, a otkud u njoj ta ljubomora nije poznato. To nije znao ni doktor Havel, jer se i njemu činilo da je ona po svojoj pojavi daleko iznad njega; utoliko je više bio očaran kad se prije nekoliko godina intimnije upoznao s njom i otkrio njezinu jednostavnost, odanost kućnom ognjištu i nesigurnost. Bilo je to neobično, ali ni kad su se poslije oženili, glumica kao da uopće nije bila svjesna premoći svoje mladosti; bila je kao začarana ljubavlju i zastrašujućom erotskom reputacijom svoga muža, tako da joj se i dalje činio neuhvatljivim i sklonim izmicanju, pa je bila divlje, bolesno ljubomorna na njega, iako ju je on beskrajno strpljivo (i posve iskreno) svakodnevno uvjeravao da za njega ne postoji i neće postojati druga žena osim nje. Samo urođena joj otmjenost držala je taj ružni osjećaj pod poklopcem ispod kojeg je utoliko žešće ključao i tutnjao.

Havel je sve to znao, katkad je zbog toga bio ganut, katkad bijesan, a katkad umoran, ali budući da voli svoju ženu, činio je sve da joj olakša muke. I ovaj joj je put nastojao pomoći — strašno je pretjerivao opisujući svoje bolove i ozbiljnost stanja, jer je znao da je strah zbog bolesti za nju poticajan i umirujući, dok je strah od njegova zdravlja (ispunjena nevjerstvima i zagonetnim događajima) naprosto uništava. Cesto je u razgovorima spominjao doktoricu Františku koja će ga liječiti u toplicama; glumica je poznavala doktoricu i njezin lik, dobroćudan, srdačan i nespojiv s bilo kakvom bludnom predodžbom, uvijek ju je smirivao.

Kad je doktor Havel zauzeo mjesto u autobusu i pogledao kroz prozor u suzne oči ljepotice na peronu, osjetio je, iskreno rečeno, olakšanje, jer je njezina ljubav bila ne samo slatka nego i teška. Ali u

toplicama se nije baš dobro osjećao. Mineralna voda, kojom je morao tri puta dnevno ispirati utrobu, izazivala je bolove, bio je neprestano umoran i kad bi u kolonadi sreo neku zgodnu ženu sa strahom bi zaključivao kako je već star i da ga ljepotice više ne privlače. Jedina žena koja mu je bez ograničenja stajala na raspolaganju, bila je dobra Františka, koja mu je davala injekcije, mjerila tlak, opipavala trbuh i snabdijevala ga informacijama o stanju u toplicama i o svojoj djeci, posebno o sinu koji joj je, navodno, bio sličan.

U takvu je raspoloženju primio ženino pismo. Ah, jao, njezina otmjenost ovaj put nije čvrsto držala poklopac pod kojim je ključala ljubomora; bilo je to pismo puno žalbi i plača — ne želi mu ništa predbacivati, pisala je, ali već noćima ne može spavati; svjesna je da ga svojom ljubavlju samo opterećuje i može zamisliti koliko je sad sretan bez nje i što može malo odahnuti; da, shvatila je da mu je dosadna, a zna i to da je preslaba za to da mijenja njegovu sudbinu, kroz koju će uvijek prolaziti čitave kolone žena; da, sve ona to zna, ne buni se protiv toga, ali plače i ne može spavati...

Kad je doktor Havel pročitao taj popis jecaja, pred očima su mu iskrsnule tri izgubljene godine, tijekom kojih je uporno nastojao prikazati sebe kao bludnika koji se pokajao i kao zaljubljena muža. Osjetio je kako ga obuzima beskrajn umor i napuštaju sve nade. Ljutito je zgužvao pismo i bacio ga u koš za smeće.

Drugog se dana, začudo, osjećao bolje; žuč ga nije mučila, a osjetio je i stanovit — u svakom slučaju zamjetan — apetit na nekoliko žena koje je ujutro vidio kako šetaju duž kolonade. Taj je mali dobitak bio, međutim, poništen mnogo gorom spoznajom — žene su prolazile ne primjećujući ga, za njih je bio samo jedan bolesnik više u blijedoj povorci konzumenata ljekovite vode.

— Eto, vidiš, već je bolje — rekla je doktorica Františka kad ga je prijepodne opipala. — Samo drži dijetu kako smo se dogovorili. Pacijentice koje srećeš u kolonadi su, na sreću, dovoljno stare i bolesne da te ne uznemiravaju, a to su za tebe idealni uvjeti jer ti je potreban mir.

Havel je uvlačio košulju u hlače stojeći pred malim zrcalom iznad umivaonika u kutu i mrzovoljno promatrao svoje lice. Zatim je vrlo tužno rekao: — Nemaš pravo. Primijetio sam da između starca, koje su u većini, šteta po kolonadi i manjina sasvim zgodnih žena. Samo što me nijedna nije ni pogledala.

— I da ti sve vjerujem, to ti ne bih povjerovala — rekla je doktorica nasmijavši se, a doktor Havel je skrenuo pogled s tužne slike u zrcalu i zagledao se u njezine vjerne oči, u kojima nije bilo ni traga nekoj sumnji; ispunio ga je osjećaj zahvalnosti, iako je znao da iz nje govori samo vjera u tradiciju, vjera u dugogodišnju ulogu, u kojoj je navikla da ga s izvjesnim neslaganjem (ali ipak s ljubavlju) gleda.

U tom je trenutku netko pokucao na vrata. Kad ih je Františka otvorila, Havel je ugledao sagnutu glavu mlada muškarca. — Ah, to ste vi! Potpuno sam zaboravila! — Pozvala je mladića da uđe u ordinaciju i objasnila Havelu: — Urednik časopisa u toplicama koji te traži već dva dana.

Mladić se počeo opširno ispričavati što uznemirava gospodina doktora u tako delikatnoj situaciji, a onda je (na nesreću, s pomalo neugodnom usiljenošću) pokušao prijeći na šaljiv ton — doktor ne treba da se ljuti na gospođu doktoricu što je odala gdje ga može pronaći, jer bi ga on, urednik, već pronašao, makar i u kadi s mineralnom vodom; doktor ne treba da se ljuti ni na njega, zbog njegove drskosti, jer ta osobina nužno ide s novinarskom profesijom i bez nje ne bi mogao zaraditi ni za goli život. Zatim se raspričao o ilustriranom časopisu koji uprava toplica izdaje jednom mjesečno i objasnio da u svakom broju objavljuje razgovor s nekim istaknutijim

pacijentom koji se liječi u toplicama; naveo je kao primjer nekoliko imena od kojih je jedno bilo ime člana vlade, drugo poznate pjevačice, a treće istaknuta hokejaša.

— Eto, vidiš — rekla je Františka — lijepe žene u kolonadi nisu pokazale zanimanje za tebe, ali zato privlačiš pažnju novinara.

— To je strašan pad — rekao je Havel, ali je sa zahvalnošću primio i tu pažnju, osmjehnuo se uredniku i odbio njegovu ponudu s ganutljivo prozirnom neiskrenošću. — Ja, gospodine urednice, nisam ni član vlade, ni hokejaš, još manje pjevačica. Nije mi ni na kraj pameti podcjenjivati svoja znanstvena istraživanja, ali to su stvari koje više zanimaju stručnjake nego široku javnost.

— Ali ja i ne želim intervju s vama, na to nisam ni pomislio — odgovorio je mladić, spremno i otvoreno. — Ja bih želio intervju s vašom suprugom. Čuo sam da će doći u toplice posjetiti vas.

— Čini se da ste bolje informirani nego ja — rekao je Havel prilično hladno, otišao do zrcala i ponovno se zagledao u svoje lice koje mu se nimalo nije sviđalo. Šutke je zakopčao gornje dugme na košulji, dok je mladi urednik zbunjeno stajao, gubeći na očigled proklamiranu novinarsku drskost. Ispričao se doktorici, ispričao se doktoru i bio je sretan kad se našao izvan ordinacije.

Redaktor je bio više nespretan, nego glup. Nije nimalo cijenio svoj toplički časopis, ali budući da je bio jedini urednik morao je, htionehatio, raditi sve kako bi svakog mjeseca ispunio fotografijama i popratnim tekstovima dvadeset četiri stranice lista. Ljeti to i nije bilo tako teško, jer su toplice bile pune važnih gostiju, smjenjivali su se orkestri koji su izvodili promenadne koncerte, a sitnih senzacija bilo je napretek. U hladnim i kišnim mjesecima, međutim, kolonade su bile pune žena sa sela, vladala je opća dosada i nije smio propustiti nijednu priliku. Kad je prethodne večeri čuo da se u toplicama liječi suprug slavne glumice, one koja upravo igra u novom detektivskom filmu što već tjednima uspješno razgaljuje ugnjavljene goste toplica, smjesta je krenuo u potragu za njim. Ostao je postuđen.

Nikada, naime, nije bio osobito siguran u sebe i zato je bio podanički upućen na ljude s kojima se sretao i iz čijih je pogleda i mišljenja bojažljivo procjenjivao kakav je i koliko vrijedi. Sad je zaključio da je procijenjen kao bijedan, glup, nametljiv čovjek, i to mu je padalo utoliko teže što mu je muškarac koji je o njemu stekao takvo mišljenje bio na prvi pogled simpatičan. I tako je, gonjen nemirom, telefonirao još istoga dana doktorici da je upita tko je, u stvari, taj suprug čuvene glumice i saznao da je ne samo slavan liječnik nego i inače poznata ličnost; zar gospodin urednik zaista nikad nije čuo za njega?

Gospodin urednik je priznao da nije, a doktorica je suzdržano, ali dobroćudno, rekla: — Ta naravno, vi ste još dijete. U području u kojem se Havel posebno istaknuo vi ste, na sreću, još prava neznalica.

Kad je, raspitujući se u drugih ljudi, saznao da je to područje u stvari erotsko iskustvo, na kojem je, navodno, doktor Havel bio bez konkurencije u svojoj zemlji, osjetio je stid zbog toga što je proglašen nezalicom i što je to, zapravo, i potvrdio izjavom kako za Havela nikada nije čuo. A budući da je uvijek maštao o tome da jednom postane znalac kao taj čovjek, bilo mu je krivo što se upravo pred njim, pred majstorom, pokazao kao nesimpatična budala. Sjećao se kako je lupetao, sjećao se svojih glupih šala, svoje netaktičnosti i pokorno se suglasio s pravednom kaznom koju mu je majstor odmjerio svojom odriječnom šutnjom i odsutnim pogledom u zrcalu.

Gradić s toplicama u kojem se priča odigrava, malo je mjesto i ljudi se u njemu susreću nekoliko puta dnevno, željeli to ili ne. Tako ni mladu uredniku nije bilo nimalo teško da se ubrzo susretne s čovjekom o kojem je razmišljao. Bilo je kasno popodne i ispod stupova kolonade polako se kretala gusta povorka pacijenata. Doktor Havel je s grimasom odvratnosti srkao iz porculanske posude smrdljivu vodu. Mladi mu je urednik prišao i počeo se smušeno ispričavati. Nije, rekao je, imao pojma da je suprug poznate glumice Havelove upravo on, doktor Havel, a ne neki drugi Havel; Havela u Češkoj ima mnogo, a on, na nesreću, nije povezo glumičina supruga s čuvenim doktorom o kojem je, naravno, već davno čuo mnogo toga, i to ne samo kao o medicinskom stručnjaku, nego — uzima sebi slobodu da to kaže — kao o junaku raznih priča i anegdota.

Nema nikakva razloga poricati da su doktora Havela, mrzovoljnog kakav je bio, razveselile riječi tog mladića, a naročito napomena o pričama, za koje je Havel dobro znao da podliježu zakonima starenja i nestanka, kao čovjek sam.

— Ne trebate se ispričavati — rekao je mladiću i, zapazivši njegovu zbunjenost, srdačno ga uhvatio ispod ruke i prisilio da s njim šeta kolonadom. — O tome ne vrijedi govoriti — tješio ga je, ali se istodobno sa zadovoljstvom sam zadržavao na njegovim ispričama i nekoliko puta ponovio: — Vi ste, znači, slušali o meni? — I uvijek se pri tome sretno nasmijao.

— Jesam — potvrdio je urednik vatreno. — Ali vas nisam ovako zamišljao.

— A kako ste me zamišljali? — upitao ga je doktor Havel s iskrenim zanimanjem, a kad je urednik nešto promućao, ne znajući što kazati, melankolično je rekao: — Znam. Za razliku od nas, junaci priča, legendi i anegdota načinjeni su od materije koja nije podložna razornu djelovanju starosti. Ne, ne želim reći da su legende i anegdote besmrtni; i one stare, a zajedno s njima stare i njihovi junaci, samo što stare tako da im se izgled ne mijenja, da im lik ne propada, nego samo polako blijedi, postaje proziran i na kraju se stapa s praznim prostorom. Tako će se jednom raspliniti i Kohn iz židovskih anegdota, i Havel-Skupljač, a isto tako i Mojsije, Palada Atena ili sveti Franjo Asiški. Ali vodite računa o tome da će sveti

Franjo polako blijedjeti zajedno s pticama koje mu sjedaju na rame, zajedno s lanetom koje mu se tare o nogu, i s maslinovim gajem koji mu pruža hladovinu, da će čitav krajolik blijedjeti zajedno s njim i zajedno s njim se polako pretvarati u utješno plavetnilo, dok ćemo mi, dragi prijatelji, nestati na pozadini ironično šarena krajolika, pred očima ironično žive mladosti.

Havelove su riječi zbunile, ali i nadahnule mladića, pa su još dugo zajedno šetali kroz sve gušći sumrak. Kad su se rastajali, Havel je izjavio kako mu je već dosta dijetalne hrane i da bi sutra rado otišao nekamo na pristojnu večeru. Upitao je urednika hoće li mu praviti društvo.

Mladić je, jasno, rekao da hoće.

— Nemojte to reći gospodi doktorici — rekao je Havel čim je sjeo za stol nasuprot uredniku i uzeo u ruke jelovnik — ali ja imam svoje posebno shvaćanje dijete; dosljedno izbjegavam sva jela koja mi ne prijaju. — Zatim je upitao mladića što želi za aperitiv.

Urednik nije bio naviknut na aperitive pa je, kako mu ništa drugo nije palo na pamet, rekao: — Votku.

Doktor Havel ga je nezadovoljno pogledao. — U votki se previše osjeća ruska duša.

— To je istina — rekao je urednik i od toga trenutka osjećao se potpuno izgubljenim. Bio je sličan matu— rantu pred komisijom. Nije pokušavao reći što misli, ni raditi što želi, nego je nastojao zadovoljiti ispitivače; trudio se pogoditi njihove misli, njihove hirove, njihov ukus; želio je da ih bude dostojan. Ni za što na svijetu ne bi priznao kako obično večera skromno i loše, i kako nema pojma koje vino ide uz koje meso. A doktor Havel ga je nesvjesno stavio na muke savjetujući se s njim pri izboru predjela, glavnog jela, vina i sira.

Kad je urednik zaključio da mu je iz gastronomije komisija dala dosta negativnih bodova, pokušao je vatrenošću nadoknaditi izgubljeno, pa je već u stanci između predjela i glavnog jela počeo upadljivo odmjeravati žene u restoranu, da bi zatim s nekoliko primjedbi pokušao pokazati svoje iskustvo i upućenost. Ali i to je ubrzo platio. Kad je za neku riđokosu damu, koja je sjedila dva stola dalje od njih, izjavio da bi sigurno bila izvanredna u krevetu, Havel ga je, bez ikakve zle namjere, upitao na osnovi čega tako misli. Urednik je rekao nešto neodređeno, a kad se doktor počeo raspitivati o njegovim iskustvima i riđokosim ženama, ubrzo se zapleo u posve neuvjerljive laži i ušutio.

Doktor Havel se, uz urednikove divljenjem ispunjene oči, osjećao vrlo ugodno i slobodno. Naručio je uz meso bocu crna vina, tako da je mladić potaknut alkoholom, učinio nov pokušaj da se pokaže dostojnim majstorove naklonosti — raspričao se o djevojci koju je nedavno otkrio i oko koje se već nekoliko tjedana trudi, s velikom nadom u uspjeh. Njegova ispovijed nije bila odveć sadržajna, a neprirodni osmijeh, koji mu je skrivao lice i koji je smišljenom dvosmislenošću trebao da kaže nedorečeno, mogao je izraziti samo jedva svladanu nesigurnost. Havel je sve to dobro vidio i pokrenut sažaljenjem raspitivao se o pojedinim tjelesnim odlikama dotične

djevojke, kako bi mu omogućio da se što duže zadrži na omiljenoj temi i da se slobodnije raspriča. Ali mladić ga je i ovaj put na gotovo nevjerojatan način razočarao — odgovori su mu bili čudno nejasni, pokazalo se da nije u stanju dovoljno precizno opisati ni cjelinu tjelesne arhitekture djevojke, ni pojedinosti na njoj, o psihičkoj građi da se i ne govori. I tako se doktor Havel na kraju sam raspričao i, opijen atmosferom večeri i vinom, zasuo mladog urednika duhovitim monologom sastavljenim od vlastitih uspomena, doživljaja i dosjetki.

Urednik je pijuckao vino, slušao i uz to proživljavao dva osjećaja: prije svega, bio je nesretan — bilo mu je jasno da je jadan i glup, držao se kao nespretni šegrt pred poznatim i priznatim majstorom, i bilo ga je stid otvoriti usta; istodobno je, međutim, bio i sretan — laskalo mu je što majstor sjedi s njim za istim stolom, što se prijateljski zabavlja s njim i povjerava mu, diskretno, svoja mnogobrojna i dragocjena iskustva.

Kako se Havelova priča oteгла, mladić je poželio i sam nešto reći, baciti drvce na vatru, uključiti se u raspravu, dokazati kako može biti ravnopravan partner. Počeo je ponovno govoriti o svojoj djevojci i prijateljski zamolio Havela da je sutra sam pogleda i kaže mu kako izgleda u okvirima njegova iskustva; drugim riječima (trudeći se govoriti ležerno, upotrijebio je upravo tu riječ), da je procijeni.

Kako mu je to palo na pamet? Je li to bila samo slučajna ideja, posljedica vina i grozničave želje da kaže nešto?

Ali, ma koliko ta ideja bila spontana, urednik je očekivao da mu ona donese najmanje trostruku korist:

— dogovor o zajedničkom i tajnom procjenjivanju (kolaudaciji) stvorit će između njega i majstora intimne veze, učvrstit će njihovu kolegijalnost, prijateljstvo, za kojim je urednik tako čeznuo;

— ako majstor izrekne povoljno mišljenje (a mladić se tome nadao jer je sam bio potpuno očaran spomenutom djevojkom) bit će to priznanje samom mladiću, njegovu ukusu i izboru, pa će u majstorovim očima biti unaprijeđen iz šegrta u kalfu, pa će i sam o sebi imati bolje mišljenje nego do sada;

— naposljetku, i djevojka će njemu značiti više nego do sada, a uživanje u njevoj prisutnosti pretvorit će se iz fiktivnog u istinsko zadovoljstvo (mladić je, naime, povremeno bivao svjestan da je svijet u kojem živi za njega labirint vrijednosti, značenje kojih tek maglovito

naslućuje, i koje od prividnih mogu postati stvarnim vrijednostima tek nakon što budu potvrđene).

Kad se doktor Havel sljedećeg jutra probudio, osjetio je da ga poslije sinoćnje večere ponovno boli žuč. Kad je pogledao na sat, ustanovio je da za pola sata mora biti na terapiji i da, prema tome, mora požuriti, što je od svega u životu najviše mrzio. Dok se češljao, ugledao je u ogledalu lice koje mu se nije sviđalo. Dan je počeo loše.

Nije stigao ni doručkovati (i to je smatrao lošim znakom, jer je bio pristalica ustaljenog režima) i otišao je ravno u zgradu s kupaonicama. Kroz zgradu je vodio dugačak hodnik s mnogo vrata; pokucao je na jedna, otvorila mu je lijepa plavuša u bijelom ogrtaču i, mrzovoljno mu predbacujući što kasni, dala mu znak da uđe. Svukao se u kabini iza zavjese i ubrzo čuo kako ga maserka poziva da požuri. Njen glas bio je što dalje sve neljubazniji, što je Havela vrijeđalo i izazivalo ga da odgovori (na nesreću, tijekom godina navikao je odgovarati ženama samo na jedan način!). Potpuno se svukao, uvukao trbuh, isprsio grudi i htio iskoračiti iz kabine, ali mu se taj nedostojni trud, koji mu je kod drugih uvijek bio smiješan, istoga trenutka smučio, pa je spokojno opustio trbuh i nemarnošću koju je jedino smatrao dostojnom sebe, otišao do velike kade i legao u mlaku vodu.

Maserka je za to vrijeme, ne obraćajući pažnju ni na njegova prsa ni na njegov trbuh, okretala slavine na velikoj razvodnoj ploči, i, kad se doktor Havel našao ispružen u kadi, uhvatila ga je za desnu nogu i pod vodom mu uz taban prislonila šmrk iz koga je izbijao oštar mlaz. Doktor Havel, koji je bio škakljiv, trzao je nogom tako da ga je maserka morala opomenuti.

Ne bi sigurno bilo teško nekim vicem, pričom, ili šaljivim pitanjem, razbiti hladnu neljubaznost lijepe plavuše, ali Havel je bio previše razdražen i uvrijeđen da bi pokušao nešto slično. Plavuša je zaslužila da bude kažnjena, govorio je sam sebi, a ne da joj on sad olakšava situaciju. U trenutku kad mu je šmrkom prelazila duž slabina, a on dlanovima štitio genitalije od oštra mlaza, upitao je maserku što radi večeras. Ne gledajući ga, upitala je zašto ga to zanima. Objasnio joj je kako stanuje sam u jednokrevetnoj sobi i kako bi volio da ona dođe k njemu. — Vi ste me, izgleda, zamijenili s nekim — odgovorila je i naredila mu da se okrene na trbuh.

I tako je doktor Havel ležao na trbuhu u kadi, podižući bradu da može disati. Osjećao je kako mu oštri mlaz masira bedra i

zadovoljno razmišljao o načinu na koji se obratio maserki. Doktor Havel je, naime, već odavno kažnjavao drske, buntovne i razmažene žene tako da ih je u krevet dovodio hladno, bez nježne riječi, gotovo šutke, i da ih je isto tako ledeno i ispraćao. Tek se nakon nekoliko trenutaka sjetio da se, doduše, maserki obratio odgovarajućom hladnoćom i bez imalo nježnosti, ali da je nije doveo u krevet i vjerojatno je nikad neće ni dovesti. Shvatio je da je zapravo odbijen, i da je to nova uvreda. Zato je bio sretan kad se povukao u kabinu da se istrlja ručnikom.

Istrčao je iz zgrade i žurno otišao do oglasnog ormarića kina Vrijeme. U ormariću su bile izložene tri reklamne fotografije, a na jednoj od njih njegova je žena užasnuta klečala nad mrtvacom. Doktor Havel je promatrao njeno nježno lice, izobličeno od užasa, obuzet neizmjernom ljubavlju i čežnjom. Dugo se nije mogao otrgnuti od ormarića, a onda je odlučio svratih do Františke.

— Daj mi, molim te, međugradsku, moram razgovarati sa ženom — rekao joj je kad je ispratila pacijenta i pozvala ga u ordinaciju.

— Je li se nešto dogodilo?

— Jest — rekao je Havel. — Poželio sam je.

Františka ga je s nepovjerenjem pogledala, okrenula broj međugradske centrale i zatražila vezu s brojem koji joj je Havel došapnuo. Zatim je spustila slušalicu i rekla: — Ti si se uželio žene?

— A zašto se ne bih uželio? — obrecnuo se Havel ljutito. — Ista si kao moja žena. Vidite u meni čovjeka kojega već odavno nema. Smirio sam se, osamljen sam, tužan sam. Pritisnule su me godine. I mogu ti reći da to nije nimalo ugodno.

— Trebao bi imati — odgovorila je doktorica. — Ne bi toliko mislio na sebe. I mene su pritisnule godine, ali ne mislim na to. Kad promatram svog sina, kako se iz djeteta pretvara u mladića, već se radujem tome što će ubrzo biti muškarac i nije mi žao što vrijeme prolazi. Zamisli što mi je sinoć rekao: zašto postoje liječnici kad svi ljudi i tako umiru? Sto kažeš na to? Sto bi mu ti na to odgovorio?

Doktor Havel, na sreću, nije morao odgovarati jer je zazvonio telefon. Podigao je slušalicu i kad je čuo ženin glas odmah je udario u jadikovke kako je tužan, kako nema s kim ni porazgovarati, kako nema koga pogledati, kako neće moći sam izdržati...

Iz slušalice je dopirao tanak glasić, u početku nepovjerljiv, gotovo mucav, i tek pod bujicom njegovih riječi počeo se polako otkravljavati.

— Molim te, dođi ovamo, dođi odmah ako možeš! — govorio je Havel u slušalicu i slušao kako žena odgovara da bi rado došla, ali da ima gotovo svakog dana predstavu.

— Gotovo svakog dana nije svakog dana — rekao je Havel i saznao da njegova supruga sutra ima slobodan dan, ali da nije sigurna vrijedi li dolaziti na samo jedan dan, ali...

— Kako možeš reći takvo nešto? Žarne znaš kakvo je bogatstvo jedan dan u ovom kratkom životu? — A ti se zaista ne ljutiš na mene? — upitao je tanki glasić iz slušalice.

— Zašto da se ljutim? — odgovorio je ljutito Havel.

— Zbog onog pisma. Ti si bolestan, a ja te gnjavim nekim glupim, ljubomornim pismima!

Doktor Havel je kroz slušalicu zasuo svoju ženu nježnim riječima, a njegova žena je izjavila (već potpuno otkravljenim glasom) da će

sutra doputovati.

— Ipak ti zavidim — rekla je Františka kad je Havel spustio slušalicu. — Imaš sve, djevojke na svakom prstu, a uz to još i sretan brak.

Havel je pogledao u svoju prijateljicu koja je govorila o zavisti, ali od čiste dobrote vjerojatno nije ni znala što je to zavist, i obuzelo ga je sažaljenje, jer je znao da radost koju čovjeku pružaju djeca ne može zamijeniti druge radosti, čak i ako ne uzmemo u obzir da ta radost, opterećena dužnošću da zamjenjuje druge radosti, ubrzo postaje prilično zamorna radost.

Zatim je otišao na ručak, poslije ručka malo je odspavao, a kad se probudio sjetio se da ga mladi urednik čeka u kavani, željan da mu pokaže svoju djevojku. Odjenuo se i izašao. Silazeći niz stube lječilišta ugledao je u predvorju ispred garderobe visoku ženu koja je podsjećala na prekrasnog trkaćeg konja. Ah, to se nije smjelo dogoditi; upravo takve žene su se, naime, Havelu strašno sviđale. Garderobjerka je pružila visokoj ženi kaput, a doktor Havel je priskočio da ga pridrži. Zena slična trkaćem konju nemarno mu je zahvalila, a Havel je rekao: — Mogu li još nešto učiniti za vas? — Osmijehnuo se, ali ona je bez osmijeha rekla ne i brzo izašla iz zgrade.

Doktor Havel je to doživio kao šamar i, ponovno obuzet osjećajem da je odbačen, uputio se prema kavani.

Urednik je već prilično dugo sjedio u separeu pokraj svoje djevojke (odabrao je mjesto s kojeg je mogao vidjeti ulaz), ali nikako nije bio u stanju koncentrirati se na razgovor, koji je među njima u drugim okolnostima tekao veselo i bez zastoja. Osjećao je tremu zbog Havelova dolaska. Toga je dana prvi put pokušao pogledati djevojku kritičkim okom i dok je ona nešto pričala (na sreću ona je stalno o nečemu pričala, tako da nije primijetila mladićev unutarnji nemir) otkrio je nekoliko sitnih nedostataka koji su narušavali njenu ljepotu. To ga je prilično uznemirilo, iako je smjesta pokušao uvjeriti samoga sebe da ti sitni nedostaci čine njenu ljepotu, u stvari, zanimljivijom, i da upravo oni čine čitavo njeno biće bližim i intimnijim.

Mladić je, naime, doista volio djevojku.

Samo, ako ju je volio, kako je došao na tu, za nju tako ponižavajuću ideju da je prikaže razvratnu doktoru radi procjene? A ako mu to na neki način i oprostimo, objašnjavajući čitavu stvar kao neku dječачku igru, zašto ga je onda ta puka igra toliko uznemirivala i strašila?

Ne, to nije bila igra. Mladić zaista nije znao kakva je njegova djevojka, nije bio u stanju procijeniti stupanj njezine privlačnosti i ljepote.

Zaboga, zar je bio tako naivan i neiskusn da nije znao razlikovati lijepu ženu od ružne?

Ne, mladić nije bio baš tako neiskusn, upoznao je već nekoliko žena i pomalo petljao s njima, samo što je pri tome mnogo više gledao na sebe nego na njih. Obratite pozornost, na primjer, na ovu karakterističnu pojedinost: mladić se točno sjećao kako je bio odjeven kad je bio s nekom ženom, znao je da je tada i tada imao preširoke hlače i da ga je žderalo što mu dobro ne stoje, znao je da je u drugoj prilici imao na sebi bijeli džemper u kome je izgledao kao elegantni sportaš, ali nije imao pojma kako su bile odjevene njegove prijateljice.

Da, to je bilo zanimljivo: tijekom svojih kratkotrajnih pustolovina, dugo je i podrobno proučavao sebe u ogledalu, dok je svoje partnerice zapažao samo globalno, u cjelini. Za njega je bilo mnogo važnije kako njega vide njegove prijateljice, nego kako te njegove prijateljice izgledaju. Ovim ne želimo reći da mu je bilo potpuno svejedno je li djevojka s kojom hoda lijepa ili nije. To je bilo veoma važno, jer nije samo partnerica gledala njega, nego su druge oči (oči svijeta) gledale i ocjenjivale njih, a njemu je bilo veoma stalo do toga da svijet bude zadovoljan njegovom djevojkom, jer je znao da kroz nju svijet sudi o njegovu izboru, njegovu ukusu, njegovu nivou, pa prema tome o njemu. I upravo zato što je toliko držao do mišljenja drugih, nije se previše oslanjao na vlastite oči. Bilo mu je dovoljno da osluškuje glas javnog mnijenja i da se identificira s njim.

Samo, što je bio glas javnog mnijenja u usporedbi s mišljenjem majstora i stručnjaka? Urednik je nestrpljivo bacao poglede prema ulazu i kad je naposljetku na staklenim vratima ugledao Havelov lik, napravio je iznenađeno lice i rekao djevojci da u kavanu, nekim slučajem, upravo ulazi važan čovjek s kojim sljedećih dana želi napraviti intervju za svoj časopis. Otišao je Havelu u susret i doveo

ga za stol. Djevojka, na trenutak prekinuta procedurom predstavljanja, brzo je pronašla izgubljenu nit svoje govornosti i nastavila pričati.

Doktor Havel, kojeg je prije deset minuta odbila žena slična trkačem konju, dugo je promatrao djevojčicu koja je cvrkutala i sve dublje i dublje tonuo u mrzovolju. Djevojčica nije bila nikakva ljepotica, ali je bila privlačna i nije bilo nikakve sumnje da bi je doktor Havel (za kojeg se govorilo da je kao smrt i uzima sve) u svako doba uzeo, i to veoma rado. Neke pojedinosti na njoj bile su karakteristične po estetskoj dvosmislenosti — oko korijena nosa imala je raspršene zlatne pjegice, koje bismo mogli proglasiti poremećajem bjeline tena, ali i obrnuto, prirodnim ukrasom; bila je vrlo krhke građe, na što bismo mogli gledati kao na odstupanje od idealnih ženskih proporcija, ali i obrnuto, kao na nježnost koja ženu čini posebno izazovnom upravo zbog toga što je zadržala nešto dječje; bila je strahovito govornost, na što bismo mogli gledati kao na zamornu brbljavost, i obrnuto, kao na dobrodošlu osobinu koja omogućuje partneru da se pod svodom njenih riječi neopaženo i nekažnjeno prepušta vlastitim mislima.

Urednik je krišom i sa strepnjom promatrao doktorovo lice i kad mu se učinilo da je ono opasno (i za njegova očekivanja nepovoljno) zamišljeno, pozvao je konobara i naručio tri konjaka. Djevojka je protestirala i izjavila kako neće piti, da bi zatim pustila mladića da je dugo uvjerava kako joj jedna čašica neće naškoditi, i doktor Havel je sumorno pomislio kako bi to estetski dvoznačno biće, koje kroz poplavu riječi otkriva svu jednostavnost svoje duše, gotovo sigurno postalo njegov treći današnji neuspjeh kad bi nešto pokušao s njom, jer on, doktor Havel, nekad moćan kao smrt, više nije ono što je bio.

Zatim je konobar donio konjake, podigli su čašice da nazdrave i doktor Havel je pogledao u plave oči djevojke kao u neprijateljske oči nekoga tko mu nikad neće pripadati. I kad je te oči proglasio neprijateljskima, uzvratio im je neprijateljskim pogledom i odjednom vidio pred sobom biće estetski sasvim jednoznačno — boležljivu djevojčicu, s licem poprskanim pjegama, nepodnošljivo brbljavu.

Premda je ta promjena razveselila Havela, i premda ga je razveselio mladićev bojažljivi i upitni pogled, bile su to previše sitne radosti u usporedbi s teškom mrzovoljom koja ga je bila obuzela.

Pomislio je kako nema nikakva smisla produžavati taj susret koji mu ne donosi nimalo sreće, pa je brzo uzeo riječ, izgovorio pred mladićem i djevojkom nekoliko prigodnih dosjetki, a zatim je izrazio svoje zadovoljstvo što je mogao provesti nekoliko ugodnih trenutaka s njima. Rekao je da žuri i oprostio se.

Kad je već stigao do staklenih vrata, mladić se udario po čelu i rekao djevojci kako je potpuno zaboravio dogovoriti se s doktorom oko intervjua za časopis. Potrčao je i stigao Havela tek na ulici. — Pa što kažete? — upitao je.

Havel je dugo gledao u mladićeve oči kojega je nestrpljenje grijalo.

Urednika je, međutim, Havelova šutnja potpuno ohladila, pa se sam počeo povlačiti: — Znam, nije baš ljepotica...

— Ne, nije ljepotica — rekao je Havel.

Urednik je oborio glavu. — Malo previše priča, ali inače je vrlo mila.

— Da, djevojčica je zaista mila — rekao je Havel — ali mio može biti i pas, kanarinac ili patak koji se gega po dvorištu. U životu, prijatelju, nije važno osvojiti što više žena, jer je to samo vanjski uspjeh. Važno je gajiti vlastite kriterije, jer se u njima odražava vlastita vrijednost čovjeka. Sjetite se, prijatelju, da pravi ribar baca sitne ribe natrag u vodu.

Mladić se počeo ispričavati, tvrdeći kako je i sam bio prilično rezerviran prema djevojci, što uostalom dokazuje i činjenica da je tražio Havelovo mišljenje.

— Nije važno — rekao je Havel. — Neka vas to ne muči.

Ali mladić se nastavio opravdavati i ispričavati, naglašavajući kako u jesen vlada u toplicama nestašica lijepih žena pa je čovjek zadovoljan onim što se nađe.

— U tom se pogledu ne slažem s vama — usprotivio se Havel. — Sreo sam nekoliko iznimno privlačnih žena. Ali reći ću vam nešto. Postoji nešto u vanjskom izgledu žene što ukus maloga grada pogrešno proglašava ljepotom. S druge strane, postoji istinska erotska ljepota žene, ali prepoznati tu ljepotu na prvi pogled nije mala stvar. To je umjetnost.

Pružio je mladiću ruku i udaljio se.

Urednik je pao u strašno očajanje — shvatio je da je nepopravljiva budala, da je izgubljen u beskrajnoj (da, izgledala je beskrajna, neizmjerana) pustinji vlastite mladosti; shvatio je kako je u očima doktora Havela definitivno propao i bilo mu je posve jasno da je njegova djevojka nezanimljiva, nevažna i ružna. Kad se vratio u ložu i sjeo pored nje, učinilo mu se da to vide svi gosti u kavani, zajedno s konobarima koji su trčkarali naokolo, i da ga svi zlobno sažaljevaju. Pozvao je konobara da plati objašnjavajući djevojci kako ga čeka neodgodan posao, pa mora ići. Djevojka se rastužila, a mladiću se srce steglo od žalosti; iako je znao da će je kao pravi ribar baciti natrag u vodu, ipak ju je u dubini duše i dalje (tajno i postiđeno) volio.

Ni sutrašnji dan nije unio svjetlo u njegovo sumorno raspoloženje i kad je na trgu ugledao doktora Havela u društvu neke elegantno odjevene žene, osjetio je zavist gotovo sličnu mržnji. Dama je bila upadljivo lijepa, a raspoloženje doktora Havela, koji mu je veselo kimnuo glavom, upadljivo razdragano, pa se urednik pod njegovim zracima osjećao još bjednije.

— Ovo je urednik ovdašnjeg časopisa koji se upoznao sa mnom samo da bi sreo tebe — predstavio ga je Havel ljepotici.

Kad je mladić shvatio da je pred njim žena koju poznaje s filmskog platna, postao je još nesigurniji; Havel ga je nagovarao da prošeta s njima, a urednik, ne znajući što da kaže, počeo im je objašnjavati svoj novinarski projekt, dopunjen novom idejom — da napravi intervju s oboje supružnika zajedno.

— Zaboga, dragi prijatelju — opomenuo ga je Havel — razgovori što smo ih vodili bili su, doduše, ugodni, a vašom zaslugom i zanimljivi, ali možete li mi reći zašto bi trebalo da ih objavljujemo u časopisu namijenjenom ljudima koji boluju od žuči i čira na dvanaestercu?

— Mogu zamisliti te vaše razgovore — rekla je s osmijehom gospođa Havel.

— Razgovarali smo o ženama — rekao je doktor Havel. — Našao sam u gospodinu uredniku izvanrednog sugovornika o toj temi, sjajnog partnera u debatama koji mi je olakšao ove sumorne dane.

Gospođa Havel se obratila mladiću. — Nije vam dosađivao? — upitala je.

Urednik je bio sretan što ga je doktor nazvao sjajnim partnerom i zavist u njemu počela se ponovno miješati sa zahvalnošću; izjavio je kako je vjerojatno on dosađivao doktoru, jer je i te kako svjestan svog neiskustva i nezanimljivosti, čak, dodao je, svoje ništavnosti.

— Ah, dragi moj — nasmijala se doktorova supruga — sigurno si se pravio važan!

— Nije tako! — branio je urednik doktora. — Vi, naime, milostiva gospođo, ne znate što je to mali grad, što je to provincija u kojoj sam prisiljen živjeti.

— Ali ovdje je divno! — usprotivila se glumica.

— Da, za vas, jer ste došli na kratko vrijeme, ali ja ovdje živim i dalje ću živjeti. Uvijek u istom krugu ljudi koje već poznajem kao vlastiti džep. Stalno među istim ljudima koji svi misle jednako, a ono što misle uvijek je jednako površno i glupo. Moram se sastajati s njima htio to ili ne, i nisam ni svjestan da im se polako prilagođavam. Strašna je i sama pomisao da bih mogao postati jedan od njih! Strašno je gledati na svijet njihovim kratkovidnim očima!

Urednik je govorio sa sve većim žarom, a glumica je pomislila kako njegove riječi imaju prizvuk vječnog protesta mladosti. To ju je tako osvojilo i ponijelo da je rekla: — Ne smijete se prilagoditi, ne smijete!

— Ne smijem — potvrdio je mladić — Gospodin doktor mi je sinoć otvorio oči. Moram po svaku cijenu izaći iz zatvorena kruga ove sredine. Iz zatvorena kruga osrednjosti, nevažnosti. Izaći — ponovio je mladić. — Izaći!

— Razgovarali smo o tome — objasnio je Havel svojoj ženi — kako banalni ukus maloga grada stvara lažni ideal ljepote, koji je u biti neerotski, čak antierotski, a ne zamjećuje stvarnu, eksplozivnu erotsku čaroliju. Kraj nas prolaze žene koje bi mogle navesti muškarca na najvratolomnije čulne avanture, a ovdje ih nitko ne zapaža.

— Tako je — potvrdio je mladić.

— Nitko ih ne zapaža — nastavio je doktor — jer ne odgovaraju normama ovdašnjih krojača; erotska čarolija se, naime, manifestira više deformacijom nego pravilnošću, više izrazitošću nego neupadljivošću, više originalnošću nego konfekcijskom ljepotom.

— Da — suglasio se mladić.

— Poznaješ Františku? — obratio se Havel svojoj supruzi.

— Poznajem — odgovorila je glumica.

— A znaš i to da bi mnogi moji prijatelji dali sve što imaju za samo jednu noć s njom. Ovdje, mogao bih se kladiti, nitko je i ne zapaža. Evo recite, gospodine urednice, vi poznajete doktoricu, jeste li ikad zapazili kakva je to izuzetna žena?

— Ne, zaista nisam — rekao je mladić. — Nikad mi nije palo na pamet da je pogledam kao ženu!

— Naravno — rekao je Havel. — Nije vam izgledala dovoljno mršava. Nedostajale su joj pjege, nije bila brbljava.

— Da — rekao je mladić, sav nesretan. — Sinoć ste vidjeli kakva sam u stvari budala.

— Ali sigurno ste nekad zapazili kako Františka hoda? — nastavio je Havel. — Jeste li zapazili kako njene noge u hodu jednostavno govore? Gospodine urednice, kad biste čuli što te noge pričaju, pocrvenjeti biste, iako znam da ste iskusan zavodnik.

9.

185

— Praviš budale od ljudi koji ti ništa nisu skrivili — rekla je glumica svom suprugu nakon što su se rastali s urednikom.

— Poznato ti je da je to kod mene znak dobrog raspoloženja. I mogu ti reći da sam prvi put dobro raspoložen otkako sam doputovao ovamo.

Ovaj put doktor Havel nije lagao; kad je oko podneva na stanici ugledao autobus i iza stakla svoju ženu, i kad ju je kasnije ugledao kako se osmjehuje na vratima, bio je sav van sebe od sreće. Protekli dani ostavili su njegove rezerve dobrog raspoloženja netaknutima, pa je cijelog dana izražavao radost, na neki gotovo šašav način. Zajedno su šetali po kolonadi, grickali okrugle slatke oblatne, na brzinu posjetili Františku da čuju najnovije informacije o izjavama njenog sina, obavili šetnju s urednikom, opisanu u prethodnom poglavlju, i zbijali šale na račun pacijenata koji su po liječničkom naređenju šetali ulicama. Tom prilikom doktor Havel je primijetio da neki od prolaznika prate glumicu dugim pogledima, a kad bi se okrenuo, otkrivao je da stoje i gledaju za njima.

— Otkrili su te — rekao je Havel. — Ljudi su ovdje besposleni pa postaju strastveni posjetioci kina.

— Smeta li ti to? — upitala je glumica, koja je javnost svog zanimanja doživljavala kao neki grijeh, jer je, kao svi istinski zaljubljeni, čeznula za tihom i skrivenom ljubavlju.

— Naprotiv— rekao je Havel i nasmijao se, a onda se dugo zabavljao pogađajući kao dijete tko će od prolaznika poznati glumicu, a tko neće, i kladeći se s njom oko toga koliko će je ljudi u sljedećoj ulici prepoznati. Za glumicom su se okretali starci, seljanke, djeca, ali nisu a ne zamjećuje stvarnu, eksplozivnu erotsku čaroliju. Kraj nas prolaze žene koje bi mogle navesti muškarca na najvratolomnije čulne avanture, a ovdje ih nitko ne zapaža.

— Tako je — potvrdio je mladić.

— Nitko ih ne zapaža — nastavio je doktor — jer ne odgovaraju normama ovdašnjih krojača; erotska čarolija se, naime, manifestira više deformacijom nego pravilnošću, više izrazitošću nego neupadljivošću, više originalnošću nego konfekcijskom ljepotom.

— Da — suglasio se mladić.

— Poznaješ Františku? — obratio se Havel svojoj supruzi.

— Poznajem — odgovorila je glumica.

— A znaš i to da bi mnogi moji prijatelji dali sve što imaju za samo jednu noć s njom. Ovdje, mogao bih se kladiti, nitko je i ne zapaža. Evo recite, gospodine urednice, vi poznajete doktoricu, jeste li ikad zapazili kakva je to izuzetna žena?

— Ne, zaista nisam — rekao je mladić. — Nikad mi nije palo na pamet da je pogledam kao ženu!

— Naravno — rekao je Havel. — Nije vam izgledala dovoljno mršava. Nedostajale su joj pjege, nije bila brbljava.

— Da — rekao je mladić, sav nesretan. — Sinoć ste vidjeli kakva sam u stvari budala.

— Ali sigurno ste nekad zapazili kako Františka hoda? — nastavio je Havel. — Jeste li zapazili kako njene noge u hodu jednostavno govore? Gospodine urednice, kad biste čuli što te noge pričaju, pocrvenjeli biste, iako znam da ste iskusan zavodnik.

9.

185

— Praviš budale od ljudi koji ti ništa nisu skrivili — rekla je glumica svom suprugu nakon što su se rastali s urednikom.

— Poznato ti je da je to kod mene znak dobrog raspoloženja. I mogu ti reći da sam prvi put dobro raspoložen otkako sam doputovao ovamo.

Ovaj put doktor Havel nije lagao; kad je oko podneva na stanici ugledao autobus i iza stakla svoju ženu, i kad ju je kasnije ugledao kako se osmjehuje na vratima, bio je sav van sebe od sreće. Protekli dani ostavili su njegove rezerve dobrog raspoloženja netaknutima, pa je cijelog dana izražavao radost, na neki gotovo šašav način. Zajedno su šetali po kolonadi, grickali okrugle slatke oblatne, na brzinu posjetili Františku da čuju najnovije informacije o izjavama njenog sina, obavili šetnju s urednikom, opisanu u prethodnom poglavlju, i zbijali šale na račun pacijenata koji su po liječničkom naređenju šetali ulicama. Tom prilikom doktor Havel je primijetio da neki od prolaznika prate glumicu dugim pogledima, a kad bi se okrenuo, otkrivao je da stoje i gledaju za njima.

— Otkrili su te — rekao je Havel. — Ljudi su ovdje besposleni pa postaju strastveni posjetioci kina.

— Smeta li ti to? — upitala je glumica, koja je javnost svog zanimanja doživljavala kao neki grijeh, jer je, kao svi istinski zaljubljeni, čeznula za tihom i skrivenom ljubavlju.

— Naprotiv— rekao je Havel i nasmijao se, a onda se dugo zabavljao pogađajući kao dijete tko će od prolaznika poznati glumicu, a tko neće, i kladeći se s njom oko toga koliko će je ljudi u sljedećoj ulici prepoznati. Za glumicom su se okretali starci, seljanke, djeca, ali nisu zaostajale ni one privlačne žene koje je prije bio zapazio u toplicama.

Havelu, koji je posljednjih nekoliko dana proveo u ponižavajućoj neprimjetnosti, neobično je ugodna ta pažnja prolaznika, pa je poželio da zrake radoznalosti što više padaju i na njega — hvatao je glumicu rukom oko struka, naginjao se prema njoj, šaptao joj u uho nježne i lascivne riječi tako da se ona, zauzvrat, počela privijati uz njega, razdragano podižući pogled prema njegovu licu. Pod

mnogobrojnim je pogledima Havel osjećao kako mu se vraća izgubljena naočitost, kako mu razlivene crte postaju upadljive i izražajne, ponovno se ponosno radovao svome tijelu, svome hodu, čitavom svom biću.

I dok su tako ljubavnički zagrljeni lutali glavnom ulicom pored izloga, doktor Havel je u prodavaonici lovačkog pribora ugledao plavokosu maserku koja se jučer onako ljubazno ponašala prema njemu; stajala je u praznoj prodavaonici i brbljala s prodavačicom. — Hodi — rekao je iznenađenoj supruzi — ti si najljepše biće na čitavu svijetu, htio bih ti darovati nešto. — Uhvatio ju je za ruku i odveo u prodavaonicu.

Žene koje su pričale, naglo su ušutjele; maserka je dugo gledala u glumicu, zatim je kratko odmjerila Havela, onda je ponovno pogledala u glumicu pa u Havela. Havel je to sa zadovoljstvom registrirao, ne obraćajući uopće pozornost na nju, i brzo pogledom prešao preko izložene robe; ugledao je rogove, torbe, lovačke puške, dalekozore, štapove, brnjice za pse.

— Sto biste željeli? — upitala je prodavačica.

— Trenutak — rekao je Havel; naposljetku je ispod stakla na pultu ugledao nekoliko crnih zviždaljki, pa je pokazao na jednu. Prodavačica mu je pružila zviždaljku, a Havel ju je prinio usnama, puhnuo, zatim je pregledao sa svih strana i ponovno tiho zazviždao. — Odlična je — pohvalio je zviždaljku i položio pred prodavačicu traženu novčanicu od pet kruna. A onda je zviždaljku predao supruzi.

Glumica je u poklonu vidjela obožavano muževljevo dječastvo, mangupluk, njegov smisao za besmislice i zahvalila mu prekrasnim, zaljubljenim pogledom. Havelu je, međutim, to bilo malo, pa joj je šapnuo: — I to je sva tvoja zahvalnost za tako lijep dar? — Na to ga je glumica poljubila. Žene nisu mogle odvojiti poglede od njih sve dok nisu izašli iz prodavaonice.

Zatim su opet lutali ulicama i kroz park, grickali oblatne, puhali u zviždaljku, sjedili na klupi i kladili se koliko će se prolaznika okrenuti. Uvečer, kad su ulazili u restoran, zamalo se nisu sudarili sa ženom sličnom trkačem konju. Pogledala ih je iznenađeno, nešto duže promatrajući glumicu nego Havela, zatim je ponovno pogledala u glumicu, a kad joj je pogled drugi put skrenuo na Havela, nehotice mu je kimnula glavom, i Havel se naklonio, i nagnuvši se prema

supruzi šapatom je upitao voli li ga. Glumica ga je zaljubljeno pogledala i pomilovala po licu.

Onda su sjeli za stol, naručili skromno jelo (jer je supruga strogo pazila na Havelovu dijetu), pili crno vino (jedino što je Havel smio piti), i Havelovu suprugu je iznenada svladala raznježenost. Nagnula se prema mužu, uhvatila ga za ruku i rekla da je taj dan bio za nju jedan od najljepših u životu. Povjerala mu je kako je tugovala kad je odlazio u toplíce, ponovno zamolila da joj oprostí za ludo, ljubomorno pismo, i zahvaljivala mu što je telefonirao i pozvao je da dođe; vrijedilo bi putovati k njemu i kad ne bi bili zajedno više od jedne minute. Zatim je počela govoriti o tome kako je za nju život s njim ispunjen stalnim nemirod i nesigurnošću, kao da joj Havel neprestano i vječno izmiče, ali da je upravo zato za nju svaki dan nov doživljaj, nova zaljubljenost, nov poklon.

Otišli su zajedno u Havelovu jednokrevetnu sobu i glumičina radost ubrzo je dostigla vrhunac.

Dva dana poslije, doktor Havel je ponovno otišao na takozvanu subakvalnu masažu, i opet je stigao sa zakašnjenjem jer, istinu govoreći, nikada nigdje nije stizao na vrijeme. Ponovno je naišao na plavokosu maserku, samo što ga ona ovaj put nije dočekala smrknuta, naprotiv, osmjehivala se i oslovila ga gospodine doktore, po čemu je Havel zaključio da je otišla u prijemnu kancelariju i pročitala njegov bolesnički karton ili se raspitala kod drugih. Doktor Havel je sa zadovoljstvom registrirao tu promjenu i počeo se svlačiti iza zavjese u kabini. Kad ga je maserka pozvala i rekla da je kada puna, izašao je samouvjereno, istaknutog pupka, i s uživanjem legao u vodu.

Maserka je okrenula slavinu na razvodnoj ploči i upitala ga je li njegova gospođa supruga još u toplicama. Havel je rekao da nije, a maserka je upitala hoće li gospođa supruga opet igrati u nekom lijepom filmu. Havel je rekao da hoće, a maserka je podigla njegovu desnu nogu. Kad ga je mlaz vode pošakljao po tabanu, maserka se nasmijala i rekla kako gospodin doktor očigledno ima vrlo osjetljivo tijelo. Razgovarali su dalje i Havel je primijetio da je u banji dosadno, na što se maserka nasmijala i posebno naglašavajući riječi rekla kako gospodin doktor sigurno zna organizirati život tako da se ne dosađuje. A kad se nagnula nad njega, prelazeći mu šmrkom preko prsnog koša, Havel joj je rekao da ima lijepe grudi — iz položaja u kojem se nalazio dobro je vidio njihovu gornju polovinu — na što je ona odgovorila da je gospodin doktor sigurno vidio i ljepše.

Iz svega toga Havel je izveo jasan zaključak kako je kratak posjet njegove žene potpuno izmijenio njegov lik u očima te zgodne, mišićave djevojke, da je odjednom postao privlačan, magičan, pa i nešto više od toga — njegovo tijelo postalo je za nju, nedvojbeno, prilika da se tajno zbliži s poznatom glumicom, da postane ravna slavnoj ženi za kojom se svi okreću. Havel je shvatio da mu je odjednom sve dopušteno, da mu je unaprijed sve šutke obećano.

Samo, kako se to već događa, kad je čovjek zadovoljan i osjeća se ravan Bogu, obično je sklon odbijati prilike koje mu se pružaju i tako potvrditi svoju zasićenost. Havelu je bilo dovoljno što je razbio neljubaznu nepristupačnost plave djevojke, što mu se obećala slatkim glasom i pokornim pogledom, što mu se gotovo nudila — i nimalo nije čeznuo za njom.

Zatim se morao okrenuti na trbuh, podići bradu iz vode i pustiti da ga ponovno od vrata do pete izmasira oštrim mlazom. Taj položaj, činilo mu se, bio je položaj pokore i pobožne zahvalnosti; mislio je na svoju ženu, na to kako je lijepa, na to koliko je voli i koliko ona voli njega, na to da je ona njegova sretna zvijezda koja mu donosi naklonost slučaja i čvrsto građenih gospođica.

Kad je masaža završena i on se uspravio da iziđe iz kade, maserka mu se poprskana sitnim kapima znoja, poslije svega činila tako zdravom, sočnom i lijepom, a njezine su ga oči gledale tako poslušno i odano, da je poželio nakloniti se u smjeru gdje se, negdje u daljini, nalazila njegova žena. Činilo mu se da tijelo mlade maserke stoji na velikoj ruci njegove žene i da mu ga ona poklanja kao neki znak privrženosti, kao neki ljubavni dar. Iznenada mu se učinilo da bi odbiti taj dar, odbiti tu nježnu pažnju, značilo grubo uvrijediti vlastitu ženu. Zato se osmjehnuo oznojenoj djevojci i rekao da danas ima slobodnu večer za nju; čekat će je u sedam sati kod Vrela. Djevojka je pristala i Havel se umotao u veliki ručnik.

Kad se odjenuo i začušljao kosu, ustanovio je da je iznimno dobro raspoložen. Poželio je s nekim proćaskati pa je svratio do Františke, kojoj je njegov posjet dobrodošao, jer je i ona bila odlično raspoložena. Pričala je zbrdazdola, o svemu i svačemu, ali se stalno vraćala na temu koju su načeli pri posljednjem susretu — govorila je o svojim godinama, i nejasno formuliranim rečenicama isticala kako čovjek ne smije kapitulirati pred brojem godina, kako godine nisu uvijek smetnja i kako je to predivan osjećaj kad se čovjek uvjeri kako se mirne duše može mjeriti s mladima. — A ni djeca nisu baš sve — izjavila je odjednom, bez ikakva povoda, a onda se ispravila: — Ne, ja volim svoju djecu. Ti znaš koliko ih volim, ali na svijetu postoje i druge stvari...

Františkina razmišljanja nisu ni na trenutak prešla granicu neodređenosti i apstrakcije; neupućen bi ih slušatelj posve sigurno proglasio pukim naklapanjem. Havel, međutim, nije bio neupućen slušatelj i odmah je prozreo ono što se krilo iza tog brbljanja. Zaključio je da je njegova sreća samo karika u čitavom lancu sreće, a kako je po prirodi bio velikodušan, njegovo se dobro raspoloženje udvostručilo.

Da, doktor Havel je pogodio — urednik je još istoga dana potražio doktoricu koju je njegov majstor toliko hvalio. Već poslije prvih rečenica otkrio je u sebi iznenađujuću smjelost i rekao joj kako mu se ona sviđa i da bi se htio sastati s njom. Doktorica je uplašeno promucala da je starija od njega i da ima djecu, što je još više ohrabrilo urednika. Riječi su mu same navirale: rekao je kako doktorica posjeduje skrivenu ljepotu koja vrijedi daleko više od banalne vanjske privlačnosti; pohvalio je njezin hod i rekao kako joj noge kao da govore dok hodaju.

Dva dana kasnije, one iste večeri dok je doktor Havel zadovoljno išao prema Vrelu, iz daljine zapazivši čvrsto građenu plavušu koja ga je čekala, urednik je nestrpljivo koračao goredolje po svojoj tijesnoj mansardi. Bio je gotovo siguran u uspjeh, ali se utoliko više bojao neke greške ili slučaja koji bi ga mogli pokvariti; svakoga je časa otvarao vrata da pogleda niz stubište; naposljetku ju je ugledao.

Pomnijivost kojom se gospođa Františka odjenula i našminkala, potisnula je daleko u pozadinu svakodnevni lik žene u bijelim hlačama i bijeloj kuti; uzdrhtalu mladiću se činilo da njezina erotska čarolija, dosad samo naslućivana, sada stoji pred njim gotovo bestidno obnažena, i iznenada ga je svladala neka poštovanjem potaknuta bojažljivost. Da je svlada, zagrlio je doktoricu već na vratima i počeo je strastveno ljubiti. Uplašena tom naglošću, Františka ga je zamolila neka je pusti da sjedne. Pustio ju je, ali joj je odmah sjeo uz noge i počeo joj preko čarapa ljubiti koljena. Zavukla mu je prste u kosu i pokušala ga blago odgurnuti.

Obratimo pozornost na ono što mu je govorila. Najprije je nekoliko puta ponovila “morate biti dobri”. Kad je mladić odgovorio “da, da, bit ću dobar”, i pri tome pomicao usne dalje po oštroj tkanini, rekla je “ne, ne, to ne, to ne”. Kad je stigao još više, počela mu je iznenada govoriti ti uzviknuvši: “Ti si divljak, oh, kakav si ti divljak!”

Tom je izjavom sve odlučeno. Mladić više nije nailazio ni na kakav otpor. Bio je ponesen sam sobom, ponesen brzinom svoga uspjeha, ponesen doktorom Havelom, čiji je genij bio tu uz njega i prožimao ga, bio je ponosan nagim tijelom žene koja je ležala u ljubavi sjedinjena s njim. Želio je biti majstor, želio je biti virtuoz, želio je pokazati čulnost i vatrenost. Lako se podigao iznad doktorice,

strastveno odmjeravao njeno ispruženo tijelo i mrmljao — Lijepa si, prekrasna, prekrasna si...

Doktorica je objema rukama pokrila trbuh i rekla: — Ne treba da mi se rugaš...

— Ne luduj, ne rugam ti se, divna si!

Nemoj me gledati — rekla je, privlačeći ga k sebi, da ne vidi. — Rodila sam dvoje djece, znaš!

— Dvoje djece? — rekao mladić, ne shvaćajući.

— Na meni se to vidi, ne smiješ me gledati.

Te su njezine riječi donekle zakočile njegov početni polet i samo s naporom mu je uspjelo sačuvati potrebno uzbuđenje; da bi mu to bolje išlo od ruke, pokušao je opojnost stvarnošću, koja mu je izmicala, nadoknaditi riječima, pa je šaptao doktorici u uho kako je divno što leži tu s njim naga, potpuno naga.

— Drag si, strašno si drag — rekla je doktorica. Mladić je i dalje ponavljao riječi o nagom tijelu doktorice i pitao je da li i nju uzbuđuje to što potpuno naga leži s njim.

— Pravo si dijete — rekla je doktorica. — Da, uzbuđuje me. Ipak je, nakon nekoliko trenutaka, dodala kako ju je već toliko liječnika vidjelo голу da joj je to gotovo svejedno. — Više liječnika nego ljubavnika — rekla je, nasmijala se i počela pričati o teškim porođajima. — Ali vrijedilo je — rekla je na kraju. — Imam dvoje divne djece. Divne, divne!

Teško stvoreno uzbuđenje ponovno je napustilo urednika, čak mu se učinilo kako sjedi u kavani i priča s doktoricom uz šalicu čaja. To ga je ogorčilo, počeo ju je ponovno milovati vatrenim pokretima i ponovno joj je pokušao sugerirati neke više čulne predodžbe. — Kad sam posljednji put došao k tebi, jesi li znala da ćemo voditi ljubav?

— A ti?

— Želio sam to — rekao je urednik. — Strašno sam to želio! — U riječ "želio" uložio je beskrajnu strast.

— Ti si kao moj sin — nasmijala mu se u uho doktorica. — I on bi sve htio. Ja ga uvijek pitam: 'A ne bi želio sat s vodoskokom?'

I tako su vodili ljubav; gospođa Františka se napričala kao nikad. Kad su poslije svega sjeli jedno uz drugo na kauč, goli i umorni, doktorica je pomilovala urednika po kosi i rekla: — Imaš ćubu kao on.

— A tko to?

— Moj sin.

— Ti stalno misliš na svog sina — rekao je urednik bojažljivo protestirajući.

— Znaš već kako je — rekla je ponosno. — To je mamin sin, mamin sin.

Zatim je ustala i počela se oblačiti. I odjednom, u toj momačkoj sobici, obuzeo ju je osjećaj da je mlada, da je posve mlada djevojka, i to je bio opojan, predivan osjećaj. Kad je pošla, zagrlila je urednika, a oči su joj bile vlažne od zahvalnosti.

12.

184

Nakon prekrasne noći, Havelu je svanuo i prekrasan dan. Za doručkom je izmijenio nekoliko značajnih riječi sa ženom sličnom trkaćem konju, a u deset sati, kad se vratio s terapije, u sobi ga je čekalo ženino pismo, puno ljubavi. Zatim je otišao u povorci pacijenata prošetati duž kolonade; držao je porculansku posudu ispred usta i sav blistao od zadovoljstva. Zene, koje su prije prolazile ne primjećujući ga, sad su ga uporno pratile pogledima, tako da je osjećao potrebu uzvratiti im lakim naklonom. Kad je ugledao urednika, veselo mu je klimnuo glavom. — Posjetio sam jutros doktoricu — rekao je — i prema izvjesnim znakovima, koji ne mogu promaknuti dobru psihologu, čini mi se da ste postigli uspjeh!

Mladić je više od svega želio povjeriti se svom majstoru, ali ga je tok događaja prethodne večeri pomalo zbunjivao. Nije bio siguran je li ta večer bila tako zanosna kako bi trebala biti, pa nije znao bi li ga točan i istinit izvještaj u Havelovim očima uzdigao ili ponizio. Razmišljao je što da mu povjeri, a što ne.

Kad je, međutim, ugledao Havelovo lice kako blista od veselja i bestidnosti, nije mogao drukčije nego uzvratiti mu sličnim tonom, veselim i bestidnim, pa je počeo oduševljeno hvaliti ženu koju mu je Havel preporučio. Pričao je o tome kako mu se svidjela čim ju je prvi put pogledao očima oslobođenim malograđanštine, pričao je kako je odmah pristala doći k njemu, i o tome s kakvom ju je čudesnom brzinom osvojio.

Kad mu je doktor Havel počeo postavljati razna pitanja i potpitanja, kako bi sagledao sve nijanse opisana događaja, mladić se u svojoj ispovijedi, htio ne htio, sve više i više približavao stvarnosti dok naposljetku nije izjavio kako je sve u svemu vrlo zadovoljan, ali ga je pomalo zbunjivala konverzacija koju je vodio s doktoricom dok su se voljeli.

To je doktora Havela vrlo zanimalo pa je natjerao urednika da mu ponovi dijalog od riječi do riječi, prekidajući njegovu priču oduševljenim uzvicima “Ta to je divno! To je divno!”, “Ah, ta vječna majčica!” i “Prijatelju, kako vam zavidim!”

U tom se trenutku pojavila pred njima žena slična trkaćem konju. Doktor Havel ju je pozdravio dubokim naklonom, a ona mu je pružila ruku. — Ne ljutite se — ispričavala se — malo sam zakasnila.

— Ne smeta — rekao je Havel — Divno sam se zabavljao s prijateljem. Oprostite mi, moram završiti razgovor s njim.

Zatim se, ne ispuštajući ruku visoke žene, okrenuo uredniku. — Dragi prijatelju, to što ste mi ispričali premašuje moja očekivanja. Shvatite, naime, da je zabava samog tijela, koja se odvija u potpunoj šutnji, strahovito jednolična; jedna žena se u njoj poistovjećuje s drugom, i tako ih sve zaboravljamo. A ljubavnim se radostima predajemo u prvom redu zato da ih pamtimo! Da se kao svijetle točke spoje u blistavu dugu koja će spojiti našu mladost s našom starošću! A održavaju vječni plamen naših uspomena! I znajte, prijatelju, da je jedna jedina riječ, izgovorena tijekom te posve obične scene, može osvjetliti tako da ostane nezaboravna. O meni pričaju da sam skupljač žena, a ja sam, u stvari, prije svega skupljač riječi. Vjerujte mi, jučerašnju večer nećete nikada zaboraviti i budite sretni zbog toga.

Kimnuo je glavom mladiću i, držeći za ruku visoku ženu sličnu trkaćem konju, polako se udaljio niz šetalište.

EDUARD I BOG

Priču o Eduardu najzgodnije je započeti u seoskoj kućici njegova starijeg brata. Brat je ležao na kauču i govorio Eduardu: — Slobodno se obrati toj babi. Ona je, doduše, prava svinja, ali vjerujem da i u takvim stvorenjima postoji nešto što se zove savjest. Upravo zato što je meni, u svoje vrijeme, napravila onu svinjariju, bit će joj možda drago ako joj dopustiš da na tebi iskupi svoje stare grijehе.

Eduardov je brat bio uvijek isti — dobričina i lijenčina. Sigurno se isto tako izležavao na kauču u svojoj studentskoj mansardi kad je u njoj, prije mnogo godina (Eduard je tada bio dječak) prespavao i prehrkao dan Staljinove smrti. Sljedećeg je dana došao, ništa ne sluteći, na fakultet i ugledao kolegicu Cečačkovu, kako u pompozno ukočenoj pozi stoji usred predvorja kao kip tuge; tri je puta obišao oko nje, a onda je prasnuo u smijeh. Djevojka, uvrijeđena, proglasila je smijeh svog kolege političkom provokacijom pa je brat morao napustiti fakultet i otići raditi na selo, gdje je od tada stekao kuću, psa, suprugu, dvoje djece, pa čak i vikendicu.

U toj je seoskoj kući ležao sad na kauču i govorio Eduardu: — Nazivali smo je kazneni bič radničke klase. Ali to se tebe zapravo ne tiče. Danas je to već žena u godinama, a obzirom da je uvijek voljela mlade momke, sigurno će ti izići ususret.

Eduard je tada bio još vrlo mlad. Bio je upravo završio pedagoški fakultet (isti koji njegov brat nije mogao završiti) i tražio je mjesto. Poslušao je bratov savjet i sljedećega dana pokucao na vrata direktorske kancelarije. Ugledao je visoku, koščatu ženu s ciganski crnom, masnom kosom, crnim očima i crnim maljama ispod nosa. Njena ga je ružnoća oslobodila treme koja ga je, mladog kakav je bio, još hvatala pred ženskom ljepotom, tako da mu je uspjelo s njom razgovarati slobodno, čak ljubazno i udvorno. Direktorica je s očiglednim zadovoljstvom prihvatila njegov ton i nekoliko puta izjavila, s gotovo pretjeranim oduševljenjem: — Potrebni su nam mladi ljudi. — Obećala je da će udovoljiti njegovoj molbi.

I tako je Eduard postao učitelj u malom češkom gradu. To ga nije ni posebno radovalo, ni žalostilo. Uvijek je nastojao razdvajati važno i nevažno, a svoju učiteljsku je karijeru svrstavao u kategoriju nevažnoga. Ne zato što bi učiteljski posao sam po sebi bio nevažan, ili što bi mogao živjeti i bez njega (naprotiv, u tom je pogledu za njega bio vrlo važan, jer je znao da se drukčije ne bi mogao uzdržavati), nego ga je smatrao nevažnim s obzirom na vlastitu ličnost. Taj poziv nije sam izabrao. Izabrala ga je potražnja, izabrale su ga karakteristike, svjedodžbe iz srednje škole, prijemni ispiti. Mehnizam, što su ga pokretale te sile, na kraju ga je (kao što transporter izbacuje vreću na karoseriju kamiona) iz srednje škole izbacio na pedagoški fakultet. Upisao se bez mnogo volje (fakultet je bio praznovjerno obilježen bratovim neuspjehom), ali se naposljetku prilagodio. Shvatio je, međutim, da će njegov poziv biti jedna od slučajnosti u njegovu životu. Da će mu biti zalijepljen kao lažna brada, koja izgleda smiješno.

Samo, ako je već dužnost nešto nevažno (i smiješ-‘no), možda je važno ono što nije dužnost; Eduard je u novoj sredini ubrzo pronašao mladu djevojku, koja mu se učinila vrlo lijepom, pa joj se počeo posvećivati istinskom ozbiljnošću. Zvala se Alice i bila je, kako se, na svoju žalost, već na prvim sastancima uvjerio, veoma suzdržana i čedna.

Mnogo je puta pokušao, dok su uvečer šetali, obgrliti je preko leđa tako da joj straga dodirne desnu dojku, ali ona ga je svaki put uhvatila za ruku i odgurnula je. Jednoga dana, kad je opet pokušao izvesti taj eksperiment, a ona mu (opet) odgurnula ruku, zastala je i upitala ga: —Vjeruješ li u Boga?

Svojim profinjenim sluhom Eduard je osjetio da je to pitanje posebno intonirano i odmah je zaboravio na dojku.

— Vjeruješ li? — ponovila je Alice pitanje, a Eduard se nije usuđivao odgovoriti. Nemojmo mu zamjeriti što nije imao hrabrosti biti iskren; bio je prilično osamljen u novoj sredini, a Alice mu se previše sviđala da bi je izgubio zbog jednog pogrešnog odgovora.

— A ti? — upitao je da dobije na vremenu.

— Ja vjerujem — rekla je Alice, zahtijevajući da joj odgovori.

Do tog mu trenutka nikad nije palo na pamet da vjeruje u Boga, ali je shvatio da to ne smije priznati, naprotiv, da bi mogao iskoristiti

priliku i sklepati od vjere u Boga lijepa drvena konja u čijoj bi se utrobi, po antičkom primjeru, mogao neprimijećen provući kroz djevojčinu obranu. Samo što Eduard nije bio u stanju djevojci jednostavno reći da, vjerujem u Boga; nije, jednostavno rečeno, bio cinik i bilo ga je stid lagati; gruba, direktna laž bila mu je odvratna; ako je laž neophodna, htio je da i u njoj ostane što bliže istini. Zato je odgovorio, neobično zamišljeno:

— Ni sam ne znam, Alice, što da ti kažem. Naravno, vjerujem u Boga, ali... — načinio je stanku, a Alice ga je iznenađeno pogledala.

— Želim biti potpuno iskren prema tebi. Smijem li biti posve iskren?

— Moraš biti iskren — rekla je Alice. — Inače nikakva smisla ne bi imalo da budemo zajedno.

— Ozbiljno?

— Ozbiljno — rekla je Alice.

— Ponekad me proganjaju sumnje — rekao je Eduard tihim glasom. — Ponekad posumnjam postoji li zaista.

— Ali kako možeš sumnjati u to? — gotovo je kriknula Alice.

Eduard nije odgovorio, a nakon nekoliko trenutaka razmišljanja pala mu je na pamet poznata misao: — Kad vidim oko sebe toliko zla, često se pitam je li moguće da postoji Bog koji sve to dopušta.

To je zazvučalo tako tužno, da ga je Alice uhvatila za ruku. — Da, svijet je zaista pun zla. To ja i previše dobro znam. Ali upravo zato moraš vjerovati u Boga. Bez njega bi sve te patnje bile uzaludne. Ništa ne bi imalo smisla. Ja tada uopće ne bih mogla živjeti.

— Možda si u pravu — rekao je Eduard zamišljeno i u nedjelju otišao s njom u crkvu. Umočio je prste u škropionicu i prekrižio se. Zatim je bila misa, pjevalo se, a on je zajedno s ostalima pjevao crkvenu pjesmu, melodija koja mu je bila poznata, ali ne i riječi. Umjesto propisanih riječi birao je jednostavno razne samoglasnike, a ton je hvatao uvijek djelić sekunde poslije ostalih, jer je i melodiju znao tek približno. Ali zato je u trenutku, kad bi se uvjerio u točnost tona, puštao da mu glas zazvuči svom snagom, pa je prvi put u životu postao svjestan da ima lijep bas. Zatim su svi počeli moliti Očenaš, a neke su stare žene kleknule na kameni pod. Nije mogao odoljeti porivu, pa je i sam pao na koljena. Križao se širokim pokretima ruke ispunjen divnim osjećajem da može raditi nešto što

nikad u životu nije radio, što ne može raditi ni u razredu, ni na ulici, nigdje. Osjećao se savršeno slobodnim.

Kad je sve završilo, Alice ga je pogledala blistavim očima. — Možeš li još reći da sumnjaš u njegovo postojanje?

— Ne mogu — rekao je Eduard.

Stajali su na širokom stubištu ispred crkve, a Eduard je u sebi pucao od smijeha. Na nesreću, upravo je u tom trenutku naišla direktorica škole i vidjela ih.

To je bilo loše. Moramo, naime, spomenuti (za one kojima nije poznata povijesna pozadina događaja) da u to vrijeme ljudima nije bilo zabranjeno ići u crkvu, ali da je ipak bilo prilično opasno posjećivati je.

To nije nimalo teško shvatiti. Oni koji su izvojevali revoluciju gaje u sebi veliki ponos koji se zvao stajati na pravoj strani fronta. Kad, međutim, prođe desetdvanaest godina od revolucije (kako je to otprilike bilo u vrijeme u kome se odigrava naša priča), linija fronta se počne rasplinjavati, a s njom i njena prava strana. Zato nije nikakvo čudo što se nekadašnji zagovornici revolucije osjećaju prevarenima i počinju na brzinu tražiti nadomjestahjronta; zahvaljujući vjeri mogu (kao ateisti nasuprot vjernicima) ponovno stajati u punom sjaju na pravoj strani i tako sačuvati dragocjeni patos nadmoći na koju su navikli.

Samo, da kažemo istinu, taj nadomjestak fronta dobro je došao i onima drugima, i vjerojatno neće biti preuranjeno ako otkrijemo da je među njih spadala i Alice. Isto kao što je direktorica željela stajati napravo/strani, tako je Alice željela stajati na suprotnoj strani. U dani-‘ ma revolucije je, naime, nacionalizirana trgovina njezina oca i Alice je mrzila one koji su to učinili. Problem je bio kako izraziti tu mržnju. Da uzme nož i krene osvetiti oca? To u Češkoj nije običaj. Alice je pronašla bolju mogućnost da demonstrira svoje suprotstavljanje —počela je vjerovati u Boga.

I tako je Gospodin Bog pritekao u pomoć objema stranama (koje već zamalo nisu izgubile svaki razlog da se postavljaju jedna protiv druge), a Eduard se njegovom zaslugom našao između dvije vatre.

Kad mu je u ponedjeljak ujutro u zbornici prišla direktorica, osjećao se vrlo nesigurnim. Nije se, naime, nikako mogao pozvati na prijateljsku atmosferu njihova prvog razgovora, jer se od tog vremena (bilo zahvaljujući svojoj naivnosti, bilo svojoj nemarnosti) nije našao s njom da nastave započetu konverzaciju. Zato mu se direktorica s punim pravom mogla obratiti s upadljivo hladnim osmijehom na licu.

— Sinoć smo se sreli, zar ne?

— Da, sreli smo se — rekao je Eduard.

— Ne shvaćam kako može mlad čovjek ići u crkvu — nastavila je. Eduard je u neprilici slegnuo ramenima, a direktorica je zavrtila

glavom. — Mlad čovjek!

— Svratio sam razgledati barokni interijer crkve — rekao je Eduard, našavši izgovor.

— Ah, tako — rekla je direktorica ironično. — Nisam znala da vas tako zanima umjetnost.

Taj razgovor Eduardu nije bio nimalo ugodan. Sjetio se kako je njegov brat tri puta obišao svoju kolegicu, a onda prasnuo u smijeh. Učinilo mu se da se obiteljske scene ponavljaju, i uplašio se. U subotu se telefonom ispričao djevojci i rekao da neće doći u crkvu jer je prehladen.

— Nešto si jako osjetljiv — predbacila mu je Alice u ponedjeljak, a Eduardu se učinilo kako njezine riječi zvuče bezosjećajno. Zato joj je počeo pričati (tajanstveno i neodređeno, jer ga je bilo stid priznati da se boji i zašto se zapravo boji) o neprilikama koje ima u školi i o strašnoj direktorici koja ga bez ikakva razloga progoni. Htio je u njoj izazvati sažaljenje i suosjećanje, ali Alice je rekla: — Moja šefica je, naprotiv, sjajna žena — i počela uz kikotanje prepričavati tračeve što ih je čula na radnom mjestu. Eduard je slušao njezin veseli glas i postajao sve utučeniji.

Dame i gospodo, to su bili tjedni iskušenja! Eduard je strahovito čeznuo za Alice. Njeno ga je tijelo uzbuđivalo, a upravo mu je to tijelo bilo nedostupno. Mučenje mu je donosila i scena na kojoj su se odigravali njihovi sastanci — ili bi po satdva lutali mračnim ulicama, ili bi išli u kino; jednoličnost i neznatne erotske mogućnosti jedne i druge varijante (treće nije bilo) navele su Eduarda na zaključak da bi kod Alice vjerojatno postigao više kad bi se s njom susreo u nekoj drugoj sredini. Jednom joj je spomenuo, držeći se posve nedužno, kako bi preko subote i nedjelje mogli otići na selo kod njegova brata koji ima vikendicu u šumovitoj dolini kraj rijeke. Oduševljeno joj je opisivao prirodne ljepote, ali ga je Alice (u svemu drugom naivna i povjerljiva) s lakoćom pročitala

p i odbila. Otpor mu, naime, nije pružala sama Alice. Suprotstavljao mu se (uvijek budan i na oprezu) sam Bog.

Taj je Bog bio stvoren iz jedine ideje (drugih želja i misli nije imao) — zabranjivao je izvanbračnu ljubav. Bio je to prema tome, prilično smiješan Bog, ali to nije razlog da se smijemo djevojci. Od deset zapovijedi što ih je čovječanstvu objasnio Mojsije, čak devet uopće joj nije ugrožavalo dušu — Alice nije bilo ni na kraj pameti da ubija, da uskrati poštovanje svom ocu ili da poželi ženu bližnjega svoga; samo jedna zapovijed nije za nju bih sama po sebi razumljiva, nego ju je osjećala kao istinski teret i dužnost — bila je to čuvena sedma zapovijed: ne sagriješi bludno. Zato se, ako je htjela nekako ostvariti svoju vjeru, dokazati je i potvrditi, morala usredotočiti upravo na tu sedmu zapovijed. Tako je od neodređena, rasplinuta, apsolutna Boga stvorila za sebe Boga koji je bio posve određen, shvatljiv i konkretan: bio je to Bog nevinosti.

Molim vas, gdje zapravo počinje blud? Svaka žena sama određuje tu granicu, prema nekim tajanstvenim kriterijima. Alice je rado dopuštala da je Eduard ljubi, a poslije bezbroj njegovih pokušaja, konačno se pomirila i s tim da joj miluje grudi, ali je negdje na sredini tijela recimo približno u ravnini pupka, povukla — strogo i beskompromisno — crtu ispod koje se prostiralo područje svetih zabrana, područje Mojsijeve zapovijedi i gnjeva Gospodnjega.

Eduard je počeo čitati Bibliju i proučavati osnovnu teološku literaturu; odlučio je savladati Alice njenim vlastitim oružjem.

— Alice, draga — rekao joj je poslije — ako volimo Boga, ništa nam nije zabranjeno. Ako čeznemo za nečim, to se događa s njegovim odobrenjem. Krist je htio samo to da se svi upravljamo ljubavlju.

— Da — rekla je Alice — ali ne onom na koju ti misliš.

— Ljubav je samo jedna — rekao je Eduard.

— To bi tebi, naravno, odgovaralo — rekla je Alice — samo što je Bog uveo izvjesne zabrane kojih se moramo pridržavati.

— Da, starozavjetni Bog — rekao je Eduard — ali ne i kršćanski Bog.

— Kako to? Bog je samo jedan — primijetila je Alice.

— Da — rekao je Eduard — samo što su ga starozavjetni Zidovi shvatili drukčije nego mi. Do Kristova dolaska čovjek se morao, prije svega, pridržavati određenog sustava božjih zapovijedi i zakona. Kakav je bio u sebi, to nije bilo važno. Krist je, međutim, sve te razne zabrane i naređenja smatrao nečim vanjskim. Za njega je bilo najvažnije kakav je čovjek u sebi. Ako se čovjek upravlja svojom unutarnjom strašću i vjerom, sve što učini dobro je i Bogu se sviđa. Zato je sveti Pavle rekao: “Čistome je sve čisto.”

— Pitanje je samo jesi li ti taj čisti — rekla je Alice.

— A sveti je Augustin — nastavio je Eduard — rekao nešto slično: “Ljubi Boga i radi što ti se sviđa.” Shvaćaš li to, Alice? Ljubi Boga i radi što ti se sviđa!

— Samo što se meni ne sviđa ono što se tebi sviđa — odgovorila je Alice i Eduard je shvatio da je njegov teološki juriš ovaj put pretrpio neuspjeh. Zato je rekao:

— Ti me ne voliš.

— Volim te. I zato neću da radimo ono što ne smijemo.

Kao što smo već rekli, bili su to tjedni iskušenja. A Eduardove su muke bile tim veće zato što njegova čežnja za Alice ni izdaleka nije bila tek čežnja tijela za drugim tijelom; naprotiv, što ga je tijelo više odbijalo, to je više čeznuo i tugovao, i to je više tražio i njezino srce. Na nesreću, ni njezino tijelo, ni njezino srce, nisu htjeli ni čuti za njega, bili su podjednako hladni, podjednako uvučeni sami u sebe i podjednako dovoljni sami sebi.

Euarda je u Alice najviše dražila upravo ta nepokolebljiva odmjerena držanja. Iako je inače bio sasvim trezven mlad

čovjek, počeo je sanjariti o nekom ekstremnom postupku koji će pokolebati njezinu nepokolebljivost, a budući da je bilo odveć riskantno provocirati je ekstremnim svetogrđem ili cinizmom (čemu ga je narav privlačila), morao je odabrati upravo suprotne (pa prema tome i mnogo teže izvodljive) krajnosti koje bi proizlazile iz njenih vlastitih stajališta, ali bi ih potencirale tako da se osjeti postideenom. Jasnije rečeno, Eduard je počeo pretjerivati s pobožnošću. Nije propuštao ni jedan odlazak u crkvu (čežnja za Alice bila je jača od straha pred mogućim neugodnostima) i tamo se ponašao kao da obavlja pokoru — svakoga se časa baca na koljena, dok se Alice pored njega molila i križala stojeći, jer se bojala da ne podere čarape.

Jednog joj je dana predbacio zbog te odveć suzdržljive pobožnosti. Citirao joj je Isusove riječi “Neće svatko tko mi se obraća s Gospode, Gospode, ući u carstvo nebesko.” Zamjerio joj je da joj je vjera formalna, vanjska, plitka. Zamjerio joj je što se drži tako komotno. Zamjerio joj je što je previše zadovoljna sobom. Zamjerio joj je što ne vidi nikoga osim sebe.

I dok je tako govorio (Alice nije bila spremna na takav napad i slabo se branila), odjednom je ugledao ispred sebe križ — star, zapušten metalni križ sa zahrđalim Kristom od lima, koji je stajao na uglu ulice. Demonstrativno je pustio ruku djevojke, zastao i (iz protesta protiv njezine ravnodušnosti i u znak početka nove ofenzive) počeo se križati, upadljivo i prkosno. Nije, međutim, stigao provjeriti kako je to djelovalo na Alice, jer je u istom trenutku ugledao na suprotnoj strani ulice direktoricu škole. Gledala je u njega, Eduard je shvatio da je izgubljen.

Njegove su se slutnje obistinile kad ga je direktorica dva dana kasnije zaustavila na hodniku i ne snižavajući glas obavijestila ga da će ga sutra, u dvanaest sati, čekati u svojoj kancelariji. — Treba da porazgovaramo s tobom, družo.

Eduarda'je obuzela strepnja. Uvečer se sastao s Alice da, kao uvijek, prošetaju satdva ulicama, ali pri tome više nije onako otvoreno izražavao svoju pobožnost. Potišten, želio joj je povjeriti što ga je snašlo, ali nije se usuđivao, jer je znao kako je spreman da se za spas nevoljenog (ali neophodnog) posla sutra bez oklijevanja odrekne svog Gospodina. Zato joj ništa nije rekao o zloslutnom pozivu, pa mu ona nije ni mogla pružiti neku utjehu. Sljedećeg je dana ušao u direkciju škole u stanju potpune duševne praznine.

U prostoriji su ga očekivala četiri suca — direktorica, nadstojnica, jedan Eduardov kolega (sitan, s naočalama) i neki nepoznat gospodin (sijede kose), kojem su se ostali obraćali s "družo inspektore". Direktorica je ponudila Eduarda da sjedne i rekla mu kako su ga pozvali na sasvim prijateljski i neslužben razgovor, jer ih, navodno, sviju uznemirava njegovo ponašanje u izvanškolskom životu. Govoreći to, pogledala je u inspektora, a ovaj je u znak suglasnosti kimnuo glavom; zatim je skrenula pogled prema učitelju s naočalama, koji ju je cijelo vrijeme pažljivo promatrao i, čim je uhvatio njen pogled, počeo govoriti kao navijen; govorio je o tome kako želimo odgajati zdravu omladinu, slobodnu od predrasuda, i da smo odgovorni za nju jer joj služimo (mi učitelji) kao primjer; upravo zbog toga ne možemo u našoj ustanovi trpiti bogomoljce; tu je misao razvijao nadugo i naširoko, i naposljetku izjavio kako je Eduardovo ponašanje sramota za čitavu ustanovu.

Samo nekoliko minuta ranije, Eduard je bio uvjeren da će se svog nedavno pronađena Boga odreći i priznati kako je odlazak u crkvu i to što se križao na javnome mjestu bila tek lakrdija. Ali sad, kad se našao suočen sa stvarnošću, osjećao je da to ne može učiniti; ta ne može ovim ljudima, tako ozbiljnim i istinski zabrinutim, reći da su zabrinuti jednostavno zbog jednog nesporazuma, zbog obične gluposti; shvatio je da bi se na taj način drsko narugao njihovoj ozbiljnosti, a osjećao je i to kako oni sada od njega očekuju samo izmotavanja i izgovore, koje su unaprijed spremni odbaciti. Shvatio je (odjednom, nije bilo vremena za duga razmišljanja) kako je u ovom

trenutku najvažnije da se što više drži istine, odnosno, bolje rečeno, da se drži predodžbi koje su oni o njemu stvorili. Ako želi donekle korigirati te predodžbe, mora im u stanovitoj mjeri izići u susret. Zato je rekao:

— Drugovi, smijem li govoriti iskreno?

— Naravno — rekla je direktorica. — Zato smo vas i pozvali ovamo.

— I nećete se ljutiti?

— Samo vi govorite — hrabrila ga je direktorica.

— Dobro, onda ću vam priznati — rekao je Eduard. — Ja zaista vjerujem u Boga.

Pogledao je u suce i učinilo mu se da su svi sa zadovoljstvom odahnuli; samo se nadstojnica okomila na njega: — U današnje vrijeme družite? U današnje vrijeme?

Eduard je nastavio: — Znao sam da ćete se ljutiti kad vam kažem istinu. Ali ja ne mogu lagati. Nemojte zahtijevati od mene da vam lažem. Direktorica je (blago) rekla: — Nitko ne želi da lažete. Dobro je što govorite istinu. Samo mi, molim vas, recite kako možete vjerovati u Boga, vi, mlad čovjek?

— Danas, kad letimo na Mjesec! — živcirao se učitelj.

— Ja tu ništa ne mogu — rekao je Eduard. — Ja ne želim vjerovati u njega. Zaista ne želim.

— Kako to ne želite, a vjerujete? — umiješao se u razgovor (neobično ljubaznim tonom) sijedi gospodin.

— Ne želim vjerovati, a vjerujem — ponovio je Eduard tiho svoje priznanje.

Učitelj se nasmijao. — Ali to je proturječno!

— Drugovi, onako je kako vam ja kažem — nastavio je učitelj s naočalama.

Eduard je nastavio: — Povijest se čovječanstva razlikuje od prapovijesti po tome što su ljudi sami uzeli u ruke svoju sudbinu i Bog im nije potreban.

— Vjera u Boga vodi u fatalizam — rekla je direktorica.

— Vjera u Boga spada u srednji vijek — rekao je Eduard, na to je nešto rekla direktorica, pa učitelj, pa opet Eduard a onda inspektor, i svi su se složno i harmonično dopunjavali, dok, naposljetku, učitelj s naočalama nije planuo, prekinuvši Eduarda.

— Pa zašto se onda križaš na ulici kad sve to znaš? Eduard ga je beskrajno tužno pogledao, a zatim rekao: — Zato što vjerujem u Boga!

— Da — priznao je Eduard. — Jest. To je proturječnost između znanja i vjere. Znanje je jedno, a vjera nešto drugo. Priznajem da nas vjera u Boga vodi u mračnjaštvo. Priznajem da bi bilo bolje da Boga nema. Ali što mogu kad ovdje u sebi... — pokazao je prstom na srce — osjećam da postoji. Molim vas, drugovi, ja vam govorim onako kako je, mislim da je najbolje da vam sve priznam, jer ne želim biti licemjer, hoću da znate kakav sam doista — rekao je i ostao sjediti spuštene glave.

Učitelj nije imao pamet nimalo dužu od tijela: nije znao da i najdosljedniji revolucionari gledaju na nasilje samo kao na nužno zlo, i da samo preodgajanje smatraju istinskim korisnim za revoluciju. On sam, koji je preko noći prihvatio revolucionarne poglede, nije uživao neko naročito poštovanje direktorice i nije ni naslućivao da u tom trenutku Eduard, koji se stavio svojim sucima na raspolaganje kao težak, ali ipak realan objekt preodgajanja, vrijedi tisuću puta više nego on. I obzirom da to nije znao, obrnuto se okomio na Eduarda izjavljujući da ljudi koji nisu u stanju raskrstiti sa srednjovjekovnom vjerom spadaju u srednji vijek, pa im u današnjoj školi nema mjesta.

Direktorica ga je pustila da dovrši, a onda je objavila svoje mišljenje: — Ne volim kad se skidaju glave. Drug je nastupio iskreno i rekao nam sve kako je, a to moramo cijeniti. — Zatim se obratila Eduardu. — Drugovi su, naravno, u pravu kad kažu da bogomoljci ne mogu odgajati našu omladinu. Recite nam, što vi predlažete?

— Ne znam, drugovi — rekao je Eduard, sav nesretan.

— Ja mislim ovako — rekao je inspektor. — Borba između starog i novog vodi se ne samo između klasa, nego i u svakom pojedincu. Takva borba vodi se i u našem drugu. On razumom shvaća, ali ga osjećaji vuku natrag. Morate pomoći drugu u toj borbi, da njegov razum pobijedi.

Direktorica je klimala glavom, a zatim je rekla: — Osobno ću voditi računa o njemu.

6.

213

Eduardu je, prema tome, uspjelo otkloniti onu najneposredniju opasnost; sudbina njegove učiteljske egzistencije našla se u rukama direktorice same, kako je to uglavnom sa zadovoljstvom zaključio — sjetio se, naime, izjave svog brata da je direktorica uvijek voljela mlade momke i uza svu neuravnoteženost svog mladenačkog samopouzdanja (čas potisnutog, čas pretjeranog) odlučio je da bitku dobije tako što će osvojiti naklonost svoje gospodarice i kao muškarac.

Kad ju je po dogovoru nekoliko dana kasnije posjetio u njezinoj kancelariji, pokušao je nametnuti ležerniji ton razgovora i koristio je svaku priliku da ubaci poneku intimniju napomenu, ili sitni kompliment, ili da naglasi, diskretno i dvosmisleno, neobičnost svog položaja — položaja muškaraca u rukama žene. Nije mu, međutim, bilo dopušteno da sam određuje ton razgovora. Direktorica je s njim razgovarala ljubazno, ali krajnje suzdržano, raspitivala se što čita, a zatim nabrojala nekoliko knjiga koje bi mu preporučila kao literaturu; očigledno, spremala se za dugotrajan rad na oblikovanju njegovih misli. Njihov kratki susret završio je pozivom da je posjeti kod kuće.

Suzdržanost direktorice učinila je da Eduardovo samopouzdanje naglo splasne, pa je u njezinu garsonijeru ušao pokoran i bez namjere da je zavodi svojim muškim čarima. Pozvala ga je da sjedne u fotelju, obraćajući mu se od samoga početka vrlo prijateljskim tonom; upitala je čime da ga ponudi, možda kavom? Nije za kavu, rekao je. Onda možda neko piće? Gotovo se zbunio. — Ako imate konjak... — promućao je, i odmah se uplašio da nije rekao nešto pristojno. Direktorica je, međutim, ljubazno odgovorila: —Ne, nemam konjak, imam samo malo vina... — i donijela polupraznu bocu sadržaja koji i je jedva bio dostatan za dvije čaše.

Zatim je rekla kako Eduard ne smije u njoj gledati neku inkvizitoricu; ta svatko ima puno pravo da se u životu drži onoga što smatra ispravnim. Naravno, druga je stvar (dodala je odmah) je li čovjek u takvu slučaju podoban za učitelja ili nije; zato su morali (premda nerado) pozvati Eduarda i porazgovarati s njim, i bili su (barem ona i drug inspektor) veoma zadovoljni što je govorio iskreno i nije se

izmotavao. Kasnije je još dugo razgo- •> varala s inspektorom o Eduardu i zaključili su da ga za pola godine ponovno pozovu na razgovor, a do tog će vremena direktorica bdjeti nad njegovim razvojem i pomagati mu. Ponovno je istaknula kako mu želi prijateljski pomoći, da nije inkvizitor ni policajac. Zatim se sjetila učitelja koji se onako oštro okomio na Eduarda, i rekla: — On ima i sam putra na glavi i zato je uvijek spreman spaljivati druge. I nadstojnica svuda priča o vama kako ste drsko ostali pri svom uvjerenju. Ne mogu je razuvjeriti, tvrdi da bi vas trebalo izbaciti iz škole. Ja se ne slažem s njom, iako se ne trebamo čuditi njenom stajalištu. Ni ja ne bih voljela da mi djecu odgaja netko tko se javno križa na ulici.

Tako je direktorica, kroz neprekidnu bujicu riječi, izložila Eduardu kako privlačne mogućnosti svoje milosti, tako i prijeteće mogućnosti svoje strogosti, a zatim je, da bi pokazala kako je riječ doista o prijateljskom susretu, skrenula na druge teme — govorila je o knjigama, odvela Eduarda do biblioteke, topila se nad Rolandovom Začaranom dušom i ljutila se što je nije čitao. Zatim ga je upitala kako se osjeća u školi, a nakon njegova konvencionalnog odgovora počela sama dugo i opširno pričati — rekla je kako je zahvalna sudbini za posao koji radi, kako voli rad u školi, jer je time što odgaja djecu, u stvari, sasvim neposredno i konkretno u dodiru s budućnošću, i kako samo budućnost može opravdati sve one patnje (“da, to moramo priznati”) kojih ima toliko oko nas. — Kad ne bih vjerovala da živim za nešto veće nego što je moj vlastiti život, mislim da uopće ne bih mogla živjeti.

Te riječi iznenada su zazvučale neobično istinito i nije bilo posve jasno želi li se to direktorica ispovijediti ili je to početak očekivane ideološke rasprave o smislu života. Eduard je odlučio shvatiti te riječi kao izraz intimnosti pa je upitao tihim, diskretnim glasom:

— A vaš život, sam po sebi?

— Moj život? — ponovila je.

Na licu joj se pojavio gorak osmijeh i Eduard ju je u tom trenutku gotovo žalio. Bila je nekako ganutljivo ružna — crna kosa bacala je sjenu na izduženo koščato lice, a crne malje ispod nosa poprimile su izgled brkova. U jednom je trenutku sagledao svu sumornost njezina života — promatrao je ciganske crte lica, koje su odavale

strastvenost, mislio je na ružnoću koja je onemogućavala da se ta strastvenost zadovolji. Zamišljao je s kakvom se strašću pretvarala u živi kip tuge zbog Staljinove smrti, kako je strastveno sjedila na tisućama sastanaka, kako se strastveno borila protiv malog Isusa, i bilo mu je jasno da su sve to bila samo tužna erzackorita njezine žudnje, koja nije mogla teći kuda je htjela. Eduard je bio mlad, a njegova moć suosjećanja neokrnjena. S razumijevanjem je gledao direktoricu, ali ona, kao da se zastidjela tog trenutka nehotične šutnje, brzo je ojačala glas veselom intonacijom i nastavila:

— To, Eduarde, uopće nije važno. Ta čovjek nije na svijetu zbog sebe samoga. Uvijek živi za nešto. — Zagledala mu se u oči. — Važno je samo za što živi. Za nešto stvarno ili za nešto izmišljeno. Bog, to je lijepa izmišljotina. A budućnost čovječanstva, Eduarde, to je stvarnost. I za tu sam stvarnost živjela, za nju sam sve žrtvovala.

Izgovorila je te rečenice s takvim zanosom da je Eduard ponovno osjetio ono spontano, čisto ljudsko razumijevanje što se maločas probudilo u njemu; učinilo mu se kako je glupo da tu laže drugom čovjeku (bližnji blišnjemu) u oči i da mu taj trenutak povjerljiva razgovora pruža priliku da konačno prekine s nedostojnim (uostalom, i prilično teškim) izigravanjem vjernika.

— Ta ja se u potpunosti slažem s vama — požurio > ju je uvjeriti. — I ja dajem prednost stvarnosti. A moju pobožnost nemojte uzimati odveć ozbiljno.

Smjesta je shvatio kako čovjek nikada ne smije dopustiti da ga ponese izdajnički val osjećaja. Direktorica ga je začuđeno pogledala, a onda rekla s izrazitom hladnoćom: — Nemojte se pretvarati. Sviđali ste mi se zbog vaše iskrenosti. A sad pravite od sebe nešto što niste.

Ne, Eduardu nije bilo dopušteno skinuti religiozni kosim koji je stjecajem okolnosti obukao; brzo se pomirio s tim i pokušao popraviti loš dojam. — Ne, zaboga, nisam imao namjeru izvlačiti se. Ja, naravno, vjerujem u Boga, to nikad ne bih porekao. Htio sam samo reći da isto tako vjerujem u budućnost čovječanstva, u napredak i te stvari. Ta kad ne bih vjerovao u to, kakvog bi smisla imao sav moj učiteljski rad, zašto bi se rađala djeca, zašto bismo uopće živjeli? Bio sam uvijek uvjeren da i sam Bog želi da društvo napreduje, da ide k

sve boljem životu. Uvijek sam mislio da čovjek može vjerovati i u Boga i u komunizam, da je to moguće objediniti.

— Ne — nasmijala se direktorica s majčinskom autoritativnošću. — Te se dvije stvari ne mogu objediniti.

— Znam — rekao je Eduard tužno. — Ne ljutite se zbog toga na mene.

— Ne ljutim se. Vi ste još mlad čovjek i tvrdoglavo se držite onoga u što vjerujete. Nitko vas ne može razumjeti bolje od mene. Ta i ja sam bila mlada kao vi. Znam što je mladost. I ta mi se vaša mladost sviđa. Simpatični ste mi.

Naposljetku je na površinu izbila prava stvar. Ni prije ni poslije, nego upravo tada, i u pravom trenutku. (Taj trenutak nije on odredio, naprotiv, moglo bi se reći da je trenutak iskoristio njega za svoje vlastito ispunjenje.) Kad je direktorica rekla da joj je simpatičan, odgovorio je, prilično suzdržano:

— I vi meni.

— Zaista?

— Zaista.

— Molim vas, ja stara žena... — pobunila se.

— To nije istina — morao je reći Eduard.

— Jest, istina je — rekla je direktorica.

— Uopće niste stari, to je besmislica — morao je reći, vrlo odlučno.

— Mislite?

— Moram reći da mi se sviđate.

— Nemojte lagati. Znae da ne smijete lagati.

— Ne lažem. Lijepi ste.

— Lijepa? — direktorica se pretvarala da ne vjeruje vlastitim ušima.

— Da, lijepi ste — rekao je Eduard, i kad se uplašio očigledne neprihvatljivosti svoje tvrdnje, požurio ju je učvrstiti. — Ta vaša crna kosa... Strašno mi se sviđa.

— Volite crnokose žene? — upitala je direktorica.

— Strašno — rekao je Eduard.

— A zašto nikad niste svratili do mene cijelo ovo vrijeme otkad ste u školi? Imala sam osjećaj da me izbjegavate.

— Ustručavao sam se — rekao je Eduard. — Svi bi rekli da vam podilazim. Nitko ne bi povjerovao da navraćam k vama samo zato što mi se sviđate.

— Ali sad se ne morate ustručavati — rekla je direktorica. — Sad je zaključeno da se povremeno sastajete sa mnom.

Gledala ga je ravno u zjenice svojim velikim smeđim očima (moramo priznati da su same po sebi bile prekrasne) i na rastanku ga lako pomilovala po ruci tako da je taj šašavi mladi čovjek otišao ushićen s osjećajem pobjednika.

Eduard je bio siguran da je neugodna afera okončana u njegovu korist i otpratio je sljedeće nedjelje Alice u crkvu drsko i bezbrižno; i ne samo to, otišao je u crkvu, ispunjen samopouzdanjem, jer je (bez obzira na naše sažaljive osmijehe) tok svoje posjete direktorici u mislima doživljavao kao blistav dokaz svoje muške privlačnosti.

Uostalom, upravo je te nedjelje u crkvi primijetio da se Alice nekako promijenila — čim su se sastali, uhvatila ga je ispod ruke, i tako ga držala i u crkvi; dok se prije uvijek držala skromno i neupadljivo, ovaj se put cijelo vrijeme osvrkala i osmijehom i lakim naklonom pozdravila bar deset poznanika.

To je bilo sasvim neobično i Eduard nikako nije mogao shvatiti o čemu se radi.

Kad su se dva dana kasnije sastali da prošetaju mračnim ulicama, Eduard je sa zaprepaštenjem zaključio kako su njezini poljupci, nekad tako neugodno formalni, postali vlažniji, topliji i strastveniji. Kad su na trenutak zastali ispod ulične svjetiljke, ustanovio je da ga gledaju dva zaljubljena oka.

— Da znaš, volim te — rekla mu je Alice iz čista mira i odmah mu rukom pokrila usta. — Ne, ne, ne govori ništa, stidim se i ne želim ništa čuti.

Krenuli su dalje i ponovno zastali i Alice je rekla: — Ja sad konačno sve razumijem. Razumijem zašto si mi predbacivao da sam previše komotna u svojoj vjeri.

Eduard, međutim, ništa nije razumio, pa ništa nije ni rekao. Kad su krenuli dalje, Alice je rekla: — A ti mi ništa nisi rekao. Zašto mi ništa nisi rekao?

— A što sam ti treba reći? — upitao je Eduard.

— Da, takav si ti — rekla je tiho, ali s očiglednim oduševljenjem. — Drugi bi se pravili važni, a ti šutiš. Ali ja te upravo zato volim.

Eduard je počeo naslućivati o čemu je riječ, ali je ipak upitao: — O čemu to govoriš?

— O onome što ti se dogodilo.

— A odakle ti to znaš?

— Kakvo pitanje! To svi znaju. Pozvali su te, prijetili su ti, ali ti si im se nasmijao u lice. Ničega se nisi odrekao. Svi ti se dive.

— Ali ja o tome nikome nisam pričao!

— Ne budi naivan. Takve se stvari odmah razglase. Ta nije to sitnica. Gdje danas možeš naći čovjeka koji ima barem i trunke hrabrosti?

Eduard je znao da se u malom gradu svaki događaj brzo pretvara u legendu, ali ipak nije slutio da i njegov nevažni doživljaj, značenje kojeg nikad nije precjenjivao, ima u sebi takvu legendotvornu snagu; nije bio dovoljno svjestan koliko je njegov slučaj dobrodošag njegovim zemljacima koji, kako je poznato, ne cijene dramatične heroje (koji se bore i pobjeđuju), nego upravo mučenike, jer u njima nalaze utješno opravdanje za vlastitu lojalnu pasivnost, jer im njihova sudbina potvrđuje da život pruža samo jednu alternativu: biti poslušan ili stradati. Nitko nije spominjao da će Eduard na kraju stradati i svi su to s divljenjem i zadovoljstvom prenosili dalje, dok se Eduard, posredovanjem Alice, nije naposljetku našao pred prekrasnom slikom vlastita raspeća. Primio je to hladnokrvno i rekao:

— Zaboga, to što se ničega nisam odrekao, pa to je nešto samo po sebi razumljivo. Tako bi svatko postupio!

— Svatko! — jeknula je Alice. — Pogledaj oko sebe, kako se ljudi ponašaju! Kakve su kukavice! Odrekli bi se vlastite majke!

Eduard je šutio, šutjela je i Alice. Išli su, držeći se za ruke, a onda je Alice šaptom rekla: — Učinila bih sve za tebe!

Nešto takvo Eduardu još nikad nitko nije rekao; takva rečenica bila je neočekivan dar. Eduard je, naravno, znao da je to i nezasluženo dar, ali je odmah rekao sebi da, kad mu već sudbina uskraćuje ono što je zaslužio, ima puno pravo zadržati nezasluženo. Zato je rekao:

— Za mene više nitko ništa ne može učiniti.

— Kako to? — šapnula je Alice.

— Izbacit će me iz škole, a oni koji danas govore o meni kao o heroju, neće ni prstom maknuti. Siguran sam samo u jedno: ostat ću potpuno sam.

— Nećeš ostati sam — rekla je Alice, vrteći glavom.

— Ostat ću — rekao je Eduard.

— Nećeš ostati! — gotovo je viknula Alice.

— Svi su me se odrekli.

— Ja te se nikad neću odreći! — rekla je Alice.

— Odreći ćeš se — rekao je Eduard tužno.

— Neću te se odreći — rekla je Alice.

— Ne, Alice — rekao je Eduard — ti me ne voliš. Ti me nikad nisi istinski voljela.

— To nije istina — šapnula je Alice, a Eduard je sa zadovoljstvom primijetio da su joj oči vlažne.

— Ne voliš me, Alice, to čovjek lako osjeti. Uvijek si se hladno odnosila prema meni. Tako se ne ponaša žena koja voli. Ja to savršeno dobro znam. A sad prema meni osjećaš sažaljenje, jer znaš da se spremaju da me unište. Ali ne voliš me i ja ne želim da sama sebi to sugeriraš.

Išli su dalje, šutke, držeći se za ruke. Alice je tiho plakala, a onda je odjednom zaista i jecajući rekla: — Ne, to nije istina, ne smiješ tako misliti, to nije istina.

— Istina je — rekao je Eduard, i budući da Alice nije prestajala plakati, predložio joj je da u subotu otputuju na selo. Njegov brat ima vikendicu u prekrasnoj dolini pokraj rijeke, rekao je, u kojoj će moći biti sami.

Alice, lica mokrog od suza, samo je nijemo kimnula glavom.

To je bio utorak i kad je u četvrtak direktorica ponovno pozvala Eduarda u svoju garsonijeru, otišao je na sastanak veselo i samouvjeren, jer nije nimalo sumnjao u to da će čarolija njegove ličnosti definitivno razbiti crkvenu aferu i pretvoriti je u oblačić dima, u ništa. Ali tako je to u životu — čovjek misli da igra svoju ulogu u nekoj igri ne sluteći da su na pozornici neprimjetno promijenili kulise i da se, ne znajući, našao u nekoj drugoj predstavi.

Ponovno je sjedio u naslonjaču nasuprot direktorice; između njih se nalazio stolić, a na njemu boca konjaka i dvije čašice. I upravo su taj konjak i čašice bili nove kulise, po kojima bi pronicljiv muškarac trezvena duha smjesta zapazio da se više uopće ne radi o crkvenoj aferi.

Naivni Eduard bio je, međutim, toliko opijen samim sobom, da to u početku jednostavno nije zapazio.

Veselo se uključio u uvodnu konverzaciju (uopćenu i sadržajno neodređenu), iskapio ponuđenu čašicu i posve se bezazleno dosađivao. Nakon pola sata, ili možda nakon jednog sata, direktorica je neupadljivo prešla na osobne teme — raspričala se o sebi, a iz njenih je riječi trebalo da pred Eduardom izraste žena kakvom se željela prikazati; razumna žena srednjih godina, ne odveć sretna, ali ipak dostojanstveno pomirena sa svojom sudbinom, žena koja ni za čim ne žali i čak se hvali time što nije udana, jer samo tako može u potpunosti uživati u zreлом ukusu samostalnosti i radovati se slobodi, koju joj pruža njen lijepi stan, u kome se dobro osjeća i u kome vjerojatno ni Eduardu više nije neugodno.

— Ne, baš mi je ugodno — rekao je Eduard glasom u kojem se osjećala strepnja, jer se upravo u tom trenutku prestao osjećati ugodno. Boca konjaka (koju je nepromišljeno zatražio pri posljednjoj posjeti i koja je s tako zloslutnom spremnošću stigla na stol), četiri zida garsonijere (koji su zatvarali prostor što je nekako postajao sve tjesniji, sve skućeniji), monolog direktorice (koji se sve više okretao oko osobnih tema), njezin (opasno uporan) pogled, sve je to učinilo da je naposljetku počeo shvaćati kako je došlo do promjene predstave; shvatio je da se našao u situaciji razvoj koje je neopozivo predodređen; postao je svjestan da njegovu egzistenciju u školi ne ugrožava nenaklonost direktorice, nego upravo obrnuto, da je ugrožava fizička odvratnost što je osjeća prema toj mršavoj ženi s

maljama ispod nosa, koja ga sad tjera da pije. Grlo mu se steglo od strepnje.

Poslušao je direktoricu i otpio gutljaj, ali strepnja koja ga je obuzela bila je tako jaka da alkohol uopće nije djelovao. Zato je direktorica nakon nekoliko čašica lebdjela visoko iznad uobičajene trezvenosti, a iz njezinih je riječi odzvanjala neka gotovo prijeteća egzaltiranost.

— Zavidim vam samo na jednom — govorila je. — Sto ste tako mladi. Vi još ne možete znati što je to razočarati se, što je to ostati bez iluzija. Svijet je za vas još uvijek pun ljepote i nade.

Nagnula se preko stolića prema Eduardu i u čežljivoj šutnji (s grčevitim osmijehom) uprla u njega svoje strašno velike oči, dok je on sebi govorio kako će ta večer, ako mu ne pođe za rukom da se napije, završiti za njega velikom sramotom. Zato je napunio čašicu konjakom i brzo je iskapio.

— Ali i ja ga želim takvim vidjeti, takvim kao vi!

— nastavila je direktorica, a onda se uspravila, isprсила grudi i rekla: — Recite da nisam dosadna ženska! Recite da nisam! — Obišla je oko stolića i uhvatila ga za ruku.

— Recite da nisam!

— Niste — rekao je Eduard.

— Hajdemo plesati — rekla je, pustila Eduardovu ruku, brzo otišla do radija i počela okretati gumb dok konačno nije pronašla neku plesnu muziku. Zatim je s osmijehom stala iznad Eduarda.

Eduard je ustao, privukao direktoricu na prsa i počeo je voditi po sobi u ritmu glazbe. Direktorica mu je na trenutke nježno spuštala glavu na rame, a onda bi je s trzajem podigla da ga pogleda u oči, ne prestajući pjevušiti melodiju uz koju su plesali.

Eduard se osjećao tako nelagodno da je nekoliko puta prekidao ples i otpio gutljaj konjaka. Više od svega želio je da jednom dođe kraj tom mučnom, beskonačnom koračanju, ali se ujedno bojava toga, i jer je znao da će ono što će uslijediti poslije plesa biti još mučnije, još nepodnošljivije. I tako je nastavio kroz tijesnu sobu voditi ženu koja je pjevušila, ne prestajući (sa strepnjom) pratiti na sebi željeno djelovanje alkohola. Kad mu se konačno učinilo da su mu misli pomalo pomračene alkoholom, privukao je direktoricu desnom rukom čvrsto uz svoje tijelo, a lijevu joj ruku položio na grudi.

Da, učinio je upravo ono od čega je cijelu večer strahovao; bio bi dao ne znam što da to ne mora učiniti, i ako je to na kraju ipak učinio onda je, vjerujte, to učinio samo zato što je bio prisiljen — situacija u kojoj se našao na samom početku večeri bila je, naime, tako autoritativna da je bilo moguće usporavati joj tok, ali je bilo nemoguće zaustaviti ga. Kad je Eduard položio ruku na direktoričine grudi, samo se pokorio naređenju apsolutno neizbježne nužnosti.

Posljedice njegova postupka su, međutim, premašile sva očekivanja. Kao na neku magičnu zapovijed, direktorica se počela uvijati u njegovim rukama, a onda je naglo položila svoju dlakavu gornju usnu na njegova usta. Zatim ga je povukla na kauč i, divlje se uvijajući i glasno uzdišući, ugrizla ga za usnu, a na kraju i za vrh jezika, što je Eduarda veoma zaboljelo. Izvila mu se iz ruku, rekla "Pričekaj!" i pobjegla u kupaonicu.

Eduard je liznuo prst i ustanovio da mu jezik lako krvari. Ugriz ga je bolio tako da je teško dostignuto pijanstvo nestalo i grlo mu se opet steglo od strepnje i pomisli na ono što ga čeka. Iz kupaonice se čulo bučno šištanje i pljuskanje vode. Dohvatio je bocu s konjakom, prinio je ustima i otpio dug gutljaj.

U tom se trenutku pojavila na vratima direktorica u prozirnoj spavaćici (na grudima gusto ukrašenoj čipkom) i polako pošla prema Eduardu. Zagrlila ga je, a onda se odmakla i s prijekorom rekla: — Zašto si još obučen?

Eduard je skinuo sako i gledajući u direktoricu (zurila je u njega krupnim očima) borio se s jednom jedinom mišlju — da će njegovo tijelo najvjerojatnije sabotirati sve napore njegove volje. Nastojeći nekako potak— nuti svoje tijelo, rekao je nesigurnim glasom: — Svucite se potpuno!

Naglim pokretom, oduševljeno poslušnim, zbacila je sa sebe spavaćicu i otkrila tanko bijelo tijelo u sredini kojeg se isticao, sumorno usamljen, gust crni trokut. Polako je krenula prema njemu, a Eduard je s užasom postajao svjestan onog što je, uostalom, odavno znao: njegovo tijelo bilo je potpuno sputano strahom.

Poznato mi je, gospodo, da ste tijekom godina navikli na povremenu neposlušnost vlastita tijela i da vas više ne može zbuniti. Ali shvatite da je Eduard tada još bio mlad! Svaka sabotaža njegova tijela dovodila ga je u stanje krajnje panike i svaki takav slučaj

shvatio je kao nepopravljivu sramotu, bez obzira na to je li se odigrao pred nekim lijepim licem ili pred licem ružnim i komičnim kakvo je bilo lice direktorice. A ta direktorica bila je još samo korak od njega tako da je, uplašen i ne znajući što da radi, odjednom promućao (posve nesvjesno, više instinktivno nego iz lukavstva): — Ne, ne, zaboga, ne! Ne, to je grijeh, to bi bio grijeh!

Rekavši to, naglo se povukao.

Ali direktorica mu se i dalje približavala, mrmljajući dubokim glasom: — Kakav grijeh! Nema tu nikakva grijeha!

Eduard se povukao iza okrugla stolića za kojim su maločas sjedili. — Ne, to ne smijem učiniti, ne smijem!

Direktorica je odgurnula naslonjač koji joj je stajao na putu i nastavila se približavati Eduardu, ne skidajući s njega pogled krupnih, crnih očiju. — Nema tu nikakva grijeha! Nema nikakva grijeha!

Eduard je obišao stolić i našao se ispred kauča; direktorica je bila samo korak od njega. Sad više nije imao kamo pobjeći, i u tom bezizlaznom položaju priteklo mu je u pomoć možda golo očajanje, savjetujući mu da joj naredi: — Klekni!

Pogledala ga je ne shvaćajući, ali kad je čvrstim (premda i očajnim) glasom ponovio “Klekni!”, pala je pred njim na koljena i oduševljeno mu obgrlila noge.

— Skloni te ruke! — viknuo je. — Skloni ih! Ponovno ga je ne shvaćajući pogledala.

— Sklopi ruke! Jesi čula? Sklopila je ruke.

— Moli se — naredio je.

Klečala je sklopljenih ruku i odano ga promatrala.

— Moli se da nam Bog oprost! — prosiktao je. Klečala je sklopljenih ruku, gledala ga krupnim očima i Eduard je ne samo postigao željenu odgodu nego se, promatrajući je s visine, počeo oslobađati nelagodna osjećaja da je njen plijen, i osjetio je kako mu se vraća samopouzdanje. Odmaknuo se da je vidi čitavu i ponovno joj naredio:

— Moli se!

Ali ona je i dalje šutjela, pa je viknuo: — I to glasno!

I doista, mršava, naga žena je počela, klečeći pred njim, izgovarati riječi molitve: — Oče naš koji jesi na nebesima, sveti se ime tvoje,

neka dođe kraljevstvo tvoje...

Govoreći to, gledala je uvis prema njemu, kao da je on sam Bog. Promatrao ju je sa sve većim zadovoljstvom; pred njim je klečala direktorica koju ponižava podređeni; pred njim je klečala naga revolucionarka, ponižavajući se molitvom; pred njim je klečala i molila se žena, ponižena golotinjom.

Ta ga je trostruka slika pokore opijala i iznenada se dogodilo nešto neočekivano — njegovo je tijelo odustalo od pasivna otpora; Eduard je bio uzbuđen!

U trenucima dok je direktorica izgovarala “ne uvedi nas u napast”, brzo je zbacio sa sebe odjeću, a kad je rekla “amen”, naglo ju je podigao s poda i odvuкао na kauč.

To je bilo u četvrtak, a u subotu su Eduard i Alice otputovali na selo, kod Eduardova brata. Brat ih je srdačno dočekaio i dao im ključ od vikendice, koja nije bila daleko.

Ljubavnici su otišli i cijelo popodne lutali po šumama i livadama. Ljubili su se i Eduard je sa zadovoljstvom ustanovio da zamišljena crta u visini pupka, koja je dijelila područje nevinosti od područja bluda, više ne vrijedi. U prvom je trenutku htio i riječima potvrditi taj dugo očekivani događaj, ali se odmah uplašio i shvatio da mora šutjeti.

Zaključio je čini se, posve točno; do neočekivana preokreta u Alicinu držanju došlo je nezavisno od njegova dugotrajna nagovaranja, nezavisno od njegovih argumenata, nezavisno od bilo kakvog logičkog razmišljanja; naprotiv, zasnivao se isključivo na vijestima o Eduardovu mučeništvu, pa prema tome na zabludi, i iz te je zablude izveden posve nelogično. Naime, razmislimo — zašto bi Eduardova mučenička odanost vjeri trebala da ima za posljedicu da Alice sama prekrši Božji zakon? Ako već Eduard nije izdao Boga pred istražnom komisijom, zašto bi ga sad ona izdala pred Eduardom?

U takvoj je situaciji mogla svaka glasno izgovorena misao ukazati djevojci na nelogičnost njezina držanja. I tako je Eduard razumno šutio što, uostalom, nije bilo nimalo upadljivo, jer je sama Alice govorila za oboje, bila je vesela i ništa nije ukazivalo na to da je preokret što joj se odigrao u duši dramatičan ili bolan.

Kad se smrklo, otišli su u vikendicu, upalili svjetiljku, namjestili postelju, poljubili se, a nakon toga Alice je zatražila od Eduarda da ugasi svjetlo. Kroz prozor je, međutim, dopirala svjetlost zvijezda pa je Eduard morao, na Alicinu molbu, zatvoriti prozorske kapke. U potpunoj tami Alice se svukla i predala mu se.

Koliko se samo vremena Eduard radovao ovim trenucima ali začudo sad, kad se sve ostvarilo, jednostavno više nije imao osjećaj da se radi o nečemu tako važnom kako bi se to moglo zaključiti po dužini čekanja; sve mu se činilo tako jednostavnim i samo po sebi razumljivim, da je tijekom ljubavnog čina bio gotovo dekoncentriran i uzalud je od sebe tjerao misli koje su mu se rojile u glavi; sjećao se neugodnosti koje je zbog nje doživio u školi, pa je umjesto zahvalnosti za njeno predavanje osjetio samo želju za osvetom i

gnjev. Ljutilo ga je s kakvom sad lakoćom i bez grižnje savjesti izdaje svog Boga nevinosti, kojem je nekad tako fanatično služila; ljutilo ga je što ništa na ovome svijetu, nikakva žudnja, nikakva promjena, nikakav događaj ne može poremetiti njezino spokojstvo; ljutilo ga je što sve proživljava bez ikakvih unutarnjih sukoba, samouvjereno i lako. I kad ga je ta ljutnja sasvim obuzela, pokušao ju je voljeti divlje i gnjevno, izmamiti iz nje neki glas, uzdah, neku riječ, neki jecaj, ali bez uspjeha. Djevojčica je tiho ležala i, usprkos svim njegovim nastojanjima, njihovo je milovanje završilo isto tako tiho i nedramatično.

Kad je sve bilo završeno, sklupčala mu se na prsima i odmah zaspala, dok je Eduard još dugo ležao budan, svjestan da ne osjeća nikakvu radost. Nastojao je zamisliti Alice (ne samo fizički izgled već, ako je to uopće moguće, njeno biće u cjelini) i odjednom je shvatio da je vidi rasphnutu.

Zastanimo malo kod ove riječi; Alice, kako ju je Eduard dosad vidio, bila je, uza svu svoju naivnost, čvrsto i određeno biće — divna jednostavnost njezine pojave savršeno je, činilo se, odgovarala prostodušnoj jednostavnosti njezine vjere, a njezina je jednostavna sudbina bila uvjerljivo obrazloženje njezina držanja. Sve do sada Eduard ju je vidio kao cjelovito, monolitno biće; mogao joj se smijati, mogao ju je proklinjati, mogao joj je postavljati zamke, ali ju je morao (htio ne htio) poštovati.

Sad je, međutim, nenamjerno postavljena zamka lažne vijesti uzdrimala cjelovitost njezina bića i Eduardu se činilo da su njezini pogledi bili tek nešto prilijepljeno za njezinu sudbinu, da joj je sudbina tek nešto prilijepljeno za tijelo; vidio ju je kao slučajni spoj tijela, misli i životnoga toka, neorganski spoj, umjetan i labilan. Zamišljao je Alice (dok je ona duboko disala na njegovu ramenu) i vidio je tijelo posebno, a misli posebno; tijelo mu se sviđalo, misli su mu se činile smiješnima, a sve zajedno nije činilo biće; vidio ju je kao liniju povučenu na bugaćici, bez obrisa, bez oblika.

Njezino mu se tijelo doista sviđalo. Kad je Alice ujutro ustala, prisilio ju je da ostane naga, a ona, iako je još sinoć zahtijevala da zatvori kapke, jer joj je smetala i blijeda svjetlost zvijezda, ubrzo je potpuno zaboravila na svoj stid. Eduard ju je promatrao (veselo je skakutala tražeći paketić čaja i kekse za doručak), a Alice je, kad ga je trenutak

kasnije pogledala, primijetila da je zamišljen. Upitala ga je što mu je. Eduard joj je odgovorio da poslije doručka mora otići do brata.

Brat je pitao Eduarda kako mu je u školi, Eduard je odgovorio da mu je uglavnom dobro, a brat je na to rekao:

— Ona Cečačekova je svinja, ali ja sam joj već odavno sve oprostio. Oprostio sam joj jer nije znala što čini. Htjela me uništiti, a pomogla mi je da pronađem pravi život. Kao poljoprivrednik više zarađujem, a dodir s prirodom me čuva od skepse kojoj podliježu stanovnici gradova.

— I meni je ta baba donijela, u stvari, neku sreću

— rekao je zamišljeno Eduard i ispričao bratu kako se zaljubio u Alice, kako se pretvarao da vjeruje u Boga, kako su mu sudili, kako je Cečačekova odlučila da ga preodgoji, i kako mu se Alice konačno podala smatrajući ga mučenikom. Nije ispričao samo to kako je natjerao direktoricu da moli Očenaš, jer je zapazio neslaganje u bratovim očima. Ušutio je, a brat je rekao:

— Vjerojatno imam mnogo mana, ali jednu nemam. Nikad se nisam pretvarao i svakome sam uvijek u oči rekao što mislim.

Eduard je volio brata i njegov ga je prijekor povrijedio; pokušao se opravdati i posvađali su se. Na kraju je Eduard rekao:

— Znam, brate, da si otvoren čovjek i da držiš do toga, ali postavi sebi jedno pitanje: zbog čega bi trebalo govoriti istinu? Sto nas obavezuje na to? I zašto istinoljubivost smatramo vrlinom? Zamisli da si sreo luđaka koji tvrdi da je riba i da smo svi mi ribe. Hoćeš li se svađati s njim? Hoćeš li se svući pred njim kako bi mu pokazao da nemaš perja? Hoćeš li mu reći u oči što misliš? Hajde, reci!

Brat nije odgovorio, pa je Eduard nastavio: — Kad bi mu rekao samo čistu istinu, samo ono što zaista misliš o njemu, upustio bi se u ozbiljan razgovor s luđakom pa bi se i sam pretvorio u luđaka. A tako je i sa svijetom koji nas okružuje. Kad bih mu tvrdoglavo govorio istinu u oči to bi značilo da ga shvaćam ozbiljno. A shvaćati ozbiljno nešto tako beznačajno, znači postati i sam beznačajan. Ja, brate, moram lagati ako ne želim ozbiljno shvaćati budale i tako sam postati jedan od njih.

Bila je nedjelja popodne i ljubavnici su se vraćali u grad; sjedili su sami u kupeu (djevojčica je opet veselo čavrljala) i Eduard se sjetio kako se ne tako davno nadao da će u neobaveznoj Alice naći životni smisao koji mu redovne obaveze nikad neće pružiti, i s tugom postajao svjestan (kotači vlaka su idilično udarali o spojeve šina) kako je ljubavna avantura što ju je doživio s Alice beznačajna, ništavna, ispletana od slučajeva i grešaka, bez ikakve važnosti i smisla; slušao je njezine riječi, promatrao geste (stezala mu je ruku) i pomislio kako su to znakovi lišeni svakog značenja, moneta bez pokrića, utezi od papira, da ih može uzeti ozbiljno koliko i Bog molitvu gole direktorice, i odjednom mu se učinilo da su, zapravo svi ljudi s kojima se u novoj sredini sretao, tek crte razlivene na bugačici, bića s promjenjivim stajalištem, bića bez čvrste biti. Ali još gore, još mnogo gore je bilo (pomislio je) to što je on sam bio tek sjena svih tih ljudisjena, što je naprezao sve svoje umne snage samo da im se prilagodi i podržava ih, i što se, čak i kad im se prilagođavao s unutarnjim smijehom, neozbiljno, i kad je pokušavao potajno im se rugati (i tako opravdati svoje prilagođavanje), u biti ništa nije mijenjalo, jer i zlonamjerna imitacija ostaje imitacija, jer i sjena koja se ruga ostaje sjena, podređena i uvjetovana, bijedna i prazna.

To je bila ponižavajuća situacija, to je bila strašno ponižavajuća situacija. Kotači vagona idilično su udarali o spojnice šina (djevojčica je čavrljala) a Eduard je rekao:

— Alice, jesi li sretna?

— Aha — rekla je Alice.

— Ja sam očajan — rekao je Eduard.

— Jesi li poludio? — upitala je Alice.

— Nismo smjeli to učiniti. To se nije smjelo dogoditi.

— Sto ti je sad udarilo u glavu? Ta sam si to htio!

— Da, htio sam — rekao je Eduard — i to je bila moja velika graška koju mi Bog nikad neće oprostiti. Bio je to grijeh, Alice.

— Sto je s tobom, zaboga? — rekla je djevojčica posve mirno. — Ta sam si neprestano govorio kako Bog prije svega želi ljubav!

Kad je Eduard čuo kako Alice expost mirno prihvaća njegove teološke sofizme pomoću kojih je prije kratkog vremena tako bezuspješno ratovao s njom, svladao ga je bijes. — Govorio sam to

da te iskušam. A sad sam ustanovio koliko si vjerna Bogu! A onaj tko je u stanju izdati Boga, sto puta lakše može izdati čovjeka!

Alice je i dalje spremno nalazila odgovore, ali bi bilo bolje da ih nije nalazila, jer je njima samo raspirivala Eduardov osvetoljubivi bijes. Eduard je govorio i govorio, i nije prestajao govoriti (upotrijebio je čak i riječi odvratno i odvratna putenost) dok njezino smireno i nježno lice nije reagiralo jecajima, suzama i plačem.

— Zbogom — rekao joj je na željezničkoj stanici i ostavio je uplakanu. Tek kod kuće, nekoliko sati kasnije, kad se ohladio od tog čudnog bijesa, shvatio je u potpunosti što je učinio. Zamislio je njezino tijelo koje je tog jutra nago poskakivalo pred njim, i kad je postao svjestan da će ga izgubiti, da je sam i vlastitom voljom otjerao od sebe to divno tijelo, nazvao je samoga sebe idiotom i došlo mu je da samome sebi opali dvatri šamara.

Ali što je bilo, bilo je, i ništa se više nije moglo popraviti.

Uostalom, moramo, istine radi, reći da je pomisao kako to divno tijelo odlazi izazivala, doduše, u Eduardu određenu tugu, ali da se on relativno brzo pomirio s tim gubitkom. Ako ga je do prije kratkog vremena mučila i izluđivala potreba za tjelesnom ljubavlju, bila je to nevolja koja neko vrijeme prati svakog doseljenika. Takvih teškoća Eduard više nije imao. Jednom tjedno je posjećivao direktoricu (navika je oslobodila njegovo tijelo početnih nelagodnosti) i bio je odlučan da je posjećuje dok se njegov položaj u školi potpuno ne razjasni. Osim toga, sa sve je većim uspjehom lovio i druge žene i djevojke. Posljedica jednog i drugog bila je da je počeo sve više cijeniti trenutke kada je bio sam; zavolio je usamljeničke šetnje koje je ponekad povezivao (molim da na ovo obratite posebnu pozornost) s posjetima crkvi.

Ne, ne bojte se, Eduard nije počeo vjerovati u Boga. Nemam namjeru svoju priču kruniti takvim upadljivim paradoksom. Ali se Eduard, iako je bio gotovo siguran da nema Boga, ipak rado i s nostalgijom prepuštao predodžbama Svevišnjega.

Bog, to je sama bit, dok Eduard nikad (a od slučaja s direktoricom i Alice prošlo je već mnogo godina) nije pronašao ništa bitno ni u svojim ljubavima, ni u svom učiteljskom poslu, ni u svojim mislima. Bio je previše pronicljiv da bi se zavaravao kako vidi bit u nebitnom, ali i previše slab da ne bi tajno čeznuo za biti.

Ah, dame i gospodo, tužno je živjeti ako čovjek ništa i nikoga ne može uzimati ozbiljno!

I zato je Eduard čeznuo za Bogom, jer je samo Bog oslobođen neugodne obaveze da se pojavljuje i može samo biti: samo on čini (on sam, jedini i nepostojeći) bitnu antitezu ovog nebitnom (i utoliko više stvarnog) svijeta.

I tako je Eduard povremeno odlazio sjediti u crkvi i zamišljeno zuriti u kupolu. Rastanimo se s njim upravo u takvom trenutku: popodnevni su sati, crkva je tiha i prazna. Eduard sjedi na drvenoj klupi i pati zbog toga što Boga nema. I upravo u tom trenutku njegova je tuga tako velika da iz njegovih dubina, iznenada, izranja pred njim stvarno, živo Božje lice. Pogledajte! Da! Eduard se osmjehuje! Osmjehuje se, a njegov osmijeh izražava sreću...

Zadržite ga, molim vas, u sjećanju tako, sa osmijehom.

Table of Contents

[Start](#)

Table of Contents

[Start](#)